

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2019/1

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

MAA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

FÜZESI MAGDA: görcs a fában (vers)	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az állandó uszítás helyett (jegyzet)	5
ZSELICKI JÓZSEF: Álmodni aki tud; (Kong az este...); (A csóknak nincs joga...); születésnapomra; Már megint; Utak; Öregség (versek)	7
SHREK TÍMEA: Fapulya, Szabadlábbon, Rózsák (novellák)	11
CSONTOS MÁRTA: Cantare volo, et cantari volo, Fekete-fehér, igen-nem, Kerti elégia (versek)	18
BARTHA GUSZTÁV: Kiút (kisregény, részletek)	21
MARCSÁK GERGELY: Mátyás anyja, Prágában, Dovbus (versek)	28
CSEH SÁNDOR: A csavargó (kisregény, részlet)	33
OLÁH ANDRÁS: hibátlanul; szóvégi rag; bizonytalan idő (versek)	48
BÍRÓ JÓZSEF: Gary Cooper... –, Hogy; Shozo Shimamoto... –, Hogy; Alberto Moravia... –, Hogy; Louis Armstrong... –, Hogy; Walt Disney... – Hogy; Mihail Bulgakov... –, Hogy; Anton Webern... –, Hogy (versek) ...	50
ORTUTAY PÉTER: Gyima (novella)	54
KOVÁCS ELEONÓRA: Aprít (novella)	63
CSORDÁS LÁSZLÓ: Laudáció Kovács Eleonóra Együtt Nívódíjához	67
ÁCS MARGIT: Sebzett családok gyermekei (kettős könyvismertetés)	68
DUPKA GYÖRGY: Történelmi zárandokúton a Kaukázusban és Euráziában (történelmi szociográfia, 4. rész)	89
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	110

FÜZESI MAGDA

görcs a fában

*minden éjjel
megfogja kezem
az ínség
pedig már rég kitakarodott
napfényes szobámból
zsigereimbe beágyazódva
irányít*

*miféle anyagból
építettem magam köré házat
kicsi ablakokból
nem lehet messzire nézni*

*pedig látnom kell végre
hol van
az aranyszőrű bárány
a szóló szőlő
a élet vize
meg a forrasztófű*

*már elég vén vagyok
hogy kipróbáljak
drága szappanokat
és mind a jó teákat
hogy a Mátra kötényében makk legyek
mosolyommal kitapétázzam
a lepusztult világot*

*megszületett
mondják
megszületett
meg is halt
üvölt a kórus
de feltámad bennünk
minden éjjel
minden éjjel*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

AZ ÁLLANDÓ USZÍTÁS HELYETT

A kokárdás március közeledtével önkéntelenül ifjúságomra gondolok. Most éppen 1973 tavaszára, amikor levelezőlapot hozott a tábori posta. Az állt rajta, hogy ungvári barátaim az egykori Fekete Sas fogadó falán megkoszorúzták Petőfi emléktábláját. Poroszföldön, lánctalpas szovjet huszárként nekem mindez olyan valóságosnak tűnt. Tudtam ugyan a Gyöngyösi Társaság által 1911-ben állított emléktábláról, de azt régóta többszörös cementes fröccsréteg takarta, ezért maga Romanecz Mihály, a Társaság első elnöke sem tudott volna rátalálni. Kádár kor ide, Brezsnjev-éra oda, legnagyobb költőnk 150 éves jubileumát méltatni illett. Kinek így, kinek úgy. A később megismert részletek szerint egy zendülésre hajló éjszakán Fodó Sándor, elcsapott tanárunk néhányad magával létrával lopakodtak az épülethez, s több órás munkával tették láthatóvá a vakolatba fullasztott márványlapot, olvashatóvá üzenetét. Tehették, mert tiszta vér lobogott ereikben, s a tér sem volt még bekamerázva. Rendőrájórre azonban számítani kellett, s két legény ezért csak a mellékutcák torkolatait figyelte.

1990 szeptembere óta Ferenci Béni közismert Petőfi szobra határozza meg a költőről elnevezett tér hangulatát. A jeles eseményen két elnök – Göncz Árpád és Leonyid Kravcsuk – szónokolt a legnagyobb ukrán-magyar egyetértésben. Már rajzolódom képzeletünkben boldogabb nemzeti jövőnk allegorikus képe, hittünk a több médiaforrásból is visszakereshető szép szavaknak, még nem sejtettük, hogy a reményt illetően néhány tavasz és őszt váltakoztatva Csokonai sorsára jutunk. De tartott még a politika által engedélyezett türelmi idő, s Petőfinek Beregszász legszebb helyén is kiutaltak egy tenyérnyi telket. Elkészült, s esztendő jártával fel is lett ott avatva a menyasszonya látására siető törekeny ifjú alakja. Körösi Tamás szobra szinte egy volt a járókelek közül, szemtől-szembe üdvözölte a szembejövőket, s a haragosabb tekintetek ellen sem igényelt magasabb talapzatot. A beregszásziak szívükbe zárták, s jelenlétével megteremtette és megszentelte a márciusi forradalom emlékezésének állandó színterét. De törekenysége két ízben is veszélybe sodorta. Valakik hazafiúi felbuzdulásukban, az igazságosztó szerepébe képzelvén magukat, nem tudták megállni, hogy bele ne kössenek a mozdulatlan bronzalakba, megcsonkították két alkalommal is.

Hogy lehet agyarral támadni a szelíd őzre, patával tiporni az ibolyára, hogyan förmedhet egyik nép a másik kultúrájára, nyelvére, vallására? A kérdésekre Teremtőnknek sincs válasza, az oktalan indulatok nem az ő szívéből valók. Azt sugallja inkább, hogy a sértett fél nyújtson bátran békejobbot zsarnoka felé, s megeshet, hogy ettől lelohadnak a hatalmaskodó indulatok. E gondolat jegyében – Petőfitől egy saroknyira – magyar állami támogatással az ukránság legnagyobb költője, Tarasz Sevcsenko is helyet kapott. Tudomása sem igen volt erről a földről, de hírnév, világirodalmi rang tekintetében Sándorunk méltó társa ő. Ha éjszakánként áldott csendben pihen a város, talán szót is válthatnak, hiszen Petőfi természetes anyanyelve, a szlovák által könnyen megértheti az ukránt. Van miről beszélniük a kor- és eszmetársaknak, a két hányatott sorsú nép legnagyobb fiinak. Belehallgathatnának e beszélgetésbe – az állandó uszítás helyett – a politika hangadói is.

ÁLMODNI, AKI TUD...

*Álmodni, aki tud,
áldása, ha verhet,
álmodja meg nekünk
a legszebb szerelmet.*

*Anyanyelvházamban
– túl nagy ez már nekem –,
drótostollak között
vész el a szerelem.*

*Anyanyelvházamban
bujdosni sem tudok,
óceán szakad rám,
hogya megszólalok...*

*Álmodni, aki tud,
áldása, ha verhet,
álmodja meg nekünk
a legszebb szerelmet.*

(KONG AZ ESTE...)

*Kong az este, ver a hideg:
Átkiáltasz a hófúváson.
Tüzem mellett hegyet őrzök.*

Ostor csattog, karikásom!

¹ A 70 éves Zselicki József köszöntése. A verseket a most készülő, válogatott verseit tartalmazó kéziratból emeltük ki, amely a folyó évben az Intermix Kiadó gondozásában fog megjelenni.

(A CSÓKNAK NINCS JOGA...)

*A csóknak nincs joga
sími
Jövedendő
vagy kurvaság
a nyálak ízén
úszik a szépbe.*

*Légy jövendőm,
vagy legszebb
kurvám.*

*Gyötörj
gyönyörök
legszebbikével.*

születésnapomra

*kitagadom régi magam
a koronázatlan kölyökkirályt
kinek kincsei álmai voltak
tudott hinni
az volt aki akart
ki belehalt egy szerelembe
s felébredtem kitakarózva
a rendetlenség belémharapott
fogam alatt megdermedt a tél
unottan csálnak meg az esték
legalább nap legyen az égen
s nem az ágy alatt
hogyan higgyem újra
egyszer minden
a helyére kerül*

MÁR MEGINT

Zékány Imre emlékére

*Már megint mintha
bitangok átka fogna...
Hát kihullott
a nyelv a szádból.
Ki űz csúfot
e csúf világból*

*Rondulhat tovább
itt a ronda,
ki szívesen
ment volna torodra?*

Már nem hajt a tatár:

*Ülj a világ ormainál:
Röhögöd ki
 azt, ki bamba,
lelkét is festi,
 és iromba...
beléd már nem rúghat senki...
Őseinket
 fel kell keresni!*

UTAK

*Utak futnak, szaladnak,
Messzire tüzek lobognak,
Magam is hiszem magamnak.*

*Bukok nap mögül fény felé,
Versértő tüzek mezején,
Időilen idők idején.*

*Bízom az égre csillagát,
Gyermekre anyja mosolyát,
Emberre hitét, igazát.*

ÖREGSÉG

*Halvánnyá halódó őszöm a siratóm.
Bordátestű lelkem, előtted töpörgök:
Így érni halálra szomorú vigalom*

*Mennék görcsnek fára.
A vizekbe kőnek,
Tág ívű terekre márciusi szélnek,
S nyílani másnak is magam virágával...*

*Tavaszigérőnek,
Rádhagyom, rádhagyom
Árván maradt őszöm.
Hej, itt ez az őszöm
Szomorú vigalom.*

SHREK TÍMEA

FAPULYA

Egy kerekas székes fiatal fiút pillantok meg. Ott ül az egyik bolt eresze alatt, ölében egy nejlonzacskót tartva, mindkét lába combközépig begipszelve. Fejét lehajtva várja, hogy a járókelők némi aprót dobjanak bele. A zsebembe nyúlok, pénz után kutatva. Ő rám néz, szemében valami furcsa csillogást látok. A pénzt a szatyorba dobom, beszéde zavaros, alig érthetően mondja ki a köszönöm szót.

Az iskolában rengeteg pletykát hallok. A gyerekek mindig beszámolnak arról, hogy mi történik a táborban. Naprakészen tudom, hogy melyik lány kivel szökött meg és azt is, hogy éppen ki van most haragban a szomszédjával.

– Meghalt a fapulya – mondja nevetve Jancsika a második padsorban.

– Meg, a tegnap este – válaszolja valaki hátulról. A gyerekek felnevetnek.

– Meghalt a fapulya, meghalt a fapulya! – skandálják vígan.

– Mi az a fapulya? – kérdezek vissza teljesen értetlenül.

– Hát a fapulya! Maga nem ismeri? – néz rám nagy szemekkel Jancsika.

– Ő élő ember?

– Persze!

– És miért hívják fapulyának?

– Mert nem mozog a lába! Olyan, mint azok a bábuk, amiket dróton rángatnak.

– Marionett?

– Igen.

– Miért nem mozog a lába? El van törve?

– Mert nyomorék. Az anyja csinálta vele.

– Nyomorékká tette? De miért?

– Mert mindig vitte Kijevbe koldulni.

– És ahhoz el kellett törni a lábát?

– Meg a kezét, meg mikor mit. De már bolondon született. Baj volt a fejével kiskorában, oszt neki mindegy. Az anyjának meg nem volt pénze. A fapulyának meg annyit adtak ott fenn az emberek! Tudja, sajnálták, mert beszélni sem tudott, meg ha be volt gipszelve mindene, akkor még többet szedett össze.

- És az anyja mit csinált? Leste, hogy mit adnak neki?
- Nem, az addig lopott.
- Mit?
- Pénztárcát, telefont. Kijevbe mind azt csinálják.
- Lopnak?
- Aha. A bandával.
- Többen?
- Egyedül nem is lehet. Legalább három, négy ember kell hozzá, hogy ne bukjanak le.
- Hogy csinálják?
- Egy megy elől, általában asszony. Kettő meg mögötte, mert takarni kell az embert, akitől lopnak. Azok az átadók. Messzebb meg hátul meg még egy, a fogó.
- És nem gyanús az embernek a sok cigány rajta körben?
- Á, olyankor mind kiöltöznek, a nők meg kikerálják magukat, hogy ne látszódjon, hogy cigányok.
- Ezt ti már gyerekkorban tanuljátok?
- Mindenki tud lopni. Csak nem mindenki megy.
- Te voltál már?
- Egyszer igen. De többé nem akarok, mert megfogtak a zsarók.
- És miért neveltél azon, aki meghalt?
- Hát azon, hogy hogy halt meg!
- És hogy?
- Beesett a budiba!
- Ez egyáltalán nem vicces.
- Szerintem az volt. Elment a tolószékkal, oszt beborult a szarba. Az anyja meg nem mászott utána.
- Miért nem?
- Biztos félt, hogy bűdös lesz. De utána annyira siratta! Alig tudott lenyugodni!
- Ahogy fuldoklott, akkor nem siratta?
- Nem azért sírt!
- Miért?
- Hát az asszonyt lopni már nem viszik, mert mindig megfogják, azért voltak itthon. A fapulya meg mindig jól koldult.

SZABADLÁBON

A városvégi cigánytábor kihalt volt és üres. Hiába mentünk reggelente összegyűjteni egy osztályra való gyermeket, nem jártunk sikerrel. A házak ablaka deszkával volt beszegezve, csak néhány idős, beteges családtagot hagytak maguk után a helybéliek. Rájuk Kijevben nem volt szükség, a szemétválogatáshoz nem voltak jó egészségi állapotban, a lopáshoz pedig nem elég gyorsak.

A húsvét előtti hónap mindig így alakul. Nincs gyerek, a vezetőség pedig rajtunk kéri számon a hollétüket.

A vonatállomáson ültem. Vártam a járatomra, de késett. Egy csoportra lettem figyelmes, csomagokkal felpakolva érkeztek meg egy másik vonattal. Fürkészttem őket, kerestem az ismerős arcokat, amiket végül meg is találtam. Felálltam és elindultam feléjük.

A gyerekek mint a csótányok szaladtak szét a peronok között, nem akarták, hogy felismerjem őket.

Közelebb kerülve láttam, hogy az ottmaradt felnőttek sírnak. Furcsa volt, hiszen ezek az emberek mindig hangosak és vidámak. Megtorpantam. Nem tudtam, hogy közelebb merészkedjek-e, vagy hagyjam őket békén ma. Az utóbbi mellett döntöttem, mert befutott a vonatom. Hazamentem.

Húsvét után edességet nem vásárolok a helyi piacon. Tudom, hogy honnan való, és elvből nem kérek belőle. Az ortodox hagyományok szerint a nagyobb egyházi ünnepekkor a családok kivonulnak a temetőkre. Kenyeret, bort és edességet visznek halottaiknak. Rápakolják a sírkövekre, imádkoznak az elhunyt lelki üdvéért és templomba mennek. Ezt használják ki a mi tanulóink is családotól. Összeszedik és zsákba gyűjtik az otthagyt apróságokat. Később, az ünnep eltelével, mindent eladnak, aztán lassan visszarázódnak a hétköznapiakba.

Gyakran jön hír a kijevei táborokról. A helyi náci bandák néha szétverik az otlakók kalyibáit, feljelentik őket, de legutóbb rájuk gyűjtötták a tákolmányokat. A gyerekek másról nem is tudtak beszélni, csak arról, hogy egy fiatal pár maradványait találták meg a romok között.

Ildikó régen nem járt már az osztályteremben. Valamikor szeptemberben láthattam utoljára, aztán az anyja kikérte, és azóta egyszer sem jelent meg. Ők is a szemétre mentek, *vasat kapálni*.

A többiek megdöbbenet néztek, amikor belépett a terembe. A gyerek-zsivaj hirtelen megszűnt, mindenki lesütötte a szemét. Nem értettem, mi történik, a helyére küldtem a kislányt és folytattam az órát.

A szünetben néhány fiú jött oda hozzám, mert beszélni akartak velem. A folyosó végébe mentünk, ahol senki sem hallhatta meg, miről van szó.

– Tetszik tudni, hogy az Ildikó testvérét ölték meg? – kérdezte tőlem Kálmán.

– Nem – válaszoltam.

– Azt beszélük, hogy nem is a kijevek voltak – folytatta.

– Nagyon sajnálom, hogy így történt – mondtam és egyre kíváncsibb lettem, hogy valójában mit is akarnak tőlem a fiúk.

– Az anyja azt mondta, lehet, hogy Ildikó volt.

– Már miért tett volna ilyet?

– Féltékeny volt a testvére, mert az urába volt szerelmes.

– Ha így lenne, szerintem a rendőrség már tudna róla.

– Tessék már hazaküldeni, mert félünk tőle!

– Ti? Tőle? Ugyan már! – nevettem fel, de a fiúk nem tartották ezt mulatságosnak.

– Éjszakánként kinn mászkál és kurválkodik. Tegnap is azzal fenyegetett minket, hogy ránk gyújtja a házat.

– Ezt a napot kibírjátok vele. Nem úgy ismerem őt, mint aki holnap is itt lesz. És szerintem egy ilyen törekeny lány, mint ő, semmit sem tud veletek csinálni. Menjetek ki az udvarra.

A fiúk bólintottak, majd elindultak a folyosó végi ajtó felé. Ildikó éppen akkor lépett be rajta, elkerülte őket, vállait egészen összehúzta, hogy azzal se érjen hozzájuk. Bandi még visszafordult egy pillanatra, végigmérte a lányt és kirohant.

Ildikó felé intettem. Lehajtott fejjel, szégyenkezve állt meg előttem.

– Őszinte részvétem a testvéréért. Nagyon sajnálom – mondtam.

– Köszönöm – válaszolta alig hallhatóan.

– Elmesélnéd, mi történt? – kérdeztem, de ő erre hevesen rázni kezdte a fejét. Megértettem. Megsimogattam a hátát és elindítottam az osztály felé.

Az igazgató hívatott. Azt hittem, megint gond van valamelyik kölyökkel. Nem volt ritka eset. A fiúk állandóan verekezésbe keveredtek, nem számított nekik, hogy tőlük fiatalabb vagy idősebb iskolatársaikkal kezdenek ki. Sokuknak heves természete volt. Nem telt el olyan munkanap, hogy ne kellett volna valakinek az ellenőrzőjébe megrovaszt írni.

Amikor az irodába léptem, Ildikó ott állt és zokogott. Nem tudtam mire vélni, hiszen néhány perccel azelőtt küldtem be az osztályba.

– Itt meg mi történt már megint? – kérdeztem az igazgatóra nézve.

– A fiad megverték ezt a kislányt. Gyorsan tegyél rendet közöttük, mert már elegendő van belőlük. Minden napra jut valami, amit csinálnak. Tegnap az ablakot törték be a focilabdával, ma lányt vernek. Holnap mi lesz? Kirabolják az iskolát? – tette fel nekem dühösen a kérdést.

Felhúztam a szemöldököm. Már kezdett nagyon elegendő lenni belőlük, és abból, hogy folyamatosan bajt kevernek. Bólintottam, megfogtam a kislány kezét és kikísértem az irodából.

Ahogy bezártam magam mögött az ajtót, hevesen rángatni kezdte a kezem. Ki akart szabadulni a szorításából. Elengedtem.

– Mi a baj, Ildikó? – néztem rá értetlenül.

– Haza akarok menni – válaszolta.

– Majd, ha vége lesz az óráidnak és beszélünk a fiúkkal.

– Nem! – ordított rám és a bejárat ajtó felé rohant, én pedig utána.

Alig érte el a lakatot az ajtó közepén, mégis gyorsabb volt, mint én. Csak ordítani tudtam utána. Úgy viharzott el, mintha kergetnék. Na, szép – gondoltam magamban –, az anyja mindjárt itt lesz és patáliát rendez. Már csak ez hiányzott.

Dühösen mentem az osztályom felé. Amikor beléptem, a gyerekek szög egyenesen ültek a padokban, rám vártak. Lepakoltam az asztalomra a tanterveket és szigorúan néztem végig rajtuk. Ebből mindig tudták, hogy baj van.

– És most egyvalaki mondja el, hogy mi történt a szünetben – jelentettem ki és vártam a válaszra, de nem jött.

– Még egyszer kérdezem, mi történt a szünetben? – de a gyerekek mélyen hallgattak.

– Rendben. Álljon fel az, aki bántotta Ildikót! – egymásra néztek, úgy tűnt, hogy nem értik, miről beszélek.

– Azt mondtam, álljon fel, aki... – a mondatot nem fejezhettem be, Bandi máris felállt.

– Tanárnő, kérem, senki sem bántotta azt a lányt.

– Nem? Akkor miért állt ott sírva az igazgató előtt?

– Nem tudjuk – válaszolták egyhangúan.

– És mi ez a nagy csend, amivel vártatok? Mit csináltak már megint, fiúk?

– Leskelődtünk a lányok után – mondták szégyenkezve.

Kopogtak az ajtón. Az igazgató lépett be rajta, őt egy rendőrtiszt követte. Ildikót keresték. Elmondtam, hogy meglépett, és nem tudom, hol van. Kihívtak az osztályból. A főnök megkért, hogy kísérem le a vendéget a táborba. Elindultunk. Útközben nem beszélünk egy szót sem, a férfi mélyen hallgatott, én pedig nem kérdeztem.

Amikor a család háza elé értünk, egy korosodó nő állt az udvaron, mellette pedig a kislány. Egy utazótáska feküdt a lába előtt, látszott, hogy tele van pakolva.

A nő sírásban fakadt ki. A rendőr ukránul kezdett el hadarni, úgy értettem, hogy elmondta a jogait.

A kislány rezzenéstelen arccal hallgatta végig, megfogta a nő kezét és felénk indult. Odajött hozzám, kezét a fülemhez rakta és sügni kezdett.

– Nem ő volt. Én tettem. Megöltem a testvéretem.

Nem kaptam levegőt. Eközben a rendőr megbilincselte a nőt és maga előtt vezette végig a sáros úton. A lábam földbe gyökerezett és csak bámultam, ahogyan távolodtak. Ildikó egy pillanatra visszafordult. Hátborzongató volt a mosolya.

RÓZSÁK

Az unokatestvérem, Emese, még egészen kicsi volt, úgy tíz év körüli. Emlékszem, azelőtt éven halt meg Jani bátyánk, nagymamám testvérének a férje. Mindig is lány gyereket szeretett volna, de két fiúval áldotta meg az ég. Gyakran jártunk édesanyámmal náluk vendégségben, amíg élt, úgy szólított, hogy *Annuskám*.

Emesével a falusi porta udvarán serénykedtünk, házi munkának kaptuk az újkrumplipucolást. A krumpli sáros volt, az ujjbegyeink pedig egészen sötétbarnává változtak, mire megtisztítottuk az összeset. A ház verandáján ültünk, szemben egymással, alacsony, fából készült székeken. Onnan egészen jól lehetett látni a nagykaput. A falnak támaszkodva anyám is szorgoskodott, szinte kikapkodta a kezemből a burgonyát, folyton veszekedett, hogy csak a bajt csinálom.

A bejárat felől férfialak közeledett. Lassú léptekkel jött felénk, kezeit zsebre rakva. Fején kalap volt. Anyám és Emese egymásra néztek. A férfi kivette zsebéből kezeit és a járda melletti rózsákra mutatott. Anyám felugrott a székről, kezéből a földre esett a kés. A férfi hátat fordított és kísértelt a kapun.

– Te is láttad, Erzsike? – kérdezte unokanővérem anyámtól.

– Láttam – válaszolta anyám, majd visszaült a székre és meghámozta a maradék krumplit.

Nem beszéltek többé az esetről, én meg el is felejtettem már. Néhány hónapja, halottak napján kimentünk bátyám sírjához. A betonból öntött emlékmű tetején kicsi, rombusz alakú lyuk volt, benne földdel. Abban rózsaszín és vörös rózsák virítottak. Anyám felkötözte őket, hogy egyenesen álljanak.

– Ki volt az a férfi, aki feljött az udvarra? – kérdeztem szemrehányóan. Anyám elmosolyodott.

– Jani bátyád.

– És miért nézett a járda mellé?

– Virágot kért.

– Nem vittél?

– Vittem, de előtte mindig csak boltit. Azt nem szerette. Rózsát kért. Pirosat és rózsaszínt.

– Ezt te hoztad? – mutattam rá a sírkőre.

– Én. Néhány nappal azután, hogy kérte. Amikor kijöttem a temetőre, le volt borulva a fejfa. Mindent összetört. Ilonka nénéddel összeszedtük a törmeléket és elültettük a rózsákat. Ki is nevetett, mert azelőtt semmilyen virág nem fogant meg. Mindig azt mondta, hogy halott föld ez.

A sír mellé hajolt, táskájából egy tő sárgarózsát vett elő. Kezembe adta.

– Ültesd el.

– Miért én? – kérdeztem vissza.

– Mert annak idején sem tőlem kérte, csak te kicsi voltál.

A száraz, agyagos föld nehézkesen tapadt az ásóra. Kevés vizet öntöttem a gödörbe, majd belehelyeztem a tövet. Valahol a távolban Annuska után kiabáltak.

CSONTOS MÁRTA

CANTARE VOLO ET CANTARI VOLO*

Csak volna az én kezemben
e nép, majd elűzném Abiméleket..
(Bírák Könyve, 9.29)

*Itt most lobog a tűz,
a dogmák mégsem égne,
a gyertyafény-próbát kiállták.
Mert nincs igazi világosság,
csak mutatóványosok vannak,
akik mindent ravaszul kiterveltek,
s a kalandor szenvedély ürügyén
lélek-darálóba préselték
az előjeleket rejtő virágfejeket.*

*Itt most a színek mezítelenek,
az illatok szétszakadtak, a sugarak
felszívódtak öngyilkos ösztönök
árnyékába, s nem látják a támasz-
pontról, hogy valami mégis közeleg.*

*Mi meg itt téblábolunk
az összetört harangok között,
félünk, hogy az idegen dal bekormozza
az eget, félünk, hogy az erdők kivetik
magukból a megbecstelenített lepketesteket.*

*Végül nevet adunk a Felismerésnek,
s a szuperhold vöröslő fényében,
arccal a vérengző sötétnek végig-
csináljuk a Nagy Kalandot, s a kékre
meszelt homályból az Írás szerint,
várjuk Illyést, s az ünnepi Szekeret.*

*apokrif János Evangéliumából (Dalolni vágyom és dallá válni)

FEKETE-FEHÉR, IGEN-NEM

*Fehér a hó, a fény, a látszat,
az igen, a nem; fehér az égen túl a
Semmi is – minden fehér:
csak amit létezőnek látsz
az elrejtett mögött, az a fekete,
ott nyílik a vakablak, ahol ellobban a kanóc,
ahol nem szólhatsz az utolsó szó jogán.*

*Én mint üzletasszony, árulom
idelent a feketét, de az árukészletben
a éj-sötét nem a szín hiánya, nem
a kóborló halottlátók kiváltsága.
Mögötte van önmagam másik
része, amit nem választhatok, mert
nem tudok ártani az odaátinak, csak a
törékeny, színgazdag láthatónak.*

*Kit anya szült múltó napokra, nem
tudja magyarázni a fehérben a
feketét, műhelyében nem tudja
jól eltalálni a méltóság és a halál
keverési arányát, a feketébe nem
tudja elmenteni a fehér jelenlétét.*

KERTI ELÉGIA

*A Kert víz alatt van megint,
új Noéra vár valahol az új Bárka,
megfőnek a virágok a fától fáiig
terjedő ingoványban, valahol
elsodródott a galamb földet
ígérő olajága.*

*Mi lett a kezdés illatos köntöséből,
amit azért terítettél magad alá,
hogy összegyűjtsd a Hold ezüst
homokját azon a forró éjszakán,
amikor még nem zavart ideiglenes
állomáshelyed földrezuhant valósága?*

*Most semmibe nyílnak a víztükrök,
pocsolyába fullad a Nap.*

Ernyőt nyitott föled a Szürkület.

BARTHA GUSZTÁV

KIÚT

„Nincs el nem rontott élet.”

Goethe

14.

Az élet megy a maga útján, persze, ha közben nem történik veled értelmes dolog. Lépkedj lefelé a lépcsőn telve keserűséggel, bosszúvággal és gyűlölettel, és tapasztalni fogod, Sárika, hogy az életed jottányit se mozdul: se előre, se hátra, se keletre, se nyugatra. Felemel vagy elejt, és slussz!

Szárnyalni nincs erőm, zuhanni van hová.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Két kézzel markoltam a retikülöm vállszíját.

A múltat nehéz mesés történetté varázsolni.

Hazudni könnyű.

Elfogadni nehéz!

Csodaszámba megy. Nagyobb csuda, mint a láthatatlanná tévő palást. Ami láthatatlanná tesz, de nem változtathat értéktelenné, egyik pillanatról a másikra szajhává, ha így jobban tetszik.

Felejtés! Há-há-há... Mi a fenén nevetek?

Na, mentem le... Fejezd be, Emmuska-muska, elég a röhögésből!

Mély levegő, kifúj!

Megy le a várúrnő a lépcsőn, vezeklő ruhában és mezítláb.

Hová lett a büszkeségem, Sárika, hová? Tegnap reggel még meg volt, emlékszel? Nem néztem hátra, sejtettem, hogy az ajtóban állsz és lesed, hogyan vonulok le a lépcsőn.

Nincs szükségem vekkerre. Öt órakor menetrendszerűen sípol fülemben a gyorsvonat. Apu vonatkerék csattogást hallott, és pirosan, zölden villódzó fényeket látott, mielőtt felébredt. Mars, ki az ágyból! Éhen hal, aki henyél! Ügyeleti napon jó, ha kétszer, na, háromszor, ha visszaaludtam. Percekre persze. Igaz, munkába menet minden perc duplán számít. Először vécéznem kell, aztán zuhanyozni, mind eközben minimum fél liter kávé kell lefőzőm. Á-á, amit a lányok főszkölnek a kiskonyhán, csapnivaló. De ha nem az öblítőtartály szarakodik, akkor a víznyomás hibázik, csupán csurog-csepeg

a víz a zuhanyrózsából. Ne éld át Sárika, ahogy állok a konyhában, majdnem szál semmiben, és a gázra feltett kávéfőző egyszer csak: bumm! Huh, megint nem áztattad ecetes vízben a szűrőket Emmuska-muska! Ha nekiállok a kévezaccos csempefal és gázspór törlésének, tuti, hogy elmegy a mikrobusz. Idő, idő, idő! Muszáj öltözködnöm, és lehetőleg, hipp-hopp, hogy jusson öt perc a kenceficére. Aha! A lefekvés előtt odakészített szoknyám cipzárja mikor romoljon el, ha nem az utolsó percben? Mit vegyek fel, hm? A kérdések kérdéséhez képest a kiszakadt harisnyanadrág, vagy a maradék ajakrúzs tartóhüvelyből kipiszkálása gyufaszállal, piti dolog.

Ébresztő! A tovakatoló gyorsvonat sípszava előtt vagy után, na, mindegy, mintha piros és zöld karikák villództak volna a szemem előtt. Fontos? A lényeg, nem aludtam vissza. Ásítottam, nyújtózkodtam, megvakartam az orrom hegyét, ez családi babona, aztán ki az ágyból. Éhen hal, aki henyél! Papucs az ágy előtt, pohár víz a kisszekrényen, odakint világosodik. Emmuska-muska, talpra! Derékhajlítás előre-hátra, jobbra-balra, villanygyújtás, kicsoszogás a klotyóra. Az öblítőtartály nem szarakodik, a kávéfőző fent a gázon, a víznyomás prima, ha hagynám, a vízsugarak lesikálnák a hátamról a bőrt. A kávé lefő, a lakásban szétterül az illatfelhője. Áh, élünk! Mi ez a hang? Ajtónyikorgás. Sárika kióvatoskodott a szobájából. Furcsa. Folyosófalnak támasztott háttal figyelt, leste mozdulataimat az álmatlanságtól kisé felduzmadt szemével. Az első főzet kávé termoszba töltöm, majd a második főzetből megkínálom. Furcsa. Mióta nálam van, egyszer sem volt kíváncsi a munkába meletelemre. Most miért, az Ági főzte kávé nincs türelme megvárni? Semmi töprengés, locsi-fecsi, magamra alig jut időm! A második főzet kávé a gázon, és Sárika hogyhogy nem a szobám ajtajában állt. A bugyitól a blézerig bezárólag végbeámulta az öltözködésemet. A konyhában lefő a kávé, de nem rohanok, taszítom félre az útból a nővéremet, nem, apró mosoly, kezem puhán a vállára teszem, és utat enged. Aztán jött utánam, a konyhaajtóból tátott szájjal figyelt. A főzetből tele töltök két kávécsészét, a maradék megy a termoszba. Vissza a szobámba, Sárika magától utat ad. Furcsa. Méghogy egy csésze kávé végett! Rosszul hittem? Ah! Újságpapírba csomagolom a vasalt fehérköpenyemet és sapkámat, a kikeményítés őrzendő. A papír szárazon és élen tartja a köpenyemet, nem lóg majd rajtam a szolgálat ideje alatt, mint a takarítónőnkön, törlőrongy gyanánt. Érdekes, Sárika nem várt magyarázatot, akkor nézett rám kérdően, mikor helyet kínáltam, leültettem a konyhaasztal mellé. A napi első kávémat cukor nélkül iszom, nehogy hirtelen égbe szökjön a vércukorszintem. Kínáltam, Sárika sem kért a kávéjába cukrot, kezével takarta a csészét.

Sárika valójában a betegem. Erre gondoltam, kávézás közben, aztán arra, hogy nem férfi beteg, nem fog szerelmet vallani, ha most átnyúlok az asztalon és megfogom a kezét. Összerezzen. Elborzadtam. Ha a mélyhűtőből húzná elő, akkor sem kellene a kezének ilyen hidegnek lenni! Hidegláz? Szorongás. Félelem ült a tekintetében. Talán attól rettegett, hogy lezargatom a szokásos tirádám. Aha! Hajni jobban tenné, ha hazajönne Baranyából, na, a mindig elfelejtem nevű faluból. Ott csak egy ukrán, aki eleszi a helybeliek előtt a kenyeret, rosszabb esetben városi kurva, aki folyton azt lesi, kivel baszathatná be magát a falu egyik módos családjába. Igazam van?! Elikére is ráférne egy beolvasás! Mára valutázik, holnap drogdíler lesz, harmadnap felcsap migráns csempésznek, mert abban van az igazán nagy pénz. Légvonal az akasztófaig. Igen, Sárika, addig kellene rágnod a fülét, hogy két szép gyereke van, ügyes és takaros felesége, betegeskedő édesanyja, míg szét nem mállasztja a kemény kobakját, ha már a csurmától nem akar félni!

Buta picra, mondtam magamnak, Sárika a beteged! A beteg magánéletét nem szabad kritizálni, a beteget nem szabad kioktatni, a beteggel nem szabad vitatkozni, egy vérbeli nővér ilyen soha nem tesz.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Pokolba a lépcsőházzal!

Mély levegő, kifúj!

Satuban éreztem a kezem, olyannyira szorította Sárika. Nem ránthattam vissza, mondhattam azt, engedje el. A tekintetét kellett elkapnom, és rámosolyogni, hogy fontossá legyen önmaga számára. Végtére két gyereke van, két szép unokája, a nyugdíja, igaz, kevés, de hát kinek sok a városban? Nem apránként engedett a szorítás, hirtelen eresztette el a kezemet, aztán gyorsan a falióra irányába fordította a fejét. Hat óra. Jesszusom, percekben belül itt a betegszállító mikrobusz! Felugrás az asztal mellől, rohanás a fürdőszobába, kirúszozás és fészülködés, majd vágta a szobába' felejtett szatyorért. Sárika mindvégig a helyén maradt, de mire kimalmoztam, hogy mégiscsak szandált húzok, hisz mindjárt nyár van, már mellettem állt, kezében a termoszsal. Retikül, szatyor, vállat hátra, fejet fel, levegő kifúj! A bejárati ajtó nem magától tárult, Sárika nyitotta ki előttem sarkig.

Munkába menet nem számolom a lépcsőfokokat.

Munkába menet tudom, hogy a többiek: a beteggondozók, a szakácsok és a takarítónők a templom előtt gyülekeznek.

Munkába menet azt is tudom, hogy nem azért jár ki nekem a külön fuvar, mert Szláviknak a lakótelep épp útba esik.

A mikrobusz a kijárat előtt állt. Szlávik előre és magyarul köszönt, készségesen kinyitotta a gépkocsi első ajtaját.

„Jó reggelt, Emma nővér!”

„Óvatosan, Emma nővér!”

„Öveket bekapcsolni, Emma nővér, indulás!”

15.

Harminc éve számolom, hány lépcsőfokot kell megmásznom a bejárat-tól a lakásomig. Egyszer majdnem sikerült. Negyvenes nőcike lehettem, kétségbeejtően öreglány. Ah! Jut eszembe, inkább Ágival egykorú, épp-hogy túllendültem a harmincon. Volt kedves halottam és mély titkom, és Sárika azzal karolt belém a korzón, hogy szégyell, messziről lerí rólam, hogy kurva vagyok. Egyedül éltem, fiatal orvosok között forogtam, és... és az egészségemre se ártott tekintettel lennem. Kerekperec: szeretem baszni! Harmincvalahány évesen ki nem szeret, hm?

Megy le a várúrnő a lépcsőn, vezeklő ruhában és mezítláb.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Másfél órája ezen a lépcsőn araszoltam fölfelé. Nyilallt a csípőm és a hátam, a vádlim be-begörcsölt, és minden emeleten megálltam, hogy be-várjam a tüdőm. Légszomj gyötört, kékültem-zöldültem, meg és meg akart fűlni. Nem túlzok, Sárika. A halálhoz szükségtelen nekifutni, elég a cipő helyett magas sarkú szandált felvenni, és a lehető legrosszabbkor szembe-sülni a múlttal. Nem szemlesütve, hogy úgyszólván már az hülyeség, hogy egyáltalán eszembe jut a sorsom, hanem, mint kard ki kard ismerőssel, akivel eleddig kegyeskedtünk elkerülni egymást.

Hová lett reggelre a büszkeségem, Sárika, hová?

Nem az ördög vitte el.

Mély levegő, kifúj!

Fára se mászott, bokrok közé se bújt, az égbolt csillagos volt, az éj hűvös. Szál köpenyben oda-vissza jártam a rehab udvarán. Hahó, Emma nővér! Csönd. Egy alkalommal a nagykapuig, sőt a sertésólig is elsétáltam. Hahó! Az ólban jóllakott hízók rőfögtek, muzsika a gondnok fülének. A konyhai hulladék és az ételmaradék, ne má', itt kizárólag az emberi élet mehet pocsékba. Borzasztó! Még három óra és jön a betegszállító mikro-busz, érkezik a váltás. Hahó, Emma nővér! Az egyik disznó váratlanul felhorkant, elhárítottam a karámtól, majd – hogy miért? – sarkon fordultam,

és futni kezdtem. Érverésem hangosan lüktetett, szívem össze-vissza kalimpált. De csak futottam és futottam... Na, nem kilométereket. De amint megálltam, jobban reszkettem a hajnaltól, mint az éjszakai kísértetek.

Időbe teltá mire kikászálódtam a háztömb előtt fékező mikrobuszból. Ha nem Szlávik a sofőr, ki se szálllok. Hajts velem tovább, vigyetek le a térképről!

„Itthon vagyunk, Emma nővér!”

„Óvatosan, Emma nővér!”

„Szép napot, Emma nővér!”

Rádásnak csendőrpofont, hogy ráébredjek, ki vagyok valójában! Meg egyáltalán, hol vagyok? Ja! Itthon vagyunk. Késő bánat, Emmuska-muska! Szorítsd hónod alá a retikulödet, markold meg erősen a szatyrod fülét, és gyerünk! Várnak. Sárika a reggelijére, Ági arra, hogy végre elindulhasson a drogériába dolgozni. Éhen hal, aki henyé! Kenyér, zsír, alma, főtt tojás, tea és kész a várúrnői reggeli.

Nem járt-kelt, aludt valamicskét Sárika?

Nem betegek a gyerekek?

Anyukád nem berzenkedik, hogy négynaponta neki kell az unokákra gondot viselni?

Áginak elég három kérdés, hadd szaladjon hajlakkot árulni. Nincs mitől félned, Emmuska-muska! A lakásban nem a nagymamád vár rád, senki nem fog két kézzel a hajadba ragadni!

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Amint magam mögött hagytam a harmadik emeletet, elszállt a maradék erőm. Visszafordulni, ugyan már! Na, a letaposott szárú a nagypapa papucsáért legalább! A mezítláb járást szokni kell, a sárkányok völgyéig nem tipeghetek lábujjhegyen. Kész öngyilkosság! A sarkamra kellett állnom. Nem bukhatok orra, gurulhatok le a lépcsőn, még nem!

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Kezében a piros színű csavarfedeles kávésdobozzal, Ági az ajtóban várt. Csak nincs valami baj!? A szatyorban lévő fehér köpeny és az üres termosz mázsás súlyként húzta a vállam. Sárikával akadt gond? Akkor mindig telefonál, megkérdezi, mi tévő legyen. Elfogyott a kávé? Tegnapelőtt vettem fél kilót! Beteg a gyerek, rohannia kell? Akkor hagy csapot-papot, nem tekergeti ki-be a dobozfedőt az ajtóban. Huh! Szabad kezemmel a korlátba kapaszkodva, lépcsőfokról lépcsőfokra vontattam magam. Akkor most, mi van, vagyis, mi nincs?

Ostoba picسا! Persze hogy könnyebb a folyosón röhögni a mértékkel és tartózkodással ócska poénján, mint kérdőre vonni: „Mi az a nagyon fontos dolog, Ági, amivel az ajtóban vártál?”

Ma már nem tudom meg. Mennem kell le a lépcsőn, vezeklő ruhában és meztláb. Muszáj.

Oda-vissza, húsz percre laktunk mamánktól, emlékszel, Sáríka, ha nem találtuk odahaza, visszasétáltunk később. De történhet eset, amit nem hurcolászhattunk magunkban oda-vissza napestig. Állni kell és várni, különben az őrlőbe kerget. A meducsiban¹ akkortájt tanultunk a pszichiátriai betegek higiénijáról, vagyis, hogyan tartsuk tisztán a bolondokat. Szerda délután körmöt vágtunk, fület mostunk, kádban fürdettünk. Tizenhét éves koromra szabad szájú lettem, nevén neveztem a dolgokat. Kényeskedésben sem maradtam hátrább az évfolyamtársnőimtől. Másnap mégis ellógtam a párakat², és délután sem higiéniztam az elmeosztályon. Harmadnap se lehettem ápolónő-jelölt, lépten-nyomon hánytam. A lánykáknak jobb volt nem az orrukra kötni, mitől görbül az egyenes, és főleg kitől. István rendesen beszart, na, pár hónap, és kézbe veheti a felcserdiplomáját, és ügethet az orvosira. De így, hogy felcsínált, az ucsból³ két lábbal mindkettőnket, és mehetünk beteggondozónak se. Isten ments, hogy kitudódjon! Apu felakaszt, tiszta sor, István ellenben nyúzva és sózva lesz. Az apja tanácselnök, nagy tőc a faluban.

Álltam, vártam mamám háza előtt, az álmatlanul töltött éjszaka teljességgel kilúgozta az agyam. A száz rubelt szombat délutánig, ha fene fenét eszik, akkor is előteremttem! Ennyi fért bele. Időbe telt, mire betüremkedtek és sorjázni kezdtek bennem a kérdések. Hogyan, mire, miből és mikor adom meg? István messze lakik, vasárnapig nem utazhat haza. Sáríkána van pénze, adna, sokat kalimol⁴ az elektromos szaküzletben. Hm! Apunak, anyunak nem árulkodna, de ha nincs kiről, miről pletykálni a városnak, holnaptól lenne. Mamám, segíts! Segít, tudom, hogy segít, de nem állhatok elé azzal, hogy a pénz az abortuszomra kell. Akkor mire? Farmerem van, klumpát a lábamra kedden vett anyu, bugyival és melltartóval a fejem búbjáig...

Na végre! Mamám nem a főút irányából, a kis utca felől igyekezett haza, üres kézzel, mintás fejkendőben. Hol volt ez idáig? Nem az üzleteket járta, az tuti. Miért visel kendőt? Szél se fűjt, hideg sem volt. Illendőségből kendőt a fejére csak a temetőbe vagy templomba menet kötött. Aztán mellem érve nem köszönt. Szóltalanul előkotorta szürke színű kimenő ruhája zsebéből a kulcsomót, kinyitotta a vaskisajtót, és nem nézve se jobbra, se

balra, meg sem állt a ház bejáratáig. Kulcszörgés, tárva felejtett ajtó. Bemennem, ne menjek? Ha a fene fenét...

Alig léptem a kishálóba, azonnal elmarkolta a vállig érő hajamat. Két kézzel húzta, cibálta, hajamnál fogva rángatott jobbra-balra, kishálója feldöntötte velem a varrógépet.

– Fasz kellett?! Jó nagy kellett?! – kérdezte, kiabálta közben mamám, akit még káromkodni se igen hallottam.

Védekezni, kiszabadulni... Úgy dobott le a kiságyra, mint egy szalma-bábút. Ne kérdezd, Sárika, amit akkor én kaptam! Csattantak a pofonok, dübögött a hátam, ütött-vert mamám két kézzel, tenyérrel, ököllel, ahol ért.

– Jó volt?! Kell még?! – kérdezte lihegve. Nem válaszoltam, sírtam, könyörögtem, megpróbáltam felkönyökölni, mire jött az újabb ütészuhatag. Nem tartott soká. Mamám ezúttal hamar elkészült az erejével. Elhátrált az ágytól, halottam, ahogy kihúzza az asztal mellől a karosszéket és leül.

– Gyönyörűség! – szólalt meg pihegve. – Az első jöttmentnek alá adja magát. Istenem, mit vétettünk? Ezért veszekedhetem, zsarolhattam anyádat a végrendelettemmel, hogy ne vettessen el, hogy megszülethess! Sikeresen megháláltad!

Mit mondhattam? Taknyom-nyálam összefolyva, hajcsomóim szanaszét, minden bordám külön fáj.

– Mi lesz, ha félresikerül a műtét, és nem lehet többé gyereked? Belegondoltál már egyszer is?

Honnan, kitől tudta meg? Este mentünk Istvánnal a nőgyógyász lakására, mikor mindenki tévét néz. Nincs válasz. Mamám a konyhaszekrényhez lépett, és miután a kihúzott fiókot visszatolta, odajött a kiságyhoz. Nagy nehezen megfordultam. Egy- és háromrubelesekben maroknyi pénz volt, száz rubel, mamám egy mozdulattal az összest az arcomba dobta.

– Nem istvánózol tovább! Megértetted?! Én kísérlek szombat délután az orvoshoz.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

(Folytatjuk)

JEGYZETEK:

¹ Egészségügyi szakközépiskola

² Órapárok

³ Szakiskolából

⁴ Kalim (szleng) – csúszópénz, borraló, „könnyű” pénz

MARCSÁK GERGELY

MÁTYÁS ANYJA PRÁGÁBAN

kárpátaljai ballada

*Szilágyi
Erzsébet
Kérvényét megírta,
Tanárság
Terheit
Tovább már nem bírta.*

*Raktáros
Munkás most
Prága városában,
Fia s a
Nagyszülők
Ülnek otthon hárman.*

*Olykor, ha
Beszélnek
Viberen vagy Skype-on,
Mindig csak
Azt kéri
Fiától, hogy várjon:*

*„Nem fizet
Az apád
Gyerektartást, Mátyás,
Tudod, hogy
Utolsó
Részeges és kártyás.*

*„Csak tanulj
És légy jó,
Az egekre kérlek.*

*Százhuszra
Rúgnak most
Itt az órabérek,”*

*„Küldök pénzt
Hóvégén.
Mindet félrerakom.
S karácsony
Tájékán
Lesz pár szabadnapom.”*

*Hóvégén
Erzsébet
Számlálgatja pénzét,
Prágai
Bankok közt
Gyanakodva néz szét.*

*„Húszezer
Koronám
Otthoni számlára
Melyikük
Utalja,
S vajon mi az ára?”*

*„Utaljuk,
Utaljuk,
De miénk a fele.”
Az asszony
Azt hiszi,
Szórakoznak vele.*

*„Utaljuk,
Utaljuk.
Ötezer a költség.”
„Sok pénzük,*

*Kívánom,
Patikára költség.”*

*Könnyezve
Csatangol,
Égig ér keserve.
Szegény most
Úgy érzi,
Nagyon át lett verve.*

*Károgón
Közeleg
Egy fekete holló,
Mint Hitchcock
Madara,
Vagy ahhoz hasonló.*

*Bölcsészként
Magyart is
Oktatott Erzsébet,
Az arca
Földerül,
Dereng a történet.*

*Tudja ő
Pontosan,
Hogy járt névrokona,
S pénzét a
Madárnak
Önként adja oda.*

*Világít
Már a hold,
Éjfél is elmúlt tán.
Mátyásunk
Felriad –
Kocognak ablakán.*

„Ki kopog
Ilyenkor?
Ne már, ez egy holló?
Csőrében
Papíros,
Vagy ahhoz hasonló.”

Pecsétje
Szigonyos,
Cirill az írása.
Hadkie-
gészítő
Szíves meghívása.

DOVBUS

Pálincaszagot lehel a téli éjbe
a csendes kocsma nyitva felejtett szája.
Gyomrában a csapos, hét-nyolc bágyadt legény,
s egy oprisok rabolta frigyefalvi kályha.

Felkapják fejüket a szótlan zsellérek,
lövés dördül – a hegyen hajdúcsapat jár.
Fordítja lovát a Csornohora felé
és vágat a hóban minden úzótt betyár.

Az marad csak higgadt, kit folyton hajszoznak,
akin nem fog soha törvényszolgák ölme,
mert őt, ha feléje járőr közeledne,
emberi beszédű szarvas inti óva.

Oleksza Dovbus karcsú lovas szánján
kísértétként halad holdfényes völgyön át.
Lábára terített cserge alá rejti
kereskedőktől csent két kovás pisztolyát.

*Utolsó útja ez, érzi már előre,
árulás, cselszövés nem kerüli őt sem.
Mögötte ládákban minden lopott java,
rejtekhelyet keres annak ráérősen.*

*Előtte sziklafal, mögötte fenyvesek,
s a távolban hirtelen trembita szólal.
Két nemes kancája prüszkölve hőköl –
Dovbus előtt megnyílt a csupasz hegyoldal.*

*E barlangba hordja megannyi aranyát,
mázsás súlya alatt reszket vaskos karja.
S egy apjától örökölt bársony lobogóval
a kincsesládákat szépen letakarja.*

*Vérvörös nap kel a hajnal szürke egén,
sír a kárpáti szél, sír az erdei vad,
útvába állna, mert Oleksza Dovbus
karcsú lovas szánján a veszébe szalad.*

*Vesztébe rohan, de visszatér a lelke
megnézni, kincsére bárki rátalált-e.
Kezével a bársony lobogót simítja,
s hímzett arany betűit: Pro Libertate.*

CSEH SÁNDOR

A CSAVARGÓ

(KISREGÉNY)

-RÉSZLET-

Karcsinak szerencséje volt, mert Mikit otthon találta. Az üzleti ügyekhez ő értett a legjobban. A lopott holmik eladását józan fejjel kellett lebonyolítani, jól elvarrni a cernát, hogy nyomok még véletlenül se maradjanak.

– Üljetek le! – mondta Miki, s amolyan dörzsölt kufártekintettel nézett rájuk, mintha sejtette volna, hogy most számára kedvező ügy miatt jöttek el hozzá a kutyatársak, tehát üzletet szimatolt.

– A következő a helyzet – fontoskodott Borisz. – Károly meg akar pattanni a városból. Egy robogót és egy fényképezőgépet szeretne lóvévá változtatni. Nem kell majrézni, tiszta az ügy, a cucc a Károlyé, de ami nem rendi, még ma kell őket elpasszolni. Hát, esetleg hat órát van rá, úgyhogy brillírozz!

– A mindenit! Hát, ez nem semmi! – nézett fel a plafonra Miki, s az ujjaival mintha számolt volna valamit. Elég pötyörgős a seft, de talán kivi-telezhető. Biztos, hogy nem csaklitzátok?

– Erről nyugodt lehetsz! Tiszta a kép, ártatlan, mint az újszülött. Le-
rendezed?

– Százalék? – kérdezte Miki, és a Károly szemébe nézett.

– Baráti alapon. Kutyásan – válaszolt Károly. – Meg leszel elégedve!

– Okés! A cuccot hozzátok be a konyhába! Bár nekem itt valami bűzlik, de nem kérdek semmit. Aztán, ahogy szoktuk, ha zűr van, neveket nem említünk még akkor sem, ha a farkatokat akarják levágni.

A beszélgetés alig öt percig tartott. Miki kitessékelte a vendégeit, és kulcsra zárta a ház ajtaját.

– Legyetek itt három óra múlva! Ha addig nem jövök haza, az csak jót jelent. Most pedig tűnés innen!

Borisz elégedetten veregette a Károly vállát.

– Mondtam én neked, hogy tutira jöttünk. Nem tudom, hogy csinálja, de az üzleti érzéke szuper. Egyszer majd vagy a sitten végzi, vagy a minisztériumban.

Ezután a falkavezér vigyorogva átölelte a Károly nyakát, és finoman megtolta.

– Most már mehetünk, haver! De azért kínálj meg egy kis kutyatejjel, mert kiszáradok! Mutatom az utat. Egy tocskára megyünk Mozgóhoz, ott olcsó a pija. Kató nénit azért híják Mozgónak, mert őt soha senki nem látta még munka nélkül, állandóan csinál valamit – mozog. Állítólag még az ágyában is mozgatja a lábujjait, amíg el nem alszik.

Mozgónak jó kortepálinkája volt. A szobai szekrénye tetején tartotta a hermetikus fedővel lezárt háromliteres bánkikát, de csak az alkásoknak öntött belőlük, bennük jobban bízott, mint az ismeretlenekben, ám hitelbe senki sem ihatott nála.

– Egy és egy féldecit hozzon nekem és a barátomnak, tyotya Kátya! – mondta nagyképűen Borisz, mintha ő akarta volna állni a rundot.

A néni, az új vendégre való tekintettel, tálcán hozta ki nekik az italt, ők pedig asztalhoz ültek az árnyékos lugas alatt. Károly hiába szabadkozott, Borisz addig beszélt neki a kutyaéletről, meg a kutyabarátságról, hogy a fiú kénytelen volt beadni a derekát, és megitta a felest. Ettől neki is megeredt a nyelve. Beszélt a javítóról, a különleges Súsújáról és a vágyairól, azaz csak egyetlenegről, amelyben az élete célját látja, a festői pályáról. Borisz közben sutyiban még kért magának egy felest Kató nénitől, s tovább faggatózott.

– Hová is akarsz te utazni tulajdonképpen? Bele a vakvilágba? Jó ember, de amellett egy javíthatatlan holdkóros is.

– Odesszába utazom – mondta Károly komoly arccal. – Felkeresek egy festőművészt, benne van minden reményem. Tudod te, mi az a szenvedély? Persze, hogy tudod, hiszen alkoholista vagy meg füvezel. Az én szenvedélyem, a mindenem a rajz, és mindent el fogok követni, hogy egyszer ecsetet foghassak a kezembe. Én hiszek a Súsúmnak. Általában nem értem, hogy mit akar, és hogyan akarja, de ez a végén úgyis kiderül.

– Nem is tudom, mit mondjak – felelte Borisz. – Irigyeljelek vagy nevessek rajtad? Ahogy elnézlek, elég komolyan beszélsz, úgyhogy inkább irigyellek. Nem nézel ki hangyásnak. Vedd úgy, hogy megkajáltam, amit mondtál. Hanem nehogy azt hidd, hogy az én életem kisiklott, öreg! Igaz, szeretek meginni, ettől érzem jól magam, de ne hidd, hogy Borisznak most már annyi. Nem! Borisz a falkavezér, kivágja magát, talpra áll. Munkanélküli vagyok, de láthatod, mégis élek. A fene egye meg, Károly, dobjunk be még egy felest, egyszer élünk, hát nem?

– Igyál, amennyit akarsz, de engem hagyj ki a buliból! Mondtam már, nekem komoly terveim vannak. Felfogtad végre?

Borisz megitta ismét a féldecit, és véreres szemeivel a földet nézte.

– Megvan! – kiáltott fel váratlanul. – Én is veled megyek! Nekem nem susog semmi a fejemben a piján kívül, de én is el akarok menni ebből a városból. Azon az idegen helyen két kutya nagyobb biztonságban lesz, mint egy. Én leszek a rottweiler, te meg a puli. Megyek veled Odesszába. Na, mit szólsz hozzá, haver?

– Mit szólnék? – mondta Károly. – Ha akarsz, hát gyere, de jól gondold meg, ott nem lesz könnyű. Szállodára nincs pénzem, csövesek leszünk egy darabig, legalábbis, amíg nyár van. Azután meglátjuk, ne bízd el magad, én ott nem foglak itatni.

– Ne tojj be! Te engem nem ismersz eléggé. Rég nem találkoztunk, majd meglátod, milyen hálás leszel nekem, ha rám bízod magad.

– Az Isten óvjon engem attól, hogy rád kelljen bíznom magamat! Na de nem kellene mennünk? Már eleget védeltél.

– Tyotya Kátya, Károly barátom pengetni akar. Köszönjük a kiszolgálást, dadogta Borisz.

Károly fizetett, és elindultak. Útközben, amíg Borisz halandzsázott valamiről, ő egészen másra gondolt. Az járt a fejében, hogy a csoda vigye el, már megint nem érti, hogy jött a szájára ez az Odessza. Hiszen annak már több éve, hogy Napóleon azon a vonaton említést tett egy bizonyos Szovtan nevű festőművészről. Hát igen, ez is, mint minden más furcsaság, a Súsú műve. Most már csak arra vagyok kíváncsi, mi lesz ennek a kalandnak a vége.

Még nem múlt el három óra, de Miki már otthon volt. Ez a megbeszélés szerint nem jelent jót, de ő mégis mosolyogva tárta ki az ajtót előttük.

– Győzelem! Minden király! A vártnál sokkal könnyebben kaszáltam. Négyszáz rubelt ért a cuccod, kutyám! Itt van, lököm a zsozsót.

– Ez szuper! – mondta Károly örömmel. – Negyven a tiéd, kiskutyám.

– Figyelj, Miki – szólt közbe Borisz –, én elutazom Károllyal. Ne haragudj, de még neked sem mondjuk el, hogy miért és hová. Így, ha még le is vágják a kukidat, akkor se fogsz tudni köpni. Szóval rád hagyom a falkát. Óvakodjatok a bizonytalantól, csak a tutira menjeteek és a zsírosra! Tudod, mikor indul a vonat Munkács felé?

– Taxival megyünk Munkácsra – szólt közbe Károly. – Annál jobb, minél kevesebb emberrel találkozunk. Még van egy kis időnk. Fordulj csak felém félprofil! – mondta Mikinek, miközben fürkésző szemekkel végigsimogatta a fiú arcvonásait.

Lassan elővett a táskájából egy vékonyhegyű filctollat és egy rajzlapot. Az arcán különös mosoly suhant át, amelyet egy pillanat alatt eltüntetett egy szigorú, fagyos tekintet.

– Most ne mozogj! Egy kicsit felém. Állj! Így maradj!

Körülbelül három-négy perc telt el így néma csendben, ahol csak a Borisz tátott szájú lihegése hallatszott, ahogy a portré születését kísérte figyelemmel. Amikor Miki megkapta ajándékban az élethű képmását, Károly így szólt:

– Ha kíváncsi vagy, hová és miért megyek, tudd meg, a bizniszemnek ez a rajz a magyarázata. A többit a fantáziádra bízom.

Miki rápillantott a képmására, én nem hitt a szemének.

– Helló! – motyogott halkán a távozóknak.

Az asztalhoz ült, mindkét tenyerével feltámasztotta az arcát, és nézte a rajzot.

– Ez hihetetlen... – suttogta.

A vonat a késő délutáni órákban futott be az odesszai pályaudvarra. Ami az utazást illeti, az nem volt zavartalan, és természetesen Borisz miatt volt így. A kupéban is folytatta a legkedvesebb szórakozását, a vodka vedelését, mert így, ahogy ő mondogatta, jól el van magával foglalva. A bajok azután következtek, amikor az utasok nem bírták elviselni a hangos horkolását, amellyel alaposan kitett magáért éjjel és nappal. Az idegesebb utazók néhányszor megrázták, mint Krisztus a vargát. Ennek aztán veszekedés, verekedés lett a vége, és csak kicsin múlt, hogy a beregszászi falkavezért le nem szállították a vonatról. Károly ilyenkor csendben maradt, szégyellte tudatni másokkal, hogy Borisz mint társ, hozzátartozik. Odahaza még egy kicsit örült is annak a gondolatnak, hogy az ő jelenléte nagyobb biztonságot, segítséget fog jelenteni majd neki abban az idegen városban, de már az utazás közben rádöbrent, hogy ezt elpuskázta, ez a társ csak bajt hoz a nyakára. De Károlyt más is foglalkoztatta. Vajon mi történik otthon? Már több mint két napja nincs odahaza. El tudja képzelni, milyen csalódást okozott a szülői házban és a munkahelyén, de hát a Súsú parancsainak sohasem tudott ellenállni, most sem tud, hiába nem gyerek már. A Borisz szülei talán még észre sem vették a fiúk eltűnését, hiszen ők is léha, tartalom nélküli, üres életet élnek. Az alma nem esik messze a fájától, s a fa nem áll messze az almájától.

A tengerparti városban fülledt meleg fogadta a két szerencsevadászt. Borisz akkor, kivételesen, józan volt, mert elfogyott a szüleitől ellopott pénze, s ő is úgy tartotta jónak, ha csak másnap indulnak megkeresni a Csapajev utcát, ahol Károly számára annak a létfontosságú reménysugárnak kell feltörni a mélyből, amelyet egy Szovtan nevű festőművész testesít meg. Az éjszakát az egyik ten-

gerhez közeli parkban, a lócákon fekvé aludták át. Károlyt természetesen most sem hagyta békén a Súsúja, ha tetszett, ha nem, felkeltette, s megmutatta neki, hogy kel fel a Nap a látóhatár szélén. Tengert most látott életében először, és ahogy gyönyörködve szemlélte a Nap ébredését, s rajzolta a tengerparti részletet, gondolataiban már teljesen tisztán megvilágosodott előtte, hogy ezek a hangok mindig a természettel való meghitt találkára ösztökélik őt olyannyira, hogy már a természet gyermekének érezheti magát. Hát ezért az érzésért, amely függetlenséget és szabadságot sugall, érdemes élni! A Verhovinán tett kirándulása jutott az eszébe, amelynek az emléke mindig boldogsággal tölti el. Igen, ő, Csinka Károly, elhivatottságot érez, és az, hogy az élete másképpen alakuljon, mint ahogy szeretné, teljesen kizárt.

Amikor megjelentek az első járókelők Odessza utcáin, megindult a felderítés. Kiderült, hogy a keresett Csapajev utca nem is messze, körülbelül három kilométerre található az éjjeli szállást adó parktól. Nyugodtan sétálva meg is találták, de a művész lakása az út másik végén volt. Ekkor jött a hidegzuhany. Kiderült, hogy Szovtan csupán albérletben lakott ennek a háznak a felében, de már vagy másfél éve felmondott, s a holmiját, a bútorait nem is ő, hanem egy rokona szállította el. Az volt az igazán elkésérítő, hogy a festőművész új tartózkodási helyéről senkitől sem kaphattak felvilágosítást.

– Erről ennyit – mondta bosszúsan. – Nagyon rögs ez a súsús út, de nincs mit tenni, kitartok a végsőkig. Ez a város valamit tartogat a számomra, érzem. Dolgom végezetlenül nem megyek el innen.

Borisz félvállról vette a problémát, őt csak a másnaposság kikúrálása érdekelte abban a pillanatban. Volt is egy „remek” ötlete.

– Figyelj, Károly! – szólt tudálékosan. – Ittál te már Odesszában vodkát? Ugye, hogy nem! Hát akkor ejtsük meg, jól fog esni éhgyomorra. Azután megreggelizünk valahol, neked pénzed van, nekem meg eszem. Ne búsulj, amíg engem látsz! Ha nem találjuk meg azt a hapsit, akkor se ess pánikba, mert akkor jövök én, a minden hájjal megkent kutya, az okos rottweiler. Nekem csak annyi pénzem van, mint békán a talu. Veszel egy fél liter agyserkentőt, és minden rendben lesz. Meglátod, kisütök valamit.

Károly legyintett egyet, és követte Boriszt, mást egyelőre nem is tehetett.

Odessza nagyváros, nem Beregszász. Vaktában elindultak, néhány utcán végigmentek, de a Szovtan név hallatán mindenki csak a vállát vonogatta.

– Ennek jó vége nem lesz – szólalt meg Károly fáradtan. – Ez a pénz, ami nálam van, kettőnknek vagy két napra elég. Azonban hagyni kell belő-

le a visszaútra is, mert másképp itt ragadunk kóbor kutyáknak, a végén meg begyűjtenek a sintérek. Te is hiába ittál agyserkentőt, nem lettél okosabb, csak ittasabb. Úgyhogy alkalmazom az egyszer már bevált lebergi módszert. Na, csücsülj le arra a kukára! Lássuk, miből élünk!

Károly is leült egy lócára, előkerült a papír, a ceruza, s néhány perc múlva, pár szájtáti járókelő szeme láttára, el is készült a Borisz élethű, ronda alkoholista ábrázata. Jelentkező rögtön kettő is akadt a jelenlévők közül, s amikor elintézte őket is megfelelő honorárium ellenében, már elég csinos kis tömeg vette körül a beregszászi fiúkat. Be kellett látniuk, hogy ez így sokáig nem mehet, a „művész” nem fogja bírni az iramot, nem rajzolhat le minden odesszait.

A következő éjszakát jó csövesként egy füves külvárosi ligetben töltötték. Itt remélték, hogy nem fogják zargatni álmukat a járőr milicisták. Borisz, mint mindig, másnap reggel is ihatott volna, de Károly már nem adott neki pénzt.

– Na, jó – mondta az alkoholista –, most útjaink elválnak. Te csak keresd az emberedet, meg rajzolj, vagy állj tótágast! Én élni akarok. Ha nem szerzek magamnak piát, Kibuki leszek, az afrikai törzsfőnök. Megértettél?

– Eredj csak – hagyta rá Károly –, de este gyere vissza a szállásra!

Az a nap is rajzolóssal telt el. Bárhogy is szerette csinálni, bárhogy is gyűlt a kis pénzecske, de végül megunta az arcképek gyártását, s hamarosan faképnél hagyta a mellette sorban álló alanyokat. Beesteledett. Károly ült a tengerparton, megnézte, hogy búcsúzik a bíborköntösébe öltözött nap az ég peremén, majd elindult a megszokott szállás felé. Boriszt már ott találta. Horkolt kegyetlenül az istenadta, az egyik zsebéből vodkásüveg nyaka kandikált ki, a másiktól viszont nagycímletű bankók kandikáltak, s ahogy lélegzett, ezek mind jobban és jobban fészkelődtek, vágytak a levegőre. Károly szintén lefeküdt, s háttal Borisz felé fordult, hogy a pénzt ne láthassák az esetleg arra járók, majd ő is álomba merült.

Károly másnap reggel kedvetlenül ébredt. Borisz ugyanúgy feküdt, abban a testhelyzetben, ahogyan tegnap este elnyúlt a fűre fektetett kartonlapon. Nem keltette fel, miért is keltene, hiszen nincs hová sietniük, nincs kitűzött céljuk, magyarán szólva, felsültek ezzel a Szovtannal, oda a remény. Feladta magának a kérdést: mit keres, miért van ő itt, ebben az idegen városban. Letért a járt útról, felcserélte egy járatlanra, egy bizonytalanra, pedig neki van otthona, van munkahelye, nem kell nélkülöznie, és mégis olyan most, mint egy hajléktalan koldus. Felnőttkorba lépve, most már komolyabb a helyzet, mint amíg gyerek volt, az efféle csavargások súlyos következményekkel járhatnak. Azok a hangok, azoknak köszönheti mostani nyomorúsá-

gát. Persze, ha nem lennének vágyai, akkor hangok sem igen lennének. Meg kellene beszélni ezt a dolgot Borisszal. Mit tanácsol, hátha nem itta még el a maradék eszét, és mond valami okosat. Ahogy így nézte nyúzott arcát, elég soványnak tűnt az a remény, ami tőle várható, de hátha mégis.

– Hé! – kiáltott a fülébe Károly. – Ébresztő! Jönnek a zsaruk!

– Mondd nekik, hogy nem vagyok itthon – nyögött fel Borisz, ki sem nyitva a szemét.

– Hé! – próbálkozott ismét Károly. – Hol szerezted ezt a sok lóvét, mi?

Erre Borisz már felült, kitörölte a csipát a vörös szeméből és megtapogatta a zsebeit. Meghúzta a vodkásüveget, azután hozzáfogott a pénze megszámlálásához.

– Háromszáz, négyszáz, hatszáz... Te, hogy lehet ez? Most még több lett, mint tegnap volt. Király! Na, te nagyokos, ugye belátod, hogy okos kutya a rottweiler?! Jó hírem van. Ma este már lakásban alszunk, nehogy már a farok csóválja a kutyát, nem igaz? Szobakutyák leszünk, de van egy feltételem, ne kérdezz tőlem semmit, bízd csak rám magadat, úgy fogunk élni, mint Marci Hevesen. Járd be a várost, keresd a pacákodat, de a zsaruságra inkább ne menj érdeklődni. Jobb az, ha nem kapnak szimatot az elvtársak.

Károly el sem tudta képzelni, hogy lehet egyetlen nap alatt annyi pénzt keresni. Jobbnak látta azonban, hogyha hallgat. A szobának, amit Borisz bérelt, nagyon megörült, a fedél mégiscsak fedél, és fürdeni is lehet. Egész nap barangolt a nagyvárosban, voltak, akik ismerték a festőművészt vagy hallottak felőle, de ennyivel kellett beérnie. Bement egy művészeti szaküzletbe is. Itt az eladó ismert egy Szovtan nevű „hudozsníkyot”, de amint mondta, már több mint egy éve járt ott, de holléte előtte ismeretlen. Károlynak most végre volt alkalma szétnézni egy ilyen üzletben, megismerkedni a festészeti kellékekkel, s bizony kissé elszorult a szíve a látottakon. Egy furcsa, szorongó érzés kerülgette, s ettől elbizonytalanodott. Egész egyszerűen hihetetlennek tűnt előtte, egy elérhetetlen messzeségbe távolodott akkor tőle az ő festészet iránti minden reménye.

A következő napon a tengerparti strandon heverészett, jól érezte magát, napozott, rajzolgatott. Borisz minden este nagy pénzekkel tért haza. Furcsának tetszett az, hogy nem érezte rajta a vodkaszagot, mégis olyan felpörgött hangulatban jött haza esténként, mintha stimulálná valami. Később már diplomatafényűvel járt, de ahogy megbeszélték, nem faggatta a rottweilert, de minek is faggatta volna, hisz jókat ettek, ittak, szórakoztak, s éltek, mint Marci Hevesen.

A hatodik Odesszában töltött estén békésen megvacsoráztak, s éppen arról ábrándoztak, hogy vásznakat, festékeket vásárolnak, hátha önszorgalomból is elsajátíthatja Karcsi a művészi tudományokat, de ezúttal már nem akvarellal, hanem igazi olajjal próbálkozik. Amíg Borisz a homályos, ködös üzelmeivel volt elfoglalva naphosszat, addig ő érdeklődött a kikötőbeli villamos hegesztőknek járó bérekről. Ezek a munkások majdnem a háromszorosát kapták a beregszászi kollégáik fizetésének. Már egyre többet gondolt rá, hogy talán érdemes volna szerződést kötni ezzel az odesszai munkahellyel, már van elég gyakorlata ahhoz, hogy felvegyék, legfeljebb nem bíznának rá azonnal minőségi munkát. Elhatározta, hogy mivel hétvége van, hétfőn elmegy a kikötőbe szerencsét próbálni. Az elképzelést Borisz is jónak tartotta.

Ekkor megszólalt a villanycsengő. Károly kinézett a kukucskálon, és az ajtó előtt két rendőrt pillantott meg.

– Valami gáz van! Zsaruk! – szólt Borisznak.

Ahogy ajtót nyitott, a milicisták azonnal berontottak a szobába. Boriszt keresték, de ő villámgyorsan kiugrott az ablakon, mégsem sikerült kereket oldania. Nem jutott messzire, mert a rend őrei elkapták, és megbilincselve hozták vissza a szobába. Az egész jelenet olyan váratlanul zajlott le, hogy Károly egy szót sem érkezett szólni. Szörnyen megijedt. „Ház kutatási engedély!” – dugott az orra alá egy papírost a főhadnagyt.

Előkerült a Borisz diplomatatáskája, amelyben a pénzkötegeken kívül marihuánát és amfetamin tablettákat találtak. Aztán a Károly hátizsákját kutatták át, amelyből a fiú nagy megrökönyödésére egy kis csomag kokain került elő. Borisz tehát „elrendezte” őt is. Tiszta sor. Borisz drogdillernek csapott fel. Beszervezték az odesszai bandák, könnyen rátaláltak, az ilyeneket, mint amilyen ő, száz méterről is meg lehet ismerni, és kapott is rajta az alvilág. A drogbáróknak mindig új emberekre van szükségük. A zsák a feltűrtét megtalálja, de a szomorú az lett benne, hogy ebben a zsákban Károly lett a rothadt krumpli. Ő is bilincset kapott. Egy szót sem volt érdemes szólni, tiltakozni, ilyen esetekben a nyomozók nem hisznek a mesékben.

Két hétig voltak előzetes letartóztatásban. Ez alatt az idő alatt Csinka Károly számat vetett eddigi életével, s az eredmény lesújtó volt. Most kénytelen volt szembesülni önmagával, bevallani azt, ami már régebben érlelődött benne, csak nem volt bátorsága mélyebben elgondolkodni saját sorsán. Most azonban, hogy ezt is megtehetette, rádöbbsent, hogy ő egy haszontalan ember. Lelki tusakodásában feltette magának a kérdést: Létezik ő egyáltalán? Vajon nem csak

egy kitalált személy? És ha nem kitalált, talán egy másik dimenzióban él? Körülötte emberek élnek, ő látja őket, de azok alig vesznek tudomást róla. Bizonyára azért, mert valamilyen jellembeli másságot vesznek észre rajta, olyan valamit, ami például egy elmebajos és egy zseni értelmi szintje között tanyázik, s arról csak az idő multával derül ki, hogy melyik tulajdonsága kerekedik felül. Ő egy álomországban él. Olyan álmokat kerget, amelyek mint a felhők, suhannak, s szertefoszlának a szélben, az elérhetetlen magasságokban. Át szeretne kelni egy szivárványhídon, amelynek a túloldalán egy mennyországhoz hasonló édenkertet talál, ahol végre elérné élete célját, azt, amely minden igényét kielégítené, ő pedig rajzolgatna és csodálatos képeket festene. Ez idáig azt remélte, hogy ez a híd minden baj nélkül járható. Vajon az ő Súsújához hasonló hangokat csak egyedül ő észlel? Ezek a hangok, amelyek parancsok teljesítésére szólítják fel, nagyon kemények, már-már kegyetlennek mondhatók. Mikor lesz már, amikor a Súsú eléri a célját? Mi lesz a végkifejlet? Élet-e vagy halál? A zárkában töltött idő kétségbeejtő napjaiban, az ártatlanul kelepccébe esett ember keserűségével csak ily módon tudott magyarázatot adni haszontalan életére. Én valószínűleg csak azért születtem meg, mert az apámnak szexuális kapcsolata volt az anyámmal, és semmi másért. Egy ambíció nélküli ember sokkos állapotával várta a bírói ítéletet.

Borisz alig-alig élte túl ezt az alkohol és narkotikum nélküli időszakot. Eleinte nem tudott semmilyen magyarázatot adni Károlynak a hátizsákjába rejtett kokainról az önkívületi állapota miatt, később pedig már nem akarta, nem látta értelmét bűnei megbánásának.

– Miért jöttek el maguk Odesszába Kárpátaljáról? – kérdezte őket az ügyész.

– Egy festőművészt kerestünk – mondták a fiúk.

– Festőművészt kerestek? – szólt gúnyosan a vádló. – Olyan festőművészt, akinek ördög a neve, és bárgyú vigyort fest a drogfogyasztók arcára?

Miután a bíróságon telefonon tájékoztatást kaptak a két tizennyolc éves fiú családi körülményeiről, a beregszászi rendőrségtől a következő értesítést kapták: „Csinka Károly egy gyerekkorában javítóintézetet megjárta, problémás személy. Három hete ismeretlen okok miatt váratlanul elhagyta a szüleit, s a munkahelyét. Karavajev Borisz szülei zuhlott életmódot folytatnak. Ő maga munkakerülő. Elutazásának az oka szintén ismeretlen.

Világos minden, tiszta a kép, nyugodt szívvel ítéelhetők – volt az ügyész véleménye. A bírósági tárgyalás gyorsan és egyszerűen zajlott. Károly, bár a

véreben nem találtak kábítószer jelenlétére utaló nyomokat, védőügyvéd híján teljesen ki volt szolgáltatva a vád előtt. Boriszt, akinek pozitív lett a laboratóriumi eredménye, reggeltől estig szemmel tartották a nyomozók, s az ő segítségével fel is göngyöltettek egy kábítószer terjesztő bandát. Egyébként a rendőrség arról is tudott, hogy Borisz átejtette a megbízóit. A saját szakállára dolgozott, többet kért a drogokért, mint kellett volna a megállapodás szerint. Ezért a biznisztársak is el akarták őt kapni, de elkéstek vele. Végeredményben örülhetett, hogy a milicisták csaptak le rá hamarabb, s nem a bűnbanda, mert az alvilág nem tréfál. Akár az életébe is kerülhetett volna a kaland.

Az ítélet súlyosabb is lehetett volna, de tekintettel arra, hogy nemrég töltötték be a tizennyolcadik életévüket, Borisz háromévi, Károly pedig kétévi börtönbüntetést kapott. A két fiatal elítélt nem került egy cellába, amiért Károly nem is bánkódott. Később belátta, hogy Boriszra nincs miért haragudnia, hiszen ő már csak ilyen. Ezt az életformát látta a szüleitől, s ezt a link magatartást szokta meg, a társai, a „kutyák” között. Egyedül csak magát hibáztatta, mert megbízott benne, és persze a Súsúnak is van hozzá némi köze – kesergett magában Károly. A fene egye meg, – tépelődött magában – ezekben a hangokban sem bízhatok már! Most aztán jól kibabráltál velem, Súsú! Miért kellett ide küldened, a börtönbe? Mit akarsz itt nekem megmutatni? Ez nem bolondkórház, innen aligha lehet megszökni. Ez, ami velem történik, egy brutális tévedése a gondviselésnek. Hát nekem, akinek a szabad élet, a természetjárás a mindenem, így kell leélnem az életemet? Még csak tizennyolc éves vagyok, és már harmadik alkalommal kerülök rács mögé.

A cellában két lakót talált. A harmadikat éppen a Károly érkezésekor szállították kórházba, mert az egyik nagydarab cellatárs alaposan ellátta a baját. Állítólag nem ok nélkül. Károly ült az ágya melletti széken, és gondolkodott. Hogyan kellene véget vetni ennek a Súsú-históriának, mert már betelt a pohár. Többet nem szabad neki hinni. Teljesen nyilvánvaló, hogy az ellenségévé vált ezzel a húzásával – ez egy gonosz dzsinn lehet. De hát mit tehet? Legyen öngyilkos? Ez a dzsinn gyerekkora óta benne él, még kiűzni vagy kioperálni sem lehet, mert láthatatlan, megfoghatatlan. Ahogy így töprengett magában, megszólította a nagydarab cellatárs. Egy negyvenöt évesnek látszó mokány férfi volt az illető, az álla hegyén rövid szakállal.

– Ne búsulj, kiskomám! Tanuld meg mindennek csak a jó oldalát nézni! Ha két évet kaptál, akkor örülj neki, hogy nem hármat. Ha hármat kaptál volna, örülnöd kellene, hogy nem négyet, és így tovább. Tudom, hogy

ártatlan vagy, itt mindenki az, én is az vagyok, az itt ülő Kosztya is az – mutatott a mellette ülőre nevetve. – Nehéz az élet, barátocskám, sok a buktató, sok a kelepce, és ezeket nem mindig sikerül kikerülni. Én Fegya vagyok. Téged hogy hívnak?

– Csinka Károly.

– Érdekes név. Milyen nemzetiségű vagy?

– A paszportom szerint orosz, de amúgy magyar vagyok.

– Jól beszéled az orosz nyelvet.

– Igyekeztem – felelte szájbiggyesztve Károly.

– Igyekeztél, és ide jutottál! – nevetett a szőke, hátrafésült hajú Kosztya.

– Hát ide! – bólogatott szomorúan Károly.

Három nap telt el így, eseménytelenül, teljes egyhangúságban. A fogvatartottak élete nem piskóta. A cellalakók levelet írtak az egyik sóhajoktól terhes, unalmas estén. Károlynak sajnos nem volt kinek írnia, illetve volt, de az egy nevetséges levél lett volna. Őrült elhatározását, hogy elhagyta az anyját, a mostohaapját, akivel már egészen jól kijött, és hátat fordított tisztességes szakmájának, nem lehetett megbocsátani sem magának, sem másoknak. Vajon mit írt volna? Anyu, üdvözöllek a börtönből!? Segíts, bocsáss meg, rossz voltam, többet nem leszek! Ez nem csak nevetséges, de szánalmas, ostoba szöveg lett volna. A szülei sokszor szerettek volna neki megbocsátani a sok elszökésért, de ő ezt sohasem kérte tőlük. Érezte, hogy a csavargásairól képtelen lemondani.

Toll helyett ceruzát kért a börtönőrtől, és levélírás helyett rajzolni kezdett. Előtte azonban mélyen koncentrált. Lehunyta a szemét, és percekig tartotta úgy, miközben kétségbeesett igyekezettel próbálta magában felidézni egy lány arcát. Három rajzot is készített, s bár minden idegszálával erre összpontosított, a papírok egyikén sem annak a lánynak az arcképe jelent meg, akit ő látni szeretett volna, pedig mind a három portré egy-egy szép kislányt ábrázolt. Főleg a szemek miatt nem sikerültek ezek a rajzok. Azokat a világtalan szemeket, azt a melegen sugárzó ártatlan tekintetet nem sikerült neki emlékezetből kifejezni.

A Fegya hangjára rezzent fel, aki a háta mögött állott.

– Ejha! De szépek ezek a lányok! Mind a háromnak udvaroltál? Egész jól rajzolsz. Tanultál valakitől?

– Szerettem volna, de még nem tanultam senkitől – mondta Károly. –

Ami pedig a lányokat illeti, a három közül egyiket sem választanám. Nekem egy negyedik kellene, órá gondolok évek óta. Az arcvonásai itt

lebegnek a szemeim előtt, de az ujjaimig nem jut el a kontaktus, pedig már nem először próbálkoztam vele.

– Szerelmes vagy belé? – érdeklődött Fegya.

– Most, ahogy rákérdeztél, azt hiszem, igen.

Károly semmiképp sem akarta elárulni, hogy ez a lány vak. Nem akarta hallani ismét az „Ó, istenem”-et.

– Hogy hívják? – faggatta tovább a nagydarab cellatárs.

– Tányának.

– Fiatalabb koromban volt egy Tánya nevű szerelmem, igaz, nem sokáig, mert én egyetemre mentem, ő pedig ott maradt a faluban.

– Milyen egyetemre járt?

– A képzőművészetre. Festészetet tanultam.

– Maga festő? – derült fel Karcsi tekintete.

– Igen. Tanítottam a festészeti fakultáson, és jómagam is festettem.

Aztán elkövettem egy baklövést, a keserves mindenit, ezért vagyok itt.

Károlynak az arcába szökött a vér az izgatottságtól.

– Én éppen egy festőművészt kerestem itt, Odesszában, bizonyos Szovtan Fegyir Ivanovicsot. Nem ismeri véletlenül?

Fegya hangosan felnevetett.

– Hát, ha kerested, akkor megtaláltad, mert én vagyok az, öcsém! Legalábbis tudomásom szerint, még egy ilyen nevű „hudozsnik” nincs Odesszában.

Károlynak tágra nyíltak a szemei. Atyaisten! A Súsú! Ő rendezte így! Hirtelen minden világossá vált előtte. Minden hely, ahol csak megfordult, az életének egy-egy tudatos állomása volt. Az átélt eseményeknek, kalandoknak, egy közös célja volt a sorsa alakulásában, s ezek a láthatatlan szálak most, ebben a pillanatban futottak össze.

– Maga lenne Fegyir Ivanovics, a festőművész? Biztos ez? – Kérdezte megrökönyödve.

– Sajnos, igen. Sajnos, én vagyok az – nevetett Szovtan. – Istenemre mondom, ez nagyon röhejes. Ilyenkor szokták mondani azt, hogy a sors fintora. Mindenesetre elég furcsa véletlen, hogy éppen itt, a sitten kellett összefutnunk. Regénybe illő groteszk fintor.

Hát ez az, gondolta Károly, egy fintor. Ez a Súsú, ez hihetetlen! Eléggé rossz helyen hozott össze ezzel az emberrel, de végül is összehozott vele, annak ellenére, hogy most már nincs értelme ennek a találkozásnak. Én is rab, ő is rab, megette az egészét a fene.

– Na, mondd már, mi okból akartál velem találkozni? – kérdezte Szovtan jókedvűen, mert a nevetést még most sem tudta abbahagyni.

– Hát ennek elég furcsa története van – kezdett hozzá Károly. – Ha előlről kezdeném, túl hosszú lenne, úgyhogy inkább majd később. Még gyerkőc koromban, Lembergben, felfigyelt a rajzaimra egy ismeretlen férfi. A szavai még ma is a fülemben csengenek. Tehetségesnek nevezett, és azt mondta, hogy érdemes lenne tanulnom. A művészeti pályára célzott. Később egy ismerőstől kaptam egy tippet. Magát nevezte meg, mint rejtett tehetségek pártolóját. Szó szerint azt mondta: „fiatalokat tanít a lakásán, és tanácsokat ad”.

– Ez igaz, mondta Szovtan elgondolkodva, szeretek a művészpálántákkal foglalkozni, s bármilyen hihetetlen, ezzel még magamat is képeztem, sok esetben én is tanultam tőlük valamit. De... Ki kell, hogy ábrándítsalak. A lakásomon én csak a festészeti fakultás általam meghívott diákjait fogadtam. Idegenekkel nem foglalkoztam, igaz, nem is kerestek. Nem tudom, mihez kezdtem volna veled otthon, de gondolom, nem örültem volna neked, és annak a gondolatnak sem, hogy tanítsalak.

– Ezek szerint hiába találtam volna meg magát?

– Valahogy úgy, vágott közbe Fegya. De itt, a börtönben, most más a helyzet. Itt mindegy, hogy mivel töltöd az időt, csak teljenek az évek. Szívesen tanítanálak, de hogyan? Ez dutyi. Egy mód volna rá, de ez nagyon bizonytalan. Az igazgató, akit mi Királynak hívunk, a múltkor hozott nekem egy rossz állapotban lévő képet restaurálás végett. Hát, tudod, hogy van ez. Ezek mindenkiről mindent tudnak, rólam is tudják, hogy nem akárki vagyok. Amióta elkészültem a munkával, azóta más bánásmódban részesülök. Továbbá jelezte, hogy majd még fog hozni egy-két hasonló munkát, de nagy a gyanúm, hogy a Király, mert nagyon szépen sikerült a javítás, újjászületett a kép, vérszemet kapott, s kedve szottyant egy kis üzleteléshez. Egyébként mindent megkaptam tőle, mindennel ellátott, ami csak kellett a melóhoz, csak csináljam. Én is jól jártam, mert gondoskodott cigiről, ő maga hozta be a műterembe a kaját, az üdítőt, és normálisan beszélt velem. Majd valahogy megejtem a módját, hogy beprotezsáljalak nála, mint tehetséges és segíteni kész fiatal művész. Amúgy ő művészetpárti, de a hozzáértése egyenlő a nullával, szóval bunkó. Mégis mindenben igazat kell neki adni, ha be akarsz vágódni nála.

Jó, akkor ezt megbeszéltük. Még valami. Sohase mondd neki, hogy ártatlan vagy, mert azt nem szereti. Inkább ismerd el a bűnösséged, és mondd azt, hogy nagyon bánod. Látom, inkább a portréfestés lesz a te erős vonalad. Na, majd meglátjuk! Rajzolj még valamit, amit megmutathatok neki, talán elnyered a bizalmát.

– Ezen ne múljon! – mondta Károly. – Mindjárt le is rajzolom magát.

Szovtan a fény közelébe ült, s ahogy figyelte a fiatal rajzoló arcát munka közben, észrevette rajta azokat az apró rezzenéseket, azokat a kutató szemvillanásokat, amelyeket már megfigyelt a legtehetségesebb tanítványai arcán is.

– Hű, a mindenit! Ezt nevezem! – vizsgálgatta az arcmását Szovtan. – Ez jobb, mint reméltem. Ezt megnézheti a Király! Tudod mit, öcsém? Tegezz! A művészek közt így szokás, így közelebb kerülünk egymáshoz.

– Ahogy akarod, Fegya! – egyezett bele a fiú örömmel. – Megkérdezhetem tőled, hogy minek verted meg azt az ipsét, akit kórházba kellett vinni?

– Minek, minek? Mert pofázott az idióta! Egy szobafestő! Kötekedett velem. Azt mondta, hogyha ő kipingál két-három szobát, többet keres vele, mint amennyit én egy olajfestményért kapok, és még büntetést sem kap érte, nem úgy, mint én. Sajnos, igaza volt, a fene egye meg, de azért kapott tőlem egy jobbhorgost. Kicsit nagyra sikerült. Ifjúkoromban boksoló voltam.

– Te büntetést kaptál, mert megfestettél egy képet?

– Így volt – mondta Szovtan. – Öt évet kaptam, de most nem akarok erről beszélni. Erre még lesz időnk. Apropó! Azt mondtad, te magyar vagy. Ismered Munkácsy művészetét?

– Nem ismerem. Ki volt ő? – Kérdezte Károly.

– Te sohasem hallottál Munkácsy Mihályról? Fiam, neked művészettörténelmet is kell tanulnod ahhoz, hogy valaki lehess. E nélkül nem megy. Nem lesz könnyű dolgod, mert nagyon le vagy maradva, sőt, ezekből az ismeretekből teljesen tudatlan vagy, még az első lépcsőfokon sem állsz, totális a hátrányod. Munkácsy egy magyar festőóriás volt. Az egyetemes művészetnek a legnagyobbjai közül való. Az olyan realista irányzatú alkotásai, mint például a Siralomház, a Krisztus Pilátus előtt vagy az Ecce homo világhírűvé tették őt. Gondolom, akkor te olyan nagy orosz festőkről sem hallottál, mint Perov, Levitan, Vasznyecov, hogy csak egy párat említsek. A nyugatiakat már szóba sem hozom. Valószínűleg egyiknek sem hallottad még a nevét. Így van, Károly?

– Hát nem egészen. Leonardo da Vinciről már hallottam, mert egy csúnya vicces mondással van a neve kapcsolatban, de az csak magyarul érthető.

– Értem – mosolygott Szovtan – ebben ki is merül az elméleti tudásod. Szóval, Károly, én úgy vélem, téged Pinocchiohoz kell, hogy hasonlítsalak. Te egy nemes faanyagból hasított, faragatlan kis tuskó vagy, és hogy megtanulj járni, ki kell téged faragni. Bocsáss meg ezért a kissé durva hasonlatért,

de csakugyan ez a helyzet. Nagyon tehetséges vagy, de vigyázz, sose légy önhitt! Én megpróbállak téged a helyes irányba terelni, de csak egyedül tőled függ a siker. A helyes hozzáállásban rejlik minden. Az akarat látom megvan benned, de ez nem mindig elég. A mai világban műveltebbnek, tájékozottabbnak kell lenni, mint amilyen annak idején a fiatal Munkácsy volt, hiszen több mint száz év telt el az ő halála óta, s azóta nagyon sok minden történt a festészetben. Egy kis művésznek sok-sok apró dologgal kell megismerkedni, és azokat a magáévá tenni ahhoz, hogy nagy művész váljon belőle. Természetesen te az akarsz lenni, ugye? Nahát, először is a kitartásodat és a befogadóképességedet fogom próbára tenni. Makacs lehetsz, de nem a negatív értelemben. Szimpatikus gyerek vagy, szívesen tanítalak, de amint mondtam, ehhez a Király beleegyezése szükséges.

– És nekem milyen szerepet szántok? – szólalt meg az eddig csendben hallgató szőke Kosztya fanyar mosollyal.

Szovtan elnevelte magát.

– Ha majd mind a hárman szabadulunk, te leszel az impresszáriónk. Hiszen értesz az üzlethez, kerek tíz évig vezetted az orránál fogva a hatóságot. Ha nem következik be az a kis baki, most ott füttyülnél a világra a Krímen vagy Tahitin, és élveznéd a millióidat. Ha a körmödre néznénk, talán hasznodat vennénk, mit szólsz hozzá, Károly?

Károly nem szólt hozzá semmit. Amiről Szovtan neki beszélt, az nagyon komolyan foglalkoztatta. Eszébe jutott ismét, hogy ő most harmadszor került rácsos ablakú épületbe. Érezte, hogy ebben a börtönben a számára most minden eldőlt. Itt fog kiderülni, hogy életet adó vagy halált hozó az a dzsinn, akivel ő együtt él. Eléggé bizarr helyet jelölt ki nagy vizsgájának helyszínéül, annyi szent. Sikerül-e abban az irányban haladni, amelyet ez az ember mutat majd neki, vagy pedig két év múlva rosszabb lesz, mint valaha is volt, és sem utcai rajzoló, sem pedig kolduló muzsikusként nem lesz, csak egy közönséges verklis, egy hajléktalan, egy csólakó.

OLÁH ANDRÁS

hibátlanul

*álmomat villamos-zörej vágta ketté
laposan világított a hold az ablakon
valami motoszkált verdesett az arcomon
kitapintottam ujjaidat vakon
svártam sorsomra fegyelmezetten
– nem volt erőm az ellenkezéshez:
tartoztam neked magammal –
minden olyan hibátlan volt és mégis a
szűkmarkú álom ott hagyott
a részegen vacogó reggel ölében*

szóvégi rag

*fél lépéssel előttem haladsz a lépcsőn
most is csak mellékmondatokon járunk
nem mondasz semmit
azt sem hiszem el
bennem fordítva sötétedik mióta sikerült
dokumentálni fölösleg-voltomat
elkopott szóvégi rag vagyok
nincs menekvés: két emelet között
– a lépcsőfordulóban – szemedbe mondalak*

bizonytalan idő

*csak lapozgatom a megbarnult időt
rezesbanda harsog valahol távol
nem nyafogok – nincs bennem semmi gőg:
másik színpadról figyelem halálom*

díszszázad menetel: vesztésre állok
két vágy közt sok a mulasztott alkalom
– voltam hiába: vert a sors vagy áldott –
magamat immár kívülről hallgatom

akár egy makacs kapucsengőt s félek...
mint zúllott vágyra gyorsan ható mérget
magamba iszlak: van pulzusom – élek –

kocsmapultig üldöz a szajha végzet
monoton léptek koppannak a járdán
s mint beteg szív ritmusa: elhalnak árván

BÍRÓ JÓZSEF

GARY COOPER ... – , HOGY

*időnként néhányszor
mivel
szenvtelen
:
ugyanakkor mégiscsak
híszén
megfejtetőnek
:
ámde
jóval
:
számosabb*

SHOZO SHIMAMOTO ... – , HOGY

*ugyanúgy ahogy elfűjja
végtére
megtehetné
:
szerencsájére onnan már
szinte
képtelenség
:
mintha
valóban
:
mindegyik*

ALBERTO MORAVIA ... – , HOGY

ettől kezdve bizonyára

érdemes lenne

másképpen

:

majdnem mindent lehet

hiszen úgyszólván

óhatatlanul

:

néhanap

azonban

:

tisztázható

LOUIS ARMSTRONG ... – , HOGY

mostanság feltehetően

olyannak látja

amilyen

:

azonban

idejekorán mégsem

ajánlatos próbálkoznia

:

noha

úgyis

:

mindenekelőtt

WALT DISNEY ... – , HOGY

*türelmesen kivárja amíg
teljesen lehiggad
mivel*

:

*ilyenkor bármit mondana
úgyis máshogy
értelmezi*

:

*körülbelül
virradatkor*

:

amennyire

MIHAIL BULGAKOV ... – , HOGY

*kitaszítottsága immáron
bizonnyal tudvalévő
következmény*

:

*ugyanakkor
mégis adódhat
valami váratlanságában*

:

*pompás
fordulat*

:

példaértékű

ANTON WEBERN ... – , HOGY

*szándékosan akadályozza
szabad használatát
minden lehető eszközzel*

:

*felszámolása érdekében
botrányt vállalva
folytatja káros munkáját*

:

*hibákat
hibákra*

:

növendékeivel

ORTUTAY PÉTER

GYIMA

– Tudod, kedves barátom – mondá szelíden és nagy okosan Vili, miközben egy jót húzott sörös poharából kedvenc sarki kocsmájában –, gyakran elgondolkodom azon, amit a múltkor is oly lelkesen hangoztattál. Nem is lelkesen, hanem már egészen vehemensen. Mármint azt, hogy az ember ne a szülőket, a társadalmat, a rendszert, vagy a környezetét hibáztassa, ha nem úgy alakul az élete, ahogy szeretné, mert végül is mindenki a saját sorsának a kovácsa. És ha elront valamit, hát ő a hibás, és nem valaki vagy valami más...

Itt Vili elmélázott kissé, de azért folytatta.

– Igen, biztos igazad van, barátom, de csak úgy nagyjából, általában. Mert ha a nem is az annyira messzi múltat nézem például, a világháborút, és azt, ami utána jött, azt a bizonyos „felszabadulást”, a sztálinizmust, majd az azt követő enyhébb hrucsovi és brezsnyevi diktatúrát itt nálunk, Kárpátalján, vagy akár az egész szovjet mamutbirodalomban, akkor bizony ellent kell, hogy mondjak annak, amit állítasz. Sőt, engedelmeddel kerek perec kijelenteném, hogy azt, hogy ők saját maguk tehetnek arról, ami történt, ne nekem mondd, hanem azoknak a millióknak, akiket ez a rendszer nemcsak anyagilag vagy morálisan tett tönkre, hanem valóságosan is elpusztított. Na és azoknak a hozzátartozóit, a gyerekeit is taccsra vágta. Akik apa nélkül, sokszor a nyomorból, megbélyegezve, mint a nép ellenségeinek gyerekei, vágtak neki az életnek. Na, de erről már sokat beszélünk. De még a mélynyomorból is ki lehetett vergődni, mondd. Mert itt van a kis Szabó Jotya például, a nagy focista, sokszoros szovjet válogatott. Nekem is beszéltél róla eleget. Meg jó néhány más, derék ember, aki kommunista rendszer ide vagy oda, mégis csak vitte valamire. Tanár, tudós vagy esetleg kutató lett. Hát igen, ez igaz, és lehet is rajta gondolkodni. De mégis, azért ha jobban megnézzük, hát... Beszéltem neked, ugye, a Petrusz Öcsiről? Vagy arról a hogyishívják asszonykáról, akit minden galiba ellenére végül mégiscsak kiengedtek a lányával Izraelbe? Csinkvettinek hívták itt Ungváron.

– Persze, mondhatod – folytatta Vili, és már intett is a pincérnek a következő két pohár sörért, egy-egy fél vodkával természetesen, hisz anélkül nem lehet mesélni – szóval mondhatod, hogy sokan azért jól éltek, mert ügyesek voltak,

és tudtak alkalmazkodni. Említetted például a volt főnöködet, Baló főszerkesztőt, akitől azt hallottad egyszer, te mondtad, hogy nevetve mesélte mindenkinek: „szeretném látni azt a rendszert, amelyiket én ne tudnám kiszolgálni.” Igen, van ilyen, voltak, vannak és lesznek is olyanok, akiknek csak megszületni volt nehéz. A többi ment magától, mert nem a gerincesek közé születtek. De rendben van, mondd te, ne az ilyen Balókat nézzük, hanem a Szabó Jotyákat inkább, vagy jó, azt a sok rendes embert, aki mégiscsak állta a sarat, megállta a helyét lett-légyen munkás, tanár, orvos vagy akár futballista.

– Igen, itt megállnék és csakugyan elgondolkodnék – mondá ismét nagy okosan Vili. – Mert hát az emberiség zöme mégiscsak rendes, becsületes, dolgoz, és talán nem is megalkuvó még egy kommunista rendszerben sem. És ha így nézzük a leányzó fekvését, akkor minden bizonnyal igazat adnék neked. Csakhogy mindennek ára van, tudod. Kicsi vagy nagy, de ára van. Mert... Most jut eszembe. Tudod, kivel találkoztam a minap? – kérdezte Vili hirtelen és közben egészen furcsán meresztette rám a szemét.

– Nem tudom – mondtam a rend kedvéért. – Honnan tudnám?

– Gyimával – mondta.

– Az meg ki? – kérdeztem.

– Na, ne csinálj úgy, mintha nem tudnád, ki az a Gyima Dubrovszki. Évekig ő volt az egyik legnagyobb sztár itt Ungváron. A mester csapatra kö-zépcsátára volt. Minden meccsen rúgott gólt, többet is. Szerették is a druk-kerek. Ha meglátták, hívták is rögtön egy italra. De ő sosem engedett az invitálásnak. Sportszerűen élt. Vigyázott a rezsimre.

– Ja, az a Gyima – feleltem. – Igen, én is láttam őt játszani akkoriban, elég sokat. Csakugyan jó focista volt. De mi köze neki ehhez a témához, amit most felvetettél?

– Csak annyi – válaszolta Vili a poharát megemelve és a sörét vizsgálva –, hogy találkoztam vele. Régebről is ismertük egymást persze. Nem volt a barátom, de beszélgettünk. Mint most veled. S amit legutóbb mesélt magáról, az életéről, az, ha közelebbről nézzük, pont egy olyan emberé, aki úgy boldogult, hogy keményen dolgozott, becsületes maradt, soha nem bántott másokat, se szóval, se tettel, és hát... szóval egy rendes ember. Minden tekintetben az.

– Akkor ezek szerint te is belátod, hogy mindenki a saját sorsának a kovácsa?

– Igen is, meg nem is. Mert mint mondtam fentebb, mi van azokkal a bizonyos milliókkal, akiknek a sorsa nem épp úgy alakult, ahogy szerették

volna? Mert nem hiszem, hogy ők maguk kovácsolták azt úgy, hogy aztán egy munkatáborban valahol éhen haljanak, megfagyjanak?

– Jó, ezt hagyjuk. A történelemnek vannak viharai, és az meg áldozatokkal jár.

– Jó, hagyjuk. Nézzük akkor inkább ezt a Gyimát. Azt, ahogy ő boldogult ebben az életben. Lehetett volna ő is áldozat, persze, de nem lett az. Csak egy kicsit, és főként az elején. Meghallgatsz?

– Csupa fül vagyok – válaszoltam, mert valóban érdekelt, hogy vajon hogy is alakult ennek az egykori kis ungvári sztárfocistának az élete az után, hogy szögre akasztotta a csukáját.

– Szóval nem is olyan rég összefutottam vele valahogy, és meg is hívtam egy zaccos feketére ide a Verchovinába – kezdte Vili a mondókáját. – Elfogadta. Sőt, mint mondta, a szórt is vele, mármint azt a fél konyakot. Aztán többet is, de láttam rajta, hogy nem alkoholistá. Csak a találkozás, no meg az eddigi langyos barátságunk kedvéért ivott, amitől felszabadult kissé, és megeredt a nyelve. Én meg hagytam beszélni őt, mint ahogy te most engem, amit köszönök. És elmondom, amit megtudtam róla.

Gyima úgy két-három éves lehetett, amikor a második világháborúban Nyugat-Ukrajnát, pontosabban vagy inkább más néven Galíciát a szovjet csapatok visszafoglalták a németektől. Gyima valamikor tavasszal született, nem tudja pontosan, mikor, de azt igen, hogy a falu neve Sztárij Ugrinov. Arra is emlékezett, hogy apja pap volt, görög katolikus pap, de azt természetesen nem tudta, hogy pechére Sztjepán Andrijovics Banderának, a nyugat-ukrajnai nemzeti mozgalom vezetőjének egyik bizalmasa, vagyis kétszeresen is fasiszta az akkori háborús időkben a szovjetek szemében: vatikáni bérenc és náci bandita. Így nem csoda, hogy a papát az NKVD emberei rögtön elkapták és minden vizsgálat meg ehhez hasonló fölösleges huzavona nélkül ki is végezték. Anyját a gyermekkel együtt egy marhavagonra tették több más „fasiszta” asszonnyal és gyerekekkel együtt, hogy valahová Szibériába vagy a Kolimára vigyék. De a gyerek valahol Lemberg környékén lemaradt a vonatról. Vagy megszökött, vagy az örök nem figyeltek, és otthagyták egy állomáson, amikor *kipjatokért* (forró teavízért) ment. A lényeg, hogy egyedül maradt három vagy négy évesen. Bőgött is, mint a záporosó, az anyját kereste, akit elvitt a vonat. Valami jó emberek befogadták, nem emlékszik rájuk, de aztán elvitték egy árvaházba Lemberg

valamelyik külvárosában. Hogy mi lett az anyjával, nem tudja. Az árvaházban eleinte sokat betegeskedett, mindenki azt hitte, hogy meghal. De életben maradt. Hogy milyen volt az élet az árvaházban? Nem volt egy leányálom. Nagyon félt a sötétben, amikor leoltották a petróleumlámpát, sokszor volt éhes és fázott, meg is verték a nevelők hol ezért vagy azért, sírt is sokat, de amúgy ki lehetett bírni. Egyszer kapott egy kedves asszonytól egy egész *bulocskát*, zsömlét, friss volt és meleg, és az volt a legjobb, amit egész életében evett, és úgy érezte, jól is lakott. Először életében. Kérdezték, hogy ki fia-borja, de ő csak arra emlékezett, hogy Gyima a neve, és hogy volt egy rokona, akit úgy hívtak, hogy Dubrovszki. Jó, akkor legyen Gyima Dubrovszki. Voltak barátai is az árvaházban, de nem szerette őket, mert verekedtek és loptak. A városban úgy is hívták őket, hogy *zsulyiki*, tolvajok. Aztán tanulni is kellett. Nem szeretett. De sportolni igen. Lehetett kosárlabdázni, röplabdázni, korcsolyázni és focizni. Ő focizni szeretett. Iskolameccseken, iskolabajnokságokon is részt vett. Jó ifjúsági futballista volt. A tíz osztály befejezése után (úgy-ahogy sikerült befejezni) kitétek az árvaházból. Lembergben kezdett dolgozni egy gyárban, mint *stampovcsik*, sajtólómunkás. Utálta. De dolgozni kellett, ha nem akart éhen halni. Egy munkásszállóban lakott. Jobb volt, mint az árvaház. Két vagy három évig dolgozott, és aztán behívták katonának a szovjet hadseregbe. Ez jobban tetszett, mint a gyári munka. Megtanították vigyázzállásba állni, masírozni, tisztelegni, meg mindenre, amit egy jó katonának tudni kell. Egyszer elfelejtett előre tisztelegni az őrmesternek, amiért soron kívül háromszor kellett mosogatni. De volt egy focicsapat is, és már az első meccsen kiszúrta egy tiszt, és átvezényelték egy *szportrotába*.

Ez már maga volt a csoda. Igazi paradicsom. Na, hallod! Masírozni sem kellett, csak focizni. Meg edzeni, néha naponta kétszer is, és játszani. Voltak más sport-századbeli csapatok elleni meccsek, hadseregmeérkőzések, és a harmadik, utolsó év elején már a szovjet bajnokság B osztályában játszott a csapat. Már pénzt is kapott érte valamennyit a teljes ellátáson kívül.

Gyima most már egyáltalán nem volt az a típus, aki mindjárt meg fog halni. Erős volt és egészséges, mint a makk, izmos és edzett, és természetesen fiatal. Mondtam már azt is, hogy jóképű? – kérdezte Vili. – Igen, az volt. Szép, magas, sötétszőke és szép arcú fiú volt a Gyima. És természetesen állandóan szerelmes. Minden csinos lányba az volt. Ha meglátott egyet, máris hevesebben vert a szíve, és keményedni kezdett a farka. Amíg a gyárban dolgozott, eljárt rendszeresen a bálba, amit a vallásszabadság nagyobb dicső-

ségére a városi zsinagógában rendezett az illetékes kultúra-osztály, lassúzás közben magához is szorította a lánykakat rendesen, a combjuk közé is igyekezett befurakodni a térdével, ha hagyták, néha még el is élvezett a nadrágba, ha a lány a kemény kukoricacsutkára ráérezve odadörgölte ágyékát, amit röstellt, mert a nedves vászon aztán a combjához tapadt. Néha találkat is kért némelyiktől, de valahogy ódzkodtak tőle. Egyszer az egyik meg is mondta, hogy miért. „Büdös vagy, *málycsik*,” – mondta neki a lányka. És csakugyan az volt. A munkahelyén csöpögtek a gépek az olajtól, és nemcsak a munkaruháját járta át ez a бүдös olaj, hanem a bőrébe is beszívódott, amitől aztán бүзлött is szegény Gyima, mint a városi klozet. Hiába бүрдött, mosakodott, és járt el a gőzfűrdőbe havonta egyszer, kétszer, az igazság mégis csak az volt, hogy kellemetlen olajos gyári szagot árasztott magából. Még egy év után is látott gyári ténykedésének köszönhető fekete olajos pettyeket a combján a katonaságnál. Csak lassan szűnt meg mindez, és vele együtt a kellemetlen gyári szag is. Ám a katonaságnál is hiába járt el kéthetenként a bálba (ennyi volt engedélyezve kimenőnek), ismerkedni nem igazán tudott a lányokkal. Egyszerűen nem volt elég ideje hozzá, no meg hely sem volt, ahol megtehetette volna azt, amit szeretett volna. Egyszer-kétszer csókolózott ugyan egy-egy csúnyácskával valahol a ház falánál, meg is fogdosta rendesen, ami je volt annak a lánynak, de még azt se tudta randevúra rábeszélni. Egy bakával mégsem, gondolhatták a lányok. Úgyhogy maradt az önkielégítés, ha már nagy volt a szükség. Az meg egyre csak nagyobb lett. Gyima már majd megőrült, úgy kívánta a nőt.

Míg egyszer egy rigai meccs után, a Daugavpils Riga is abban a csoportban játszott, amelyikben Gyimáék, az öltöző előtt egy szép fiatal nő várta. Úgy huszonöt-huszonhat éves lehetett, Gyima meg hús és gyönyörűnek látta. „Maruta Szárdiko vagyok – mondta a nő. – Láttam a meccsen. Nagyon jól játszik. Eljönne velem vacsorázni?” Jaj, szegény Gyima! Ment volna azonnal, szívesen, de nem tehetett. Meccs után hazaindult a csapat. „Akkor hát, mondja meg, mikor tud velem találkozni. Leutazom magához Lembergbe is, ha akarja” – mondta a Maruta, a szép szőke huszonöt éves rigai bombázó. Ezt a mázlit! Naná, hogy akarta.

És egy nap Maruta valóban lement hozzá Lembergbe. Mi az a cirka öt-száz, hatszáz km egy szerelmes szívnek! És Gyimát is elengedte a századparancsnok három napra. Maruta meg bérelt egy szobát egy szállóban valahol az operaház mellett, és három napig el se engedte maga mellől. Órák hosszat szeretkeztek, egymás után, szinte szusszanás nélkül. Gyima is élvezte persze

az első húsz vagy harminc menetet (a szép rigai lány tuti fehérmájú lehetett), de aztán akadt egy kis probléma. Szűz lévén fitymaszűkülete volt, és a makkja úgy megdagadt, mint egy duda, és bizony szeretkezésnél rettenetesen fáj. Maruta ezzel nem törődött. Még egy utolsó búcsúszexet is kért a fiútól a vonatindulás előtt fél órával. Aztán Maruta visszament Rigába, Gyima meg a kaszárnnyába a mézes napok után. Tíz kilót is lefogyott. A társai halálra röhögték magukat, mert lötyögött rajta az egyébként mindig feszes angyalbőr. Még a lába szára is mintha vékonyabb lett volna a *kirzában*. A halálra rémült Gyimát (nem tudta, mitől olyan gyenge, mint egy sápkóros angolkisasszony, meg hogy mi ez a hatalmas piros duzzanat a lába közt, ilyen még sose volt neki) aztán rögtön másnap beutalta a felcsert a városi kórházba, ahol egy fiatal és roppant csinos, ruszki kis orvosnő vette kezelésbe. Egy fél perc alatt visszahúzza a fitymát a megduzzadt makkra. Bele se izzadt a lelkem, mert még a homlokát se törülte meg a maszk felett. „Aztán jó volt-e?” – kérdezte még kajánul a fiatal és szép orvosnő a „műtét” után. Gyima őt is azonnal megkívánta, és dagadozni kezdett. Már nem is fáj annyira.

Hogy mi volt ezután? Semmi. Váltottak még egy-két szerelmes levelet Marutával, és Gyima még azt is felajánlotta gavallérosan a rigai lánynak, hogy feleségül veszi, de aztán mégsem volt folytatás. A lényeg azonban lényeg maradt: a katonaságnál mégiscsak sikerült Gyimának a tűzkeresztségen átesni, és megtudni, hogy milyen is az az igazi nagy szerelem.

Aztán leszerelt. És felajánlották, hogy maradjon a csapatnál, persze most már rendes fizetésért, ami akkoriban – bár a Szovjútában hivatalosan sosem volt profizmus – egy gyári melós háromszorosa is lehetett a szovjet bajnokság egy B osztályú csapatánál. Úgyhogy maradt. Most már civilként, jó fizetéssel, teljes ellátással, és mindig egy-két csinosnál csinosabb barátnővel. Hisz ez már járt neki, profi futballista volt. Szeretett és tudott játszani, olyannyira, hogy a kijevei Dinamóban is ült a kispadon két vagy három szezont, sőt válogatott kerettag is volt, ami nem semmi. Hisz tudod, a szovjet válogatott egész története során mindig ott volt valahol a világ éllovasai között, az élbolyban.

Ungvárra meg úgy került a Gyima, hogy amikor a kijevei Dinamónak és a válogatottnak már nem kellett, hát ideszereződött. Többször is hívták ugyanis. Meg is hálálta a bizalmat rendesen. Több győzelmet is köszönhettek neki az ungváriak, mert ontotta a gólokat, ahogy egy középcsatárnak kell. Talán egyszer sem végeztek volna az élen nélküle. Nem tudom pontosan, hány szezont játszott, amíg le nem sérült, eltört a kulcscsontja, de sokat. Te

ezt, mint focidrukker, biztos jobban tudod. Engem egyébként Gyima történetének ez a része nem is annyira érdekelt.

– És mi az, ami érdekelt? – kérdeztem.

– Szóval, az, amiről az elején beszéltünk. Hogy mindenki a saját sorsának a kovácsa, vagy sem.

– És?

– Nem tudom. Lehet, hogy igen, lehet, hogy nem. Vagy inkább csak részben. Gyimánál például az volt a helyzet, hogy először is rossz helyen született rosszkor. Aztán apját, anyját is elveszítette. De ha történetesen tovább megy a vonattal és az anyjával Szibériába vagy a Kolimára kerül, akkor mi van? Életben maradt volna egyáltalán, hisz már kisgyerekként is sokat betegeskedett? És ott a mínusz ötvenben mi lett volna vele? Focista biztos nem. És Ungvárt sem látja meg soha. Szóval ő rendezte ezt így? Aligha.

– Na, jó. Hagyjuk a filozófiát, a tényeket nézzük. Hogy alakult az élete a focista karrier után? Megállt a saját lábán? Vagy kellett a mankó? Vagy lecsúszott? Erre lennék kíváncsi.

– Látod, ezt se nagyon tudom. Mert látszatra minden jól alakult, számára legalábbis. Bár az, hogy idő előtt lesérült, pech, ami a fociban megesik, nem ritka. De nem csúszott le, mint sokan ilyen esetben. Mert tudok rá példát, nem egyet. Ő számított ilyen eshetőségre is, mármint arra, hogy egyszer abba kell hagyni a focit, nem lehet élete végéig profi futballista. Úgy látszik, tudta, hogy a futballkarrier olyan, mint a kutya vacsorája. Bizonytalan. Ezért meg kell teremteni a hátteret.

– És megteremtette?

– Igen. De ha nem jön közbe egy újabb véletlen, akkor... Ez az, amit sose tud meg az ember.

– Akkor hát mesélj? Mi lett a Gyimával azután, hogy abbahagyta a focit?

– Mint mondtam, focistaként jól keresett, volt pénze, de semmi mása. Se inge, se gatyája, se kutyája, se macskája, de még egy szál lakása sem. Szülei, de még rokonai se voltak, akiktől örökölhettek volna valamit. Mondjuk, egy kéglit legalább. Szóval intézkedni kellett. Hogyan? Több módja is van ennek természetesen, és az egyik a házasság. Ha nincs semmid, akkor úgy nőszülj, hogy hozzon valamit az asszony. Úgyhogy felhagyott a barát-nőikkel, ill. meghagyta azt, akinek volt mit aprítani a tejbe.

– És ki volt az?

– Ismered Ohrjázánszkit?

– Nem. Ki az?

– Most már nyugdíjas, mert nyugdíjazták, de néhány évvel ezelőtt, és évekig, ő volt az Órdalmi Szovhoz gyümölcsösének az igazgatója fele annyi fizetéssel hivatalosan, mint, mondjuk, amennyit akkor a Gyima kapott. De mint tudod, a SZU-ban nem a fizetéséből él meg az ember.

– Persze, hogy tudom. A legnagyobb átok, ami abban a híres orosz filmben is elhangzott, az az, hogy *stob té zsil ná szvoju zárplátu*, vagyis él meg a fizetéséből. Ami lehetetlen.

– Szóval, ez az Ohrjázánszki sem a fizetéséből élt meg, méghozzá jól, nagyon jól, hanem abból, hogy leszállított. Májusi cseresznyét, őszibarackot, friss epret, szamócát, almát, körtét, mindent, ami ott, abban a szovhozkertben megtermett. És figyelted? Azt mondtam, hogy leszállított. Természetesen annak, akinek kellett. És ő természetesen azt is tudta, kinek kellett. A tanácselnök sógorának, a párttitkár unokájának, a KGB-és fejeseknek... Szóval, értett hozzá. Természetesen elvárta a viszonzást is. No, és ebből szépen megélt. Órdalmán például volt egy kacsalábon forgó kis palotája. És minden egyebe.

– Jó. De mi köze Ohrjázánszkinak Gyimához?

– Csak annyi, hogy van egy Mariska nevű lánya, aki a Gyima barátnője volt. Volt. Mert most már a felesége. Csúnyácska egy kicsit, de a papa gazdag. Vagy inkább ő is csak volt, mármint gazdag.

– Hogyhogy volt? Mi történt vele?

– Csak az, ami a Szovjuzában akárkivel megesik, vagy megeshet, akinek sokat jár a szája. Neki meg sokat járt. Arról, hogy ő milyen nagy ember, és mindenkit a markában tart, mert ezt és azt adott neki... Valaki aztán megirigyelte a papa mindenhatóságát, és feljelentette. Oszt jött egy revizor, és annak meg elegendő volt csak egy pillantást vetni a főkönyvre, hogy lásson. Ha a bíróság elé viszi a dolgot, sima tíz év.

– És megúsza?

– Igen. Mert a revizornak sem volt érdeke, hogy leültesse. Inkább figyelmeztette, hogy azonnal menjen nyugdíjba, de előbb neki is szállítson le ezt meg azt.

– És Gyimáék?

– Mondtam, ugye, hogy azért a Gyima sem esett a feje lágyára. Igyekezett ő is megkovácsolni a saját szerencsáját. Ha azt, hogy valaki tisztességes, és becsületes, és nem lop a szovhozkertből, mert nem ő az igazgató, s így nem is teheti, szerencsének nevezhetjük. Kért a Mariskától, illetve a papától, még amikor az Krőzus volt, egy lakást, egy autót, és talán egy kis

pénzt is egy bankbetét erejéig. Egy gyorstalpaló egyetemet is elvégzett levelező úton, hogy azért legyen valamilyen papírja meg szakmája. *Ná vszjékij pozsárnij*, ahogy azt a második anyanyelvünkön mondjuk. Ha meg valamelyik tárggyal nehezen tudott megbirkózni azon a levelező ízén vagy micsodán, vagy nehezen ment valami, mert a tanulás azért továbbra sem volt az erőssége, akkor meg segített a cseresznye-leszállítás, vagy az az egy-két demizson szerednye, amit a vizsga előtt vitt le a tanárnak, hogy nehogy mán megbuktassa. Úgyhogy most Gyima teljesen független a papától, meg a Mariskától, ha az netalántán válni akar. De rendes lány. Nem válik. Már azért sem, mert gyerek is van kettő.

– Nem tudom, miért történik valami úgy, ahogy történik. De hogy nem ő, az ember, egyedül intézi a sorsát, az biztos. Ámbátor ezt már Ha Nocri is megmondta Pilátusnak, amit Bulgakovnál is olvashatsz, komám, a Mester és Margaritában, ha szeretsz olvasni, és nem félsz attól, hogy korán megöregszel, mert kíváncsi voltál – mondta ki végül Vili nagy okosan a végső szentenciát, és rendelt még gyorsan egy újabb pohár sört. Egy fél vodkával persze, kísézőnek. Nekem is, mert volt türelmem őt meghallgatni.

APRÍT

1

JAN ZSORTULA BESZÉL

DOZSORCA, 2056. MÁRCIUS 5.

Reggel van, csend, hűvös, a levegő friss, keleten a látóhatár széle vörös. Kihozom a kertbe a sakktáblát. Az enyém, én kaptam a születésnapomra, már nem kell.

Nem okozok sérülést más felületnek (vasoszlopnak, falnak) a saját indulatom miatt. A térdemen nem törhetem szét. A kertünkben van egy szerzőkamra, cserép a tetején, innen elveszem a baltát.

Először a közepe hasad meg, aztán a balta élével ismét rácsapok, a favágó tőkére sújtok, a penge beleszalad a tőkébe, rajta a sakktábla, a közepén lyuk, a széle még ép, bal kezemmel a táblát fogom, a jobbal kihúzom a baltát a táblából, a táblát középre igazítom a tőkén, ismét rácsapok, lehungyom a szemem, mert repül a szilánk, aztán ismét megigazítom, rávágok. Festett forgács van előttem.

A kertben kiszárad a körtefa, meghasad a törzse, elszárad az ága, beleköltözik a hangya, ezt látszólag senki nem irányítja. Van olyan hanyatlás is, aminek az ütemét én diktálom. A táblámat én törtem össze, a figurákat én ástam el apám körtefája alatt.

Anyám apja, a nagyapám híres dámajátékos volt, tőle kaptam a táblát hatéves koromban, hogy én is játékos legyek. A düh, amivel összetörtem, azt jelenti, hogy nem leszek tovább dámajátékos és tanácsstag. Jan Zsortula leszek, a mérnök.

2

2056. FEBRUÁR 27.

Eltelt egy hónap, mióta kijöttem a kórházból. A vakbélgyulladás görcsöt okoz, ha a beteg nem veszi komolyan a tünetet, nem kerül időben a kórházba, nem derül ki, mi okozza a fájdalmat, kisebb az esély arra, hogy élve hazajut. Amíg a beteg rosszul van, nem dolgozhat, a saját életére kita-

lált tökéletes terve szünetel. Később folytatja. Ez így megy, míg az összes terv és kudarc megvalósul. Ha ez így lenne, akkor én egy bábu lennék a sakktáblán, aki nem tehet semmit.

A nagyapám megtanított dámajátékot játszani. Elmagyarázta, hogy a dáma uralja az egész mezőt, amelyikre lépett. Sokáig úgy gondoltam, én uralom az örökös, a mérnök, tanácsstag mezőjét. A kórházban rájöttem, hogy semmit sem irányítok, csak azt hiszem, hogy így van. Nem dáma vagy király vagyok, hanem egy bábu, aki dámának hiszi magát. Azért, mert csak véletlen, hogy valami úgy sikerül, ahogyan elterveztem, mégis azt hiszem, hogy miattam sikerült úgy, mert én tökéletes vagyok, és a tervem is az.

Tényleg az, mert az ismereteim beleépülnek egy alaprajz tervébe. Amikor felépül a ház, látszik, hogy rossz volt a talaj, kevés lett a cement, pereg a vakolat, nem záródik az ajtó, nem volt vízmérték, hogy a mester ellenőrizze, egyenesen illeszkedik-e a keretbe az ajtó. Az ellenkezője is igaz lehet: az iskola, a ház felépül, olyan, amilyennek terveztem. A lényeg, hogy nem tudom, milyen lesz az eredmény, mégis meg kell rajzolnom a tervet. Emiatt érzem magam bábunak a játéktáblán, aki azt hiszi, ő dönti el, hová lép. Nem tehet mást, lépni kell, közben csak **sejheti**, mi lesz az eredmény, amit neki kell átélni.

3

2056. MÁRCIUS 4.

Otthon vagyok, mert családi vacsora lesz. A folyosón járkálok, várom, hogy elkezdődjön, amikor meghallom az öcsém hangját. Most inkább nem beszélek vele, a könyvtárba megyek.

Vetélytársak vagyunk, mióta én sakktáblát, ő metszőollót kapott a születésnapjára. Neki apánk kertészkedését, nekem nagyapám játszmáját kellett folytatnom. Versenyzünk, közben arra gyanakszunk, a másik jobb játékos.

Az egyik asztalon a sakktábla, a másikon a metszőolló, mellette egy cserép kövirózsa. Kedvelem azt a növényt, kevés vizet és fényt kap, mégis nőnek a levelei. Az öcsém bejön a könyvtárba, megérinti az üvegbúrárt, ami alatt sakkfigurák vannak, a nagyapám faragta őket. A figurák egy kézzel festett sakktáblán állnak. Hatéves voltam, amikor ajándékba kaptam.

– Vesztettél – leveszi a búrárt, a királyt forgatja, az asztalt ütüögteti vele, tudja, hogy utálok, ha ezt csinálja. – Nem te újítod fel a Folyópart utcai házakat.

– Nem baj. Tervezek más házat.

– De anyánk azt akarja, hogy főtanácsos legyél, mint ő.

Nem felelek.

– Add nekem a metszőollót – mondom, közben a kövirózsát nézem.

Meglepődik, mintha azt mérlegelné, csapda-e.

– Mit adsz érte? – kérdezi.

–A királyt – felelem.

4

2056. MÁRCIUS 5.

Leírom, hogy nem leszek tanácsstag, nem fogadom el, hogy a Tanácsadó Testület főtanácsosnak jelöljön. Elküldöm a nyilatkozatot a testületnek.

Felújítok egy lakóházat a Folyópart utcában. Abban az utcában éltünk tízéves koromig, ezért ragaszkodom ahhoz, hogy ebből az utcából válasszak egy házat. A régi házunk ablakai egyenlő távolságra vannak egymástól, ez a szabály az állandóságot juttatja eszembe, ezt keresem, ezért fogom felújítani ezt a műemléket. Álnéven adom le a tervemet, nem nyerek.

Megnyugszom, miután összetöröm a sakktáblát. Azt jelenti, megtagadom az összes olyan dolgot, amit a családom elvár tőlem. Azt is, hogy egy dolgot irányítok: a rombolást.

Eladom a könyveimet, ruháimat, elégetem a jegyzeteimet, rajzaimat, nem lesz sem cipőből, sem ingből kettő. Az ajándékba kapott könyveket egy dobozba teszem, leragasztom, az üres lakásban marad.

Hatéves koromban sakkozni tanultam, később a dámajátékot kedveltem jobban. A nagyapám örült ennek. Aztán a rajz és a mértan érdekelt, abba hagytam a játékot. Később a Dozsorcai régió fejlesztése, új lakónegyedek építése jött. Tíz év kellett, hogy dámajátékos, mérnök, tanácsstag legyek. A táblát összetörtem, a kedvenc tervrajzaimat megsemmisítettem, a tanácstagságról lemondtam. Nem baj, hogy lerombolom az elmúlt tíz évet, az enyém, elszakadok attól a Jan Zsortulától, aki voltam.

Az öcsém átveszi a helyem a Tanácsadó Testületben, anyánk megnyeri a játszmat, egy Zsortula-fiú lesz a következő főtanácsos.

Dühös vagyok a tehetetlenségem miatt, mert bábunak érzem magam, aki csak a szabály szerint lép, de nem ő dönt a lépésről, muszáj lépni. Ezért kitalálom, hogyan kell rombolni, rontani, ami az enyém. Nem leszek játékos, örökös, főtanácsos. Talán egy ideig mérnök sem. Jan Zsortula leszek.

LAUDÁCIÓ KOVÁCS ELEONÓRA EGYÜTT NÍVÓDÍJÁHOZ*

Amikor az elmúlt hétvégén, készülve erre az ünnepségre, *lázasan* elkezdtem újraolvasni Kovács Eleonóra írásait – „*lázasan*”-on itt és most az influenza okozta tünetet éppúgy érthetjük, mint a művek által kiváltott esztétikai hatást –, tovább erősödött bennem a feltételezés, hogy szerzőnk írásait elsősorban a szorongás, pontosabban a szorongatottság, a borzongás és a rettenet hatja át. Ő maga ezt írja *Z. és a hetedik ajtó* című novellájában: „Lehunynom a szemem, összeszorítom az öklöm, hogy amikor ismét körülnézek, eltűnjön a borzongás és az ismerős rettenet.” Ha belegondolunk, ez az érzés, létérzékelés, állapot egyáltalán nem ismeretlen a kelet-közép-európa-i ember számára. Főleg nem az a kárpátaljaiak számára. Folyamatos szorongásban, szorongatottságban élünk, hiszen ebben a mindennapi létbizonytalanságban jóformán azt sem tudhatjuk, holnap vajon mire ébredünk. Éppen ezért amellett érvelek, hogy Kovács Eleonóra mélyen megérti, átérzi világunkat, ezt a rendkívül összetett kulturális régiót, és amit a saját eszközei, formanyelve által megírhatónak vél, azt meg is írja. Ilyen szempontból már korai írásai – amelyek az *Együttben* 2011-től jelentek meg – is összetéveszthetetlenek.

Engedjék meg, hogy felidézzem az egyik első publikált novella, személyes kedvencem, a *Szappantartó szentképpel* néhány sorát, metszően pontos leírását: „Annak ellenére, hogy csak évente háromszor sétáltunk el a magnóliafák alatt, minden alkalommal találkoztunk a nyomorral. Általában fekete ruhás öregasszony vagy kisgyermekes anya képében jelent meg előttünk. Az előbbi szótlanul gubbasztott a járda szélén, utóbbi pedig adakozásra buzdító szavakat hallatott. A két különböző emberrel való találkozásban a közös pont a lábuknál heverő üres margarinos doboz volt.” Az az írói fogás pedig, amely által kissé varázslatos, mágikus módon a novella végkifejletében maga az elbeszélő alakul át nyomorgó asszonnyá, aki előtt ott a szappantartó szentképpel, már felkelthette a figyelmünket: tehetséges, az írás, elsősorban is a próza szakmai fogásai, a formák iránt érzékenységet mutató pályakezdő mutatkozott be annak idején az *Együtt* hasábjain.

* Elhangzott 2019. január 22-én Beregszászon, az Európa–Magyar Házban, a magyar kultúra napja alkalmából szervezett ünnepségen.

Később aztán Kovács Eleonóra egyre inkább egymáshoz is szorosan kapcsolódó novellaszerkezetekben, novellafüzérekben kezdett el gondolkodni. Ahogy maga vall erről az időszakról egy önéletrajzi jegyzetében: „A tárgyalt időszak végén írt szövegeim középpontjába Z. és szűk környezete került.” Így népesíti be novelláit visszatérő fikatív szereplőkkel, Z. mellett Mimózával, Olimpiával, Philipposzal, különös alakokkal, sejtetően egymás altere-góival. Formailag is izgalmasak ezek a kísérletek, hiszen Kovács Eleonóra mintha végletekig szeretné lecsupaszítani, lerövidíteni, töredékessé tenni novelláit. Mintha azt próbálná meg kideríteni ezzel, milyen lehetőségei vannak a mai prózának akkor, amikor már nem is annyira egy jól felépített történetet beszél el, hanem inkább hangulatot, pillanatnyiséget közvetít. Szorongást és szorongatottságot. Borzongást és rettenetet.

Persze azt sem lenne illő kihagyni egy ilyen laudációból, hogy Kovács Eleonóra nem csupán fiatal prózaíróként, de recensensként is jelen van évek óta az *Együtt* hasábjain. Emellett Kárpátalja kulturális életében több fronton is helyt áll: az Ungvári Nemzeti Egyetem történelemtanáraként éppúgy, mint a www.kvit.hu portál lelkiismeretes felelős szerkesztőjeként. Azt is meg kell említeni, hogy aktív tagja a Kovács Vilmos Irodalmi Társaságnak, valamint a Fiatal Írók Szövetségének.

Bár Kovács Eleonóra nem igazán szereti a nyilvánosságot, a szereplést, ez az alkalom mégis jó lehet arra, hogy kicsit rá, írásaira, teljesítményére irányulhasson a figyelem. Remélem, hamarosan már kötetbe gyűjtve is olvashatjuk novelláit. Ehhez kívánok kitartást. És persze gratulálok az Együtt Nívódíjhoz.

Csordás László

ÁCS MARGIT

SEBZETT CSALÁDOK GYERMEKEI

NÁDAS PÉTER: VILÁGLÓ RÉSZLETEK I-II. JELENKOR, 2017.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: VÁSÁRTÉR, MAGYAR NAPLÓ, 2018.

I.

Nádas Péter nagyszabású művének műfaját nehéz lenne egyértelműen meghatározni. Emlékirat? Dokumentum- és kulcsregény? Egy befejezetlen önéletrajz családörténeti szakasza? Jól érzékelhető az olvasó számára, hogy az író tudatosan elkerüli a prózaírás formai sémáit, mindent, ami reguláris műfajokhoz kötődik. Az ezerkétszáz oldalnyi szöveget egyetlen fejezetcím, oldaltörés, üres sor sem szakítja meg, mert a fejezetekre bontás nyilvánvalóan mesterséges beavatkozás volna az emlékek és kommentárok fonadékába, a meditáció spontaneitásába, a nyers igazmondásba. A nyomtatott szövegnek a lehető legtermészetesebben kellett rögzítenie azt a folyamatot, amely az ember fejében végbemegy, amikor hagyja, hogy feltámadjanak emlékei, birtokba vegyék agyát. Esemény-töredékek sorakoznak fel, amelyek az elbeszélő számára töredék voltukban is tökéletes alkotórészei a világ-egésznek, a visszafelé és előre megnyitott időnek, az életének. Az asszociációk, amelyek óhatatlanul felbukkannak e végtelenített meditáció során, és egymásnak adják át a tudat terét, ugyancsak töredékesek, s közéjük illeszkednek azok az utólagos konkrét információk, amelyekhez a felidézett események jelenidejéhez képest sokkal később, esetleg éppen e könyvhöz végzett kutatások, emlékiratok, jegyzőkönyvek, hivatali akták, levelek tanulmányozása révén jutott a szerző. Ezek az ismeretek is ott sodródnak a látvány-, szag- és szó-emlékek között, az egykori felismerések, sérelmek, hiányérzetek, haragok forgatagában. A váltás a töredékek – a könyv címének szóhasználatával: a *részletek* – között sokszor oly sima, oly hangsúlytalan, hogy egyetlen bekezdésen belül lépünk át a másik időbe, más helyszínre, más emberek közé. A váltás azonban, éppen látszólagos szenvtelen-ségével, nemegyszer az elbeszélt történet tragikumával szembesít. Ártatlan családi jelenetek leírása, vagy elvont eszmeifuttatás közepette valame-

lyik szereplő iszonytató sorsa tárul fel, vagy például az író születésének körülményeit köznapiasan ismertető leírást megszakítja hirtelen egy lengyel zsidó falu kiirtása számadatokkal, az öldöklés módjainak részletezésével. Az író pontosan bemért ütéssel sújt le. Azt közli ezen a tüntetően tárgyyszerű módon, hogy a bestiális borzalmak nem egy másik világban történtek és történnek, egy másik emberi fajjal, ahogy eltompultan vagy önvédelmi reflexből hinni szeretnénk, hanem egyidejűen boldog vagy unalmas perceinkkel, és épp oly mindennapian, mint bármi más az életünkben. Velünk történnek és általunk, erre születünk, amikor születünk.

Elbíbelődvén ételek készítési módjával, építészeti- vagy bútor-divatok fejtegetésével, női cipőkkel, kisleány-barátságok érzelmi változásaival, apja természettudományos magyarázatainak felidézésével, a nagy család bonyolult kapcsolati hálójával, ismert emberek emlékirataival, vagy akár a terráriumra hullóinek tulajdonságaival, Nádas Péter felsorolhatatlan bőségben árasztja a lapokra az ismereteket. A mozaikos-fonadékos szerkezet lehetővé teszi számára, hogy valamennyit jelentősnek tüntesse fel, pontosabban egykori valós jelentősége szerint tárgyaljon minden „világló” részletet. Olykor túlírtnak, tetszelgőnek találhat az olvasó egy-egy szörszálhasogató leírást, kimódoltnak egy-egy esszébetétet, ám kevés kivétellel ezek is jó olvasmányok, csak éppen e pontokon kihagy az izzó feszültség, amely átjárja és egyben tartja a két kötetnyi szöveget.

Joggal gondolnánk, hogy a rengeteg szereplő azonosítását megnehezítheti a folytonos mozgás az időpontok és helyszínek között, ám ellenkezőjét tapasztaljuk: a népes család és a környezet tagjaihoz több időből származó esemény vagy megnyilatkozás tapad, gyakran egyszerre kirajzolódik életpályájuk, nem egy esetleges, könnyen feledhető epizód szereplőjeként sodródniuk tova. Persze így is sort kell keríteni bizonyos momentumok megismétlésére, emlékeztető utalásokra, amelyeket az elbeszélő jó érzékkel helyez el, szinte nem is az olvasó kedvéért, hanem hogy a soron lévő részlet hiánytalanul megvilágosodjék.

A természetes közlés és a bensőséges meditáció benyomásához hozzá tartozik, hogy minden szereplő a valódi nevét viseli, nincs áttétel, s így számos pontján e mű történelmi dokumentumnak is tekintendő, hiszen mind az író családjában, mind a család kapcsolatrendszerében meglepő gyakorisággal fordulnak elő a magyar és európai történelem ismert személyiségei. Ez nem a legfontosabb komponense a könyv jelentőségének, ám bár hozzájárul olvasói érdekeltségünk fennmaradásához, s ez egy burján-

z6, megszakítatlan szövegtenger esetében nem árt. A szereplők nyílt megnevezésével, a hiteles földrajzi és utcanevekkel az író a megingathatatlan szándékát nyilvánítja ki, hogy amennyire csak lehetséges, pontos legyen, az emlékek felidézésében is, és értelmezésükben, megítélésükben is. S ennek az igazmondásnak az izgalma átragad az olvasóra, aki tanúvá avatódik egy kényes és fájdalmas vizsgálati procedura folyamatában.

Nádas Péter egész írói pályáján jobbára abból az életanyagból merítette műveit, amelyet e két új kötetben előtár. Emlékekből építkezés, intenzív családi, baráti, szerelmi viszonyok, konfliktusok, filozófiai-etikai-politikai aspektus az élet megéléséhez; sőt, egyes figurák akár az *Emlékiratok* könyvéből, akár a *Párhuzamos történetek*ből is ismerősek lehetnek. Csakhogy azok – regények. Fikcióval elegyített az élményanyag. Itt, a *Világoló részletek*ben pedig az író személyes és állandó jelenléte határoz meg minden olvasatot.

Nagyon bátor vállalkozás.

X

Egészen kicsi gyermekként élte meg a német megszállást, a nyilas terrort, az ostromot. Az előhívott emlékképeket kell beillesztenie a felnőttek által az évek során elbeszélт helyzetekbe, tehát voltaképpen nem szorosan vett emlékezésről, hanem a felnőtt családtagok emlékei alapján elvégzett rekonstrukcióról van szó. Karon ülő korában bombatalálat érte a házat, amelyben laktak, anyjával együtt zuhant a mélybe a leszakadó lépcsőházban, a megnyíló fal erős látványemlék maradt benne. A család nem hiszi, hogy bármire emlékezhet, és írás közben tépelődve, kínos aprólékossággal egyezteteti az időpontokat, a valószínű helyszíneket, hogy hitelt szerezzen az emlékképnek. Az apró emlékvillanások biztosítják, hogy bár a gyermek nem tudhatta mindazt, amit a család átélt a vészterhes időkben, nem az ő szemén keresztül láttatja az író a világot, a jelenlétét mégis érzékelnünk kell mindvégig, s emiatt úgy rögzül bennünk e néhány év története, mint az ő életének története. A rokonok csillagos házba kerülésének, tulajdonaik elvesztésének drámai epizódjai egyfelől, apja és anyja illegális tevékenységének eseménysora másfelől. Az apa társaival hamis papírokat gyárt egy családtagjuk pinceműhelyének elfalazott részében, hónapokig bezárva, életveszélyben, hiszen mindnyájan ottvesznének, ha az őket ellátó személy lebukna vagy megölné egy aknarepesz. Irtózatos fegyelmet követel meg ez a tevékenység mindenkitől, az anyától is, aki maga is hamis papírokkal bujkálva közvetíti az előállított igazolványokat

sógornője, Magda segítségével. A kommunista ellenállás tagjai mindnyájan, szigorú konspirációs szabályokkal megkötözve. Azzal, hogy embereket mentenek, megsértik ezeket a szabályokat, és később, a háború utáni igazgató eljárásoknál erről hallgatniuk kell, mert a pártfegyelem megsértése büntetendő, akkor is, ha életüket mentett meg a szabálysértés által az elkövető. S ez nem abszurd írói ötlet, ez volt a valóság, ez késztette hazudozásra Magdát, az író nagynénjét az emlékiratában. Nádas László, az apa skorbutot kap a pincelétben. A bezártságuk mértékére jellemző, hogy egy hordóban glicerint tartanak, arra az esetre, ha valamelyikük meghalna, hiszen a holttestet nem hozhatná ki a falon át. Abszurditás ez is, a gyakorlatiasság abszurdja. De a legabszurdabb, hogy ez az erős lelkű ember, aki mindezt a kint kibírta, s korábban kibírta, hogy mint lefogott kommunistának, csontjait törték a pri-békek a Hadik laktanyában, a pártja uralmának tíz-egynéhány éve alatt úgy felörlődik, hogy öngyilkosságot követ el. Eredetileg a fiait is „vinni” akarta magával. „Állt az alvó öcsém felett a pisztolyával, és nem volt képes lelőni. Ezt írta aztán a záradékban. Ha velem kezdi, talán sikerül neki.” A mű elején, a 13. oldalon áll ez a pár mondat, megalkotva egy olyan gravitációs teret, amelyben valóban minden részletnek súlya van.

Az ostromot követő hónapok már a gyermeki tudatban is több nyomot hagytak. Hang- és szagmemóriákat. Hullabűz a romok alól. Mindenki állandóan jövés-menésben van, s ott végzi el a dolgát, ahol tudja, tehát mindent átjár az emberi ürülék és vizelet szaga. Fagyott holttesteket húznak szánon a gyűjtőhelyre. Manci híd, végtelen gyaloglások át a hídon, a három-négy éves kisfiú a deszkák közt lelát a folyóra, amelyen jégtáblák úsznak, s ő látni véli a hullákat is, amelyek a hídrobbantáskor kerültek a Dunába. Esténként sikolyok: vetkőztetők és rablógyilkosok támadásának áldozatai sikoltanak. Emlék egy tömegjelenetről, amikor valakit meg akartak lincselni a felrobbantott híd lábánál, s a gyermek borzadva nézi anyját, aki magán kívül ordítva fékezi a tömeget, de ő maga is idegenné, félelmetes fúriává válik kisfia szemében.

Az, hogy átélte az ostromot, „az ostrom százket napjának folyamatos humán katasztrófáját” (I./450.) nyomot hagyott egész valóján, ahogy alighanem minden sorstársán is. A pusztulás képei és tapasztalatai ostrom utánaiak, de egybeolvadnak az előző hónapok fojtott rettenetével. Az emlékek érzékszerveik inkább, csak hogy a gyermek érteni is akarja a dolgokat, lázasan hallgatózik a felnőttek beszélgetéseinél, mindent megfigyel. A szavak jelentése kezdetektől zavarba hozza, különösen az összetett szavaké. „Vérhasam van” – nem tudja elképzelni. „Beköpi” – a lefogott elvtárs va-

jon mit köp be és hogyan, elvégre a légy köpi be a húst. „Kitartott nő” – őt magát egy cselédjük hisztérikus rohamában az emeleti gangról tartotta ki a mélység fölé, bizonyára a szomszédnővel is ezt tette valaki, de miért?

A gyermekek szaglása érzékenyebb még, mint a felnőtteké. Nagyon hiteles, hogy az író emlékezetében a kilométerek hosszán át való gyalogmenetek fáradtságán kívül a szagok maradtak meg legerősebben, bűzök és parfümözött nők kellemes illata. Hiteles a szavak suta logika szerint való értelmezése is, különösen Nádas László fiától, hiszen az ő precíz magyarázatai a világ természettudományos jelenségeiről óhatatlanul beleszuggerták a gyerekbe, hogy mindennek oka van, és minden megismerhető. Később, de még gyermekként, tíz évesen jött rá, hogy apja hite az objektív világ abszolút rendjében összefügg kommunista voltával. „...ha ő kommunista, akkor én is kommunista vagyok, vagy annak kell lennem (...) Holott akkor már nem egy alapos érvem akadt a kommunistaságuk ellen. Ügyeltem, ne az legyen az egyetlen mintám, amit ők csinálnak. (...) De ettől kezdve, mintegy három éven át, valósággal rogyadoztam a fiúi kötelezettség súlya alatt. Hogy ilyen meg olyan a kommunista ember, mérlegeltem, s akkor én miként tegyem, hogy én ilyen kommunista ember legyek.” (I./27.) Az apa szellemi hatása mellett az anya viharos természete jelent ropant kihívást a gyermek számára. „Nihilizmusra hajló anyám – jellemzi őt az író. – (...) Megannyi relativizáció, szóvirág, túlzás, játék a szavakkal, játék a hangsúlyokkal (...) Nehezteltem rá ezért.”(I./25.)

Az anya, Tauber Klára vérmérséklete erős kontraszt az apai ág, a Nádas testvérek súlyos gátlásokat leplező kimért, fegyelmezett, racionális modorához. „Családunkban minden bizannyal azért jár élvezettel teli nevetés a szörszálhasogató diskurzusokhoz, még a dühöngésekhez is, mert a családi tudatban a cáfolat, a kritika, a gúny, az élc és a kételey éppúgy a megismerés természetes alkatrészeként fungál, mint a hipotézis, az állítás, a bizonyítás, a dokumentáció és az érvelés.” (I./77.) Ez a rátarti intellektuális, a megismerés kultuszát megvalósító légkör kezelhetővé teszi, hogy a családtagok egy része illegális kommunista, majd a negyvenes, ötvenes években a diktatúra intézményeinél – akár az ÁVH-nál is – vezető tisztségeket tölt be, más része pedig a módos majd kifosztott polgári kaszthoz tartozik, konzervatív liberális hagyománnyal. A Nádas-testvérek apja, Nádas Adolf Arnold brutális ember és tehetségtelen birtokos volt, gömörsidi birtokát végül felesége mentette meg, ott nevelődtek jórészt a testvérek is. Az apjuk kegyetlen veréseinek következtében sem sírni, sem nevetni nem tudtak rendesen,

visszanyelt, torokhangú a nevetésük, és szűkülő, vinnyogó hangon sírnak. Ezzel szemben Tauber Klára szertelen, vidám természete legendás, még haldoklását is végignevetgéli. A Tauber-család távol áll a Mezeiek-Nádasok társadalmi státuszától: Tauber nagypapa aranyműves segéd, és kispolgári életkeretet tud csak biztosítani feleségének, Nussbaum Ceciliának és lányainak. No, ez a nagymama az igazi kakukktójas ebben a felvilágosított környezetben: ő faluról származik, ortodox zsidó közösségből, megveti a szokásokat elhagyó zsidókat, ahogy a „gój” szomszédait is. Hatalmas érzelmi megnyilvánulásai vannak: „Alakításaival tetemes fájdalmat okozott önmagának. A két szememmel láthattam, mit jelent egy ember életében a ritualizált fájdalom. Mindazt, amin ötezer év sem segíthetett, mindazt, amire az idők végezetéig nem lesz gyógyír. Amire nincs bocsánat. Örökös emlékeztetés volt valami olyasmire, amire már nem emlékezünk. Egy olyan univerzalizált fájdalom volt, amivel kis eseti fájdalmait sikerült mértéktelenül megnövelnie...” (I./439.) Mindazonáltal itt a városban a rituális szabályokat azért már ilyen-olyan okból ő is áthágta, szinte öntudatlanul. Ha a fiú számára érzelmi kihívást jelentett az édesanyja viharos temperamentuma, sokszorosan azt a nagyanyja túlcorduló lényé. Ha minden kötődése ellenére idegenkedett az apja szagától, „férfiszagától”, sokszorosan irtózott nagyanyja testiségétől, a zsíros, bűdös hajkefétől, amivel a göndörödő haját akarja kisimítani, ne legyen túl szép, nehogy úgy végezze, mint az egyik unokatestvérük. Állandóan piszkálja nagyanyját, provokálja, háború dúl közöttük, pedig ő tölti be a kedvenc unoka státuszát. Mégis beivódott ez a nagymama Nádas Péterbe, érezhető élvezettel idézi fel leányét, szavait. A jiddis és pesti nyelv egyvelegét. (Azeszpónem, nesüge, nimand, sparhelt, szekánt, buksza, gezeresz, szaszerol, hohmecol, smúzol, lébecol, lamentál, svihák, überol, sóher stb.) „Ott álltam négyévesen vagy ötévesen, (...) a magam kis emocionális rendszerére akartam ráépíteni a magam rasszista gyalázatát. Nem tudomásul venni, hogy ő is én vagyok. Nem tudomásul venni, hogy az ember egyszerre sokféle hagyomány konvenciójából van összerakva.” (I./374.)

Az apai ágon a dédapja, Mezei Mór és az ő testvére, Mezei Ernő rendkívül jelentős politikai szerepet töltöttek be a tizenkilencedik-huszedik századforduló táján. Mezei Mór Eötvös báróval együtt kidolgozta a zsidók emancipációjáról szóló törvényt. (I./341) Tisza Kálmánnal, Jókai Mórral tarokkozott a szabadelvű klubban. 80. születésnapján küldöttségek ünnepelték, Tisza István a munkásságát méltató levélben gratulált neki. (I./557.)

Felsőházi tagsággal kínálták meg – nem fogadta el, visszásnak érezte volna. Testvére, Mezei Ernő Kossuth ajánlásával lett a Függetlenségi Párt képviselője, később is levelezett Kossuthal. A vele való kapcsolat Sátoraljaújhelyen alapozódott meg, amikor Kossuth Lajos kosztosdiák volt apjuknál, az író úkapjánál, a kocsmárosnál. Mezei Ernő Herzl Tivadarral is levelezésben állt, és nevezetes interpellációját, amelyben felróta a kormánynak a tiszaszlári per kapcsán felkorbácsolt indulatok fékezésében elkövetett mulasztását, teljes terjedelmében közli az író. A beszédet fegyelmezett tárgyilagosság, mértéktartás jellemzi, egy kortárs emlékezése szerint „Gyönyörű beszéd volt”, mégis „A szabadelvű párt fagyosan viselte, a szélsőbalon pedig csak az antiszemiták voltak hangosak.” S Nádas hozzáteszi: „Mezei beszédhelyzetében a magaméra ismerek. A köztes pozíció családi kísértete lép elő belőle. (...) Tisza miniszterelnök, akinek egyébként az volt a sommás véleménye, hogy zsidókérdés nem létezik, ilyen fogalmat ő nem ismer, annyira csökönyösen ragaszkodott a liberális alapideákhoz, az egyenlőség ideájához, a judícium ideájához, a hatalmak szétválasztásának elvéhez, ezeket olyannyira univerzáliáknak tekintette, hogy a cselekvéssel némiképp tényleg megkésett.” (I./122.)

Ilyen hagyományra támaszkodva a család szabadelvű konzervatív nézeteket valló tagjai nem sokat foglalkoztak a zsidó eredettel. Az író szülei pedig kommunistaként végképpen kizárták életükből e szempontot. A fiú így tanácstalanul fogadja, ha lezsidózzák. „Nem tarthatom magam olyasminak, ami nem vagyok. Kicsi gyerekként nem azért nem tartottam számon származásomat, mintha eltitkolták volna, vagy gyengeelméjű lettem volna, egyszerűen nem számoltam vele.” (I./461.) A szülők egyöntetűen megvetnek mindenféle rasszizmust, nacionalizmust, de különbség van köztük a patriotizmus tekintetében. Az apa, mint minden érzelmi megnyilatkozást, idegenkedve szemléli, az anya azonban nyíltan kimondja: azért nem engedi fiát orosz tannyelvű iskolába, mert magyar gyerek magyarul tanuljon. Különös, hogy a szülők megengedik egyik kedvelt háztartási alkalmazottjuknak, Németh Rózsának, hogy megkereszteltesse és a Pozsonyi úti református gyülekezetbe hordja a fiút. A fiú a keresztútról tanulva azzal tér haza a hitoktatásról, hogy gyalázza a zsidókat, akik megfeszítették Jézust, és ekkor anyja a tükör elé állítja: tessék, itt van egy zsidó. Ez a gesztus idéződik meg vagy tíz évvel később, akkor már a fiú él vele. A svábhegyi iskolában hosszú megfélemlítés, verések, bántások után a durván zsidózó osztálytársnak odavágja: „Akkor itt van neked egy mocskos zsidó” – és üt. És ezzel véget vet az

üldöztetésnek. Ám hogy a váltások milyen beszédesek tudnak lenni e kompozícióban, jól bizonyítja, hogy e ponton hirtelen Kisorosziban találjuk magunkat, ahol a fiatal Nádas Péter férjzett asszony szerelmével, Magdával él, és a helyi református pap, lelkiatyjuk nem tud mit kezdeni ezzel a valláserkölcnek ellentmondó helyzettel, bár szeretettel látogatja őket. Végül leleményesen és nagy boldogan megtalálja a Szentírásban azt a passzust, amelynek alapján büntetlennek nyilváníthatja a szerelmeseket. Németh Rózsi protestantizmusa nem maradt tehát folytatás nélkül, és fogas kérdés, hogy ki csodának is mondható „köztes pozíciójában” a Nádas-szülők gyereke.

A túlélők lelkifurdalásával őrzi tudatában ezrek és ezrek elpusztításának adatait. A zsidótörvények „vértelen” szörnyűségeit is. Barátja anyja Budapestre utazott, közben meghozták a rendeletet a zsidó egyének utazásának korlátozásáról, s a fiú soha többé nem találkozott anyjával. A zsidó földbirtokok elkobzása is fejbe vágja a mai olvasót: a normális civil élet légkörébe illeszkedve jól átélelhető, mit jelentett a teljes kiszolgáltatottság a hatalom kényének-kedvének. Nemcsak a zsidó holokauszt nehezedik az író lelkére, ő mindenféle áldozatot gyászol. A Vernet-i tábort azért kutatja fel, mert innen szöktették meg az apját, Magda nagynénje férjét, Aranyossi Pált – a Rundschau főszerkesztőjét (amely az antifasiszta népfront legjelentősebb lapja volt) – és Rajk Lászlót is. Ám a sikeres szökés mellett ott áll az a tény is, hogy ebből a táborból indult egy halálvonat több száz nővel és gyerekekkel, akiknek csak töredéke érkezett meg a francia vasúthálózaton való vég nélküli kitérők, ácsorgások után a birkenauai táborba. „Nem tudom, mi vezet, nem tudom, hova vezet. Nem kíváncsiság. Életem végéhez közeledve immár alig maradt kíváncsiság. Érzelmileg minden bizonynyal hasonló ahhoz az állapothoz, amely századokkal korábban a zarándokokat vitte ismeretlen utakra. Bűnökért vezekelni, amelyeket nem követtem el. (...) Lélekben védekezni a folyamatos és tömeges emberölés és emberkínzás regresszív antropológiai realitása ellen.” (II./55.)

Kétszázötvenezer fogoly pusztult el az utakon, köztük Radnóti Miklós és feltehetőleg az író egy nagybátyja, amikor a háború vége felé ide-oda hajtották őket gyalogmenetben a táborok között.

A budai várban székelő Gestapo a várbarlang mélyén, a jégveremben kétszázhusz letartóztatottat tartott fogva, a kínzásokba belehaltak tetemeit a télikert teraszáról lökték a mélybe, az író egyik rokonát is. A hozzátartozók csak évek múlva, a háborús bűnösök ellen folyó perekből tudhatták meg, mi történt velük, de a fiú anyja elől eltitkolta az igazságot a család.

Vagy egy egészen vértelen, ám mellbevágó adat: „1944. június 16-án 120 magyar és 130 külföldi író műveit (...) hivatalos ünnepség keretében, a kormánybiztos, valamint a német kulturális attasé jelenlétében bezúzták”. 22 tehervagon rakományát, 447 627 kötetet. Köztük Mezei Mór és Mezei Ernő valamennyi könyvét.” (II./170.)

És a pusztítás nem ért véget a nácizmussal, a háborúval.

A családot közelről érinti a Rajk-per, hiszen a forgatókönyv szerint Rajkot a Vernet-i táborban szervezte be az ellenség, ahol a magyar kommunisták mind együtt voltak vele, köztük Aranyossi Pál és barátja, Münnich Ferenc, valamint az író apja, Nádas László. Joggal tartanak a letartóztatástól. Aranyossit az író vélekedése szerint Rákosi védhette meg, mert ő híres francia írók dedikált műveit juttatta el neki, amikor a szegedi Csillag börtönben raboskodott. De nem lehet véletlen, hogy Aranyossi demenciája, amely rövidesen elhatalmasodott rajta, a per idején kezdődött.

Nádas László Gerő Ernő támogatását élvezi, ő vitte át a Jóvátételi Hivatalból, ahol a 300 millió dollár értékben megszabott jóvátételi szállításkért felelt, a Közlekedésügyi Minisztériumba. Tauber Klára a Népjóléti Minisztériumban töltött be vezetői állást. A legfelső vezetést ellátó titkos telefonvonal be volt kötve a lakásukba is, a letartóztatás esélye mégis állandóan a fejük fölött lógott. Tudhatták, hogy a Rajk ellen felhozott vádak hamisak, tényszerűen tudták a perben felhozott hibás adatokból. Tudhatták, amit az író csak később tudott meg, hogy milyen borzalmas kínzásokkal veszik rá hű kommunista társaikat beismerő vallomásra az ÁVO-sok. Kojcsa Ilona nem volt hajlandó elismerni, hogy áruló, rokkontra kínozták, és ő még akkor is úgy bízott a pártban, hogy egy zsebkendőre írt levelet Rákosinak címezve, hogy felvilágosítsa a szörnyű tévedésről. Tudhatták, hogy a pribékek között a régi politikai rendőrség verőlegényei, egykori nyilas gyilkosok vannak. Tudták, hogy pártjuk pontosan ismerte a kiletűket, amikor szolgálatra alkalmazta őket. Nem lehetett könnyű mindezzel szembenézni, ők mégis kiegyeztek a tényekkel. „Valami olyasmi alól kellett volna kibújniuk, amit ők maguk teremtettek meg, hiszen terror nélkül nem működött volna az elképzelésük.” (II./422.) Az anya munkája látványosan hasznos volt, a gyermekvédelmet, a védőnői szolgálatot szervezte országszerte, Benke Valériával dolgozott együtt, a feladatok elvégzésébe vetette bele magát, és e lelkesedés közepette nem firtatta, hova tűnt Rajk Júlia és a kislánya, Lacika, akinek egyébként kölcsönadták a szép, csipkés családi vándor-pólyát, amit aztán az anya, ki tudja hogyan, vissza tudott

szerezni. Lacika pedig sok-sok évvel később bukkan fel újra Nádas Péter életében, mint a Szabadság-hegyi Óra-villában megforduló ellenzéki kör egyik alakja, ugyanis a közelebbi múltból származó emlékek is ott úszkálnak az író tudatában a távoli múlt részletei között.

A családtagok egy részétől elveszik a lakásaikat, társbérlóket költöztetnek be hozzájuk, más részének meg kiutalják a kitelepítettek villáit. Az anya plebejus indulattal dühöng az előjogokat kihasználó párttársaira és rokonaira, de ők maguk is elfogadják a volt Perczel-villát, a legfelső pártvezetők szomszédságában, a Svábhegy állandó fegyveres őrizet alatt álló részén. Igaz, soha nem lakják be a villát, nem szeretik, a kert ritka növényeit nem gondozzák. Nemcsak elfoglalt mivoltuk miatt történik így, hanem azért, mert mindkét szülőnek hirtelen meginog a pozíciója. Tauber Klára egy tanácskozáson nyíltan konfrontálódott Rákosival, Nádas László meg hivatali intrika áldozata lett, sikkasztással vádolták meg, legalábbis ez a konkrét ürügye félreállításának. Eközben az anyánál mellrákot diagnosztizálnak, s a második műtétje idején a kisebbik fiú, az író öccse is súlyosan megbetegszik, hónapokig ágyhoz köti a csontanyag pusztulása, és csak a járógép teszi újra mozgásképesé. A serdülő fiúra nehezedik a háztartás, a beteg anya ellátása, az öccse cipelgetése, felügyelete, s e mellett saját drámai helyzete a svábhegyi iskolában, amelyben a hegy lakóinak szociális rétegzettségé miatt – a volt gazdasági cselédek itt maradt részétől a betelepedett káderekig terjed a skála – napi tapasztalat az egész társadalmat felszabdaló ellenségesség. Szüleire nem számíthat konfliktusai közepette, de hiszen mindig is, kora gyermekkorától magában dolgozta fel, ami érintette, ami történt vele. Szülei ugyanis teljes lényükkel egymás felé fordultak. „Iszonytató ereje volt a közösségüknek. Nem fértem közéjük. Vannak ilyen házaspárok, ezek szimbiózisban élnek.” (I./216.) Magányosan kellett megbirkóznia a szülők kommunista meggyőződésének és a pártjuk iránt való opportunizmusuknak morális összeegyeztethetlenségével is. „Bezártak az általuk ápolat látogat politikai szerkezetébe, hogy kizárjanak a saját realitásomból.” (I./526.) Szokatlan reakció e helyzetre a megértés egy serdülő fiú részéről. A fiú csak figyel, nem lázad. Eleinte nem fogja fel, hogy miféle bűnökben cinkosok a szülei, a kékcédulás választások „csínytevését”, amelyről kihallgatta a felnőttet, úgy pletykálta el egy családi barátának, dr. Rendl Sándornak, hogy nem értette meg, amit az idős ügyvéd a demokrácia felszámolásáról ekkor mondott neki. Később persze szaporodnak tapasztalatai a szülei életének hazugságairól. A lázadás elmaradása mégis érthető: az anya halála, az apa testi-lelki összeomlása türelmet, belátást parancsol a fiúra. A villába költöztek a Tauber nagyszü-

lők is, Nussbaum Cecília szellemileg leépülőben, a nagypa depressziós – a család és a háztartás egyetlen oszlopa a fiú. Nem csoda, ha ekkora súly alatt megtámadja őt a meningitisz, fél évet tölt öntudatlanságban majd afáziában a László-kórházban, egy visszaesésnél újabb hosszú időt a Heim Pálban is. „Abban a lábadozó állapotban, amelyben én éltem azokban a hónapokban és az elkövetkező néhány évtizedben, nem vitáztam apámmal.” (II./570.) Így a pályaválasztásban is engedett az apai akaratnak, vegyésznek ment, pedig tanító akart volna lenni, vidéken.

Nem sok idő telt el már az apa öngyilkosságáig.

Lehetett volna az emlékezést ott zárni, a teljes árvaság kezdeténél. De Nádas Péter kissé visszalépve az időben 1956 megidézésével zárja le az emlékezés folyamatát. A felnőtt életre való felkészülése történetét. A világ megismerését. Mert hiszen annak ellenére, hogy olykor a jelenig, az öregezés állapotáig fut előre az időben, a könyve e megismerésről szól.

X

A szalonnaabálás módjától a Bauhaus belsőépítészeti stílusáig, a kertészeti ismeretektől Nádas László állítólagos sikkasztási ügyének irattári kutatások révén szerzett adataiig a minuciózusan pontos leírások egy hangsúlyosan gondolati térben helyezkednek el. Nem a mű elmélkedő részleteire gondolok – mert ezek csupán a történéseket, helyzeteket előadó epizódokkal azonos súlyú alkotórészek: *világló részletek* –, hanem arra az eszmei-gondolati hálózatra, amelynek ezekből kell kirajzolódnia előttünk.

Az egyik csomópontja e hálózatnak, hogy az író a saját világra jötteknek abszurditását, teljes értelmetlenségét éli át megismervén a születését övező világ tényeit, egyre több tényét az épp az időben tomboló bestiális pusztításnak: a zsidók tömegeinek megsemmisítését, és az emberi lények lemeszárlását fegyverek által. Az emésztő kérdés, hogy mi értelme volt, mire való, hogy megszületett egy önmagát gyilkoló világba, valamilyen formában végigkísérte az életét. Ez a kérdés minden egyes ember esetében feltehető, legfeljebb elfojtjuk magunkban, ő azonban sajátos helyzetében, etikai szigorában nem kerülhette el, hogy folyamatosan szembenézzen vele. „Az értelmetlen kérdésekre, amelyeket ugyanakkor ma sem sikerül nem feltennem, csak akkor lehet értelmesen válaszolni, ha nincsen gondviselés. Ha ellenben egy gondviselő Isten mégis lenni találna, akkor az ember antropológiai adottságainak mibenlétére nincsen magyarázatom.” (II./210-211.)

Olyan Istenünk van – írja Nádas –, „Olyan állatias jellegű Istenünk van, aki minden időben mindenki cselekvésének ki van szolgáltatva. Ha nem így lenne, akkor a háborús felek papjai nem tudnák a saját igazságaik nevében megszentelni azokat a fegyvereket, amelyekkel a felek kölcsönösen le fogják egymást mészárolni.” (II./211.) Keserű illúziótlanság kísérti meg az író, amikor idéz egy olasz szerzőt, Primo Levit, aki egy auschwitz-i fogoly, a torzszülött és gyengeelméjű Elias „sikertörténetét” hozza fel példának. „A humanista kötöttségű torinói körből származó Levi, a kémikus azt állítja, hogy a bestialitáson és a gyengeelméjűségeen kívül minden más zsákutcának bizonyult, ezt azonban nemcsak Auschwitzra érti, nemcsak az európai múltra és az európai jelenre, hanem az emberi létezésre, arra a nagyszabású kísérletre, hogy az ember valamilyen magasabb rendű értelmet tulajdonítson a létezésének.” (II./213-214.) Már nem Levi, hanem Nádas jut arra: „Holnap sem lesz cselekvés, amit az állatias ösztönökhöz kötött Isten ne ösztönözzön. Miért ne lehetne pusztítani az egyetemes szeretet, a közjó vagy az egyenlőség nevében, miért ne kellene.” (II./215.)

Az utóbbi kérdés formájú állítás már a másik gondolati csomópontoz is tartozhat, ugyanis a *Világló részletek* a kommunista szülők tragédiájának a könyve. Nem lehet kétségünk, hogy két makulátlan erkölcsű embert látunk, akik az életük magasabb rendű értelmét a társadalmi igazságosság, a közjó szolgálatában találták meg, és roppant áldozatokat vállaltak eszméikért, de gonosz, romlott hazugságokba keverednek, és nem tudnak kiszállni, nem tudnak olyan döntést hozni, mint Koestler vagy Gyilas. Lehet, hogy intellektuálisan sem elég erősek hozzá, de ha belegondolunk a negyvenes-ötvenes évek Magyarországaiba, azt kell mondanunk, hogy nincsenek is abban a helyzetben, hogy szakítsanak a pártjukkal. És végig kell nézniük, hogy eszméiket fedezékül használja a terror, megbecsteleníti a jogos társadalmi igényeket kifejező célokat.

Nem először történt így a történelemben, és nem is utoljára. Mindig voltak szentnek, elhivatottnak, messianisztikusnak nevezhető idealisták, akik nagy bátorsággal, önfeláldozóan jobbítani akarták a világot, üdvös célokat neveztek meg, aztán úgy fordult a világ kereke, hogy e célok gyakorlati programokká váltak egy uralkodó, egy komité, egy állam kezében, a hatalomgyakorlás eszközei lettek, és összegyúródtak a terrorral, a gátlástalan vagyonszerzéssel, az emberek megtevesztésével, megkínzásával és legyilkolásával. Sokféle formában ismétlődik ez, minden idealista ember érintett a Nádas-szülők drámájában. Ma is ismerős tapasztalat, hogy percmemberek vagy cé-

géres gazfickók felélik a kor legbecsületesebb embereinek az erkölcsi tőkéjét. S az is, hogy a csalódott hívek jórészt falazni kénytelenek a gyalázatnak.

Nádas Péter erkölcsi szigora és szinte fanatikus illúziótlansága e háttér előtt válik indokolttá, de bármily érthető is a racionális érvekből felépített víziója a bestialitás és a gyengeelméjűség győzelméről az emberiség antropológiai meghatározottságában, bármennyire igaz, hogy a jóság fogalmával nehéz mit kezdeni a jóság mibenlétének viszonylagossága miatt, az olvasója vonakodik átadni magát e totálisan elutasító világérzésnek. Nem is tehetné, ahogy az író sem tehetette, mert rokonai, környezete, a világ részleteinek leírásakor feltámadt benne az élvezet, a tetszés, a szeretet.

Erkölcsi szigorára s némiképpen annak túlhajtésára jellemző az a részlet, amelyben a történelmi allegóriákról, mint alkotói tévutakról elmélkedik. Tizenennyolc évesen ő is regényt akart írni a katarokról, más néven albigensekről, vagyis a „tisztákról”: „szüleim erkölcsi és fizikai pusztulása lebegett a szemem előtt” (II./114.). De visszatartotta, hogy „Hasonlított és hasonló nem egyezett volna. Mindenki ez történt, aki mégis belevágott (...) Németh Lászlóval, Illyés Gyulával, Örkény Istvánnal, Sántha Ferencel, Sütő Andrással, mindazokkal, akik történelmi analógiákra hagyatkozva, mintegy allegóriákban igyekeztek úrrá lenni a cenzúrán és az öncenzúrán, s főleg a saját kommunista vagy szocialista utópiájukat illető téveszméiken (...), megnevesítették az elnyomásnak azt az újkori formációját, amitől szenvedtek, ami ellen a műveltségük és a hagyományos szabadság- eszméik nevében tiltakoztak, vagy ha nem is merészeltek tiltakozni, disznó módján kollaboráltak, elfeküdtek, élvezettel fetrengtek a sáros pocsolyában, fogadásokra jártak, kis privilégiumok fejében fontoskodtak, gabszuláltak, kitüntetésekkel vettek át, de azt szerették volna, hogy legalább művük allegóriája tiltakozzon helyettük.” (II./115.) Az az író, aki a náciizmus elleni ellenállás kérdésében leírta: „Az önfeláldozás azonban nem számonkérhető” (I./268.), egy másik diktatúra éveire érve mély megvetéssel nyilatkozik idősebb kollégái kényszer-szülte életstratégiájáról, feltételezve, hogy élvezettel fetrengtek morális fertőjükből. Az író, aki szülei utópiához kötődő téveszméit fájdalmas szánalommal szemléli, ezen írók küszködését korábbi eszméik teljes érvényvesztése ellen, lám, sommásan elítéli. Ha az olvasó megfontolandónak, sőt, találónak tartja a politikai-történelmi allegóriák áligazságairól mondottakat, és tiszteli is Nádas Péter konzekvens magatartását a Kádár-rendszer ideje alatt, nem szűnik méltányolni azokat a szellemi ébresztést végző jelzéseket sem, amelyeket az

említett művektől – alkotóik vitatható, netán elítélendő gesztusaitól függetlenül – annak idején megkapott.

A gondolati hálózat zárópontja az 1956-os forradalom mibenlétének, a történelemben elfoglalt helyének, valós természetének és a nyugati támogatás elmaradásának illúziótlan értékelése. Nádas Péter illúziótlansága nem a szenvtelen kívüllállóé. „Nekem ugyan a pályámat, sorsomat szabta ki ez a két hét a maga formátumával és fátumával, mégis őszintén megértem a sokoldalú értetlenséget, a tanácsalanságot és tartózkodást. Nem a közöny műve volt, nem a történelmi emlékezet kínos kihagyása, hanem inkább egy olyan jelleget jőzan óvatosság műve, amivel érzelmileg a nem egészen helyénvaló és erkölcsileg kissé kétes dolgok felé fordulunk. A magyar forradalom nem csak külföldön él bizonytalanul a köztudatban, a magyar közvélekedésben legalább annyira.” (II./588.) Ennek a bizonytalanságnak az okát Nádas Péter abban látja, hogy kommunista körökben indult meg a szellemi forrongás. Viszont a tömegmozgalom, „amely Budapest utcáin azon a kedden aztán be is mutatkozott, magába szippantotta, majdhogynem nyomtalanul tüntette el a megújulásra nem képes, ezt azonban belátni nem tudó kommunista értelmiségi rétegmozgalmat.” E kétféle mozgalom nem bizonyult kompatibilisnek – állapítja meg. „A magyar forradalom egyszerre aratott győzelmet és szenvedett vereséget, s az ilyen kétértelműséget nem szívesen veszi be az elme.” (II./592.) Külpolitikai jelentőségét az adja, hogy a hidegháborús fenyegetettség közepette a nagyhatalmaknak szembe kellett nézniük az atomháború tényleges veszélyével, és Eisenhower elnöknek meg kellett üzennie Hruscsovnak, hogy nem kívánja megsérteni a szovjet birodalmi érdeket. „...a magyar forradalom az utolsó európai forradalom. A forradalmak több évszázadra nyúló korszakának romantikus és idealista történetében kínos és véres lecsengés. (...) Szabott keretek között gondolkodik azóta a gondolkodás. Isten nincs, illetve szabad választás kérdése, hogy van-e. Utópia nincs, hiszen láttuk, hová vezet a társadalmi utópia. Kizárólag jelen idő van...” (II./594.)

Nádas a nyugati államok viszonyulásának módjára magyarázatot talál abban is, hogy a magyar forradalom csupán antisztálinista, s nem antiszocialista megmozdulás volt. „Legalább első lépésben a forradalom a köztulajdonra és a munkás öngazgatásra építette volna berendezkedését.” (II./596.) Márpedig kapitalizmus és szocializmus dichotómiája a szovjet imperializmus elutasításától függetlenül érvényben maradt.

„Azóta nemcsak az önkényuralmat gyűlölöm, de a republika és a demokrácia gyengeségei, olcsó színjátékai és önveszélyes elfogultságai láttán

sem tudom a fejemet elfordítani” – így zárja be a hetvenöt éves író történelmi tablóját, erkölcsi analízisét, könyörtelen igazmondását, s ha tán az olvasó nem osztozik is minden egyes véleményében – történetesen az utóbbi, a két kötetet lezáró ítélettel azonban bőven egyetért –, a becsületes és bátor gondolkodónak vitázva is tisztelettel és jó szívvel adózik, és ráébred, hogy ama ritka dolog történt meg vele, amiben csak a legjelentősebb írói alkotások részesítették: több lett azáltal, ami súlyt ez a mű rárakott.

II.

Vári Fábián László szülőfaluja, Újlak Kárpátalján, a Tisza felső folyásánál van, messze a hatalmi centrumoktól, világvégi elhagyottságban, mégis végzetes nyomokat hagyott rajta a regnáló hatalom, a szovjet birodalmi erőszak. Az író gyermekkorát feldolgozó életrajzi regény, a *Vásártér* történéseinek idejében a környezet, a civilizációs szint, az életforma megmaradt ugyan falusinak, ám a fiatalabb lakosok gyári munkások lettek, fizetésből élnek. Az író szüleinek is a helyi cipőgyár ad munkát. Több műszakban dolgoznak, s ez a körülmény átrendezi a családi munkamegosztást is: Vári Fábián Lászlót is jobbára nagyszülei nevelték. Vári Fábián László 1951-ben született, a falut súlyosan érintő háborús idők, a lakosság elhurcolása, Szolyva, a tömeggyilkos gyűjtőtábor rettenete már csak a felnőttek beszélgetéseiben ködlik fel, ő maga nem tanúja semmilyen nagy történelmi eseménynek, a félelem légköre azonban beszívárog idegsejtjeibe, ez különbözteti meg az így felnövő generációkat boldogabb korok gyermekeitől. A körülményekhez mérten Vári Fábián László elkényeztetett gyerek, gondoskodó nagyszülők házában, udvarában cseperedik, és az utcán, a Vásártér kacsaszatatóinál, a kertek alján a szabadjára engedett gyerekcsapatban. Nem észleli, hogy a falu szegény, és hogy a családjuk élete is szegényes, ez a benyomás csak az olvasóban alakul ki a háttáj, a tárgyak, az ételek, a szokások leírása alapján, látva, hogy a varrónő nagyanya álló nap a gép fölé görnyed, s reszket, nehogy adócsalásért elkapja a finánc, látva, hogy a nagyapa által gondozott tehénke beesik az udvaron ásott meszesgödörbe, emiatt végezni kell vele, s a nagyapa szinte beleroppan a csapásba. Egy faluban, egy portán ilyenek a nagy események. Látványos a különbség a Nádas Péter megidézte fővárosi, értelmiségi élettér politikai-közéleti feszültségekkel átszőtt, a nagyvilágba is átnyúló terepe, és Vári Fábián László falujának alig mozduló, végtelenül egyszerű létmódja között. Ráadásul majd’ tíz évvel későbbi korszakban gyerekeskedik Vári Fábián, mint

Nádas. Nincs közvetlen emléke a háborúról, és '56 is csak a felnőttek izgatóssága által szűrődik be életébe. Épp ezért meghökkentőek az azonosságok abban, ahogy a két kisfiú reagál a világra. Mint afféle okos gyerekek, szüntelenül hallgatóznak, és szó szerint értelmeznek mindent, emiatt persze törhetik a fejüket, miért van minden másképpen, mint gondolják. Például az igazságot habozás nélkül kimondják, mert úgy tudják, az a helyes, aztán nem értik a felnőttek bosszankodását az okozott kalamajka miatt. Hajlíthatatlan igazságérzetük folytán a legnagyobb megpróbáltatás a számukra az alaptalan rágalom, amelyben, ha meggondoljuk, a gyerekeknek bőven van részük, mert a felnőttek gyanakvóak, rosszhiszeműek velük szemben, könnyen elhiszik, hogy gyümölcsöt loptak, vagy, mint Nádas esetében, bűnös érdeklődést mutattak unokahúguk bugyija iránt. Mindketten rajonganak szüleikért, de ugyanakkor éles kritikával nézik őket, és szégyenkeznek egyes tulajdonságaik miatt. Mindkét fiú viszonya az anyjához szenvedélyesen és súlyosan ellentmondásos, mégis rájuk hárul, hogy apóloi, támaszai legyenek a haldoklónak. Mindkét fiú undorodik a felnőttek bizalmaskodásától, szaguktól, nyáluktól. Kortársaik erotikus játékaival épp úgy nem tudnak mit kezdeni, mint a felnőttek, pláne a szüleik szexualitásának jeleivel. Jók akarnak lenni, hogy ne okozzanak gondot, mégis sok baj van velük önállóságra ösztönző természetük miatt. – Joggal feltételezzük tehát, hogy Nádas és Vári Fábián gyermekkori énjük rekonstrukciója során rendkívüli érzékenységgükkel és őszinteségükkel a gyermeki lét alaptermesztét hozták felszínre, legalábbis olyan korok gyermekeinek öntudatlan vagy titkolt érzésvilágát, amely korokban magányosan nőnek fel még a jó családokban is, mert e családok a túléléssel vannak elfoglalva.

Vári Fábián László is az emlékidézés lehető legnagyobb pontosságára törekedett, egykori érzelmei felkutatására. Az emlékek – szokásuk szerint – egymást hívták elő. Olyan részletek is kitisztultak előtte a felidézés folyamán, amelyeket annak idején nem észlelt, nem tudatosított, most viszont felnőtt énje számára láthatóak és értelmezhetőek lettek. A szem tehát mindvégig az író szeme, nem az egykor volt gyermeké, s e szem egy belül pergő filmre szegeződik: a gyermeki lény egykori cselekedeteire, és az akkor érzékelt, megtapasztalt jelenségekre. Ebből az elbeszélői pozícióból csak néhány közbeiktatott rövid fejezetben mozdul ki az író, kommentárjait, a későbbi időszakok történetét ezekben közli direkt vallomás formájában. Eleinte mesterkéltnek találhatja az olvasó az alapszövegtől elváló betéteket, de a befejezéshez közeledve igazolva látja e megoldást, mert az idő máig történő kitágításával lehetőség nyílt

az író számára, hogy teljességében mutassa meg azt a titokzatos, összeguban-colódott köteléket, amely őt s feltehetőleg valamennyiünket a családjához, a szüleinkhez fűz, s amelyről a regénye szól voltaképpen. A gyermekkor virtuális „filmje” csupán a környezet szemléletes, gazdag megjelenítéséhez nyújtott keretet, persze, ez sem kevés, de az érzelmek drámai kiteljesedése csak a jelenbeli vallomás-betétekben történhetett meg.

X

A szemléletes, láttató, anyagszerű leírások hol az író lírikus-voltát mutatják eszünkbe, hol pedig néprajzosságát. A gyermekkori időtlen szemlélődések jó ízét érezzük a regény kezdetén, midőn a fából készült ajtóablából kiesett ördögszegen át beszökő fénynyalábban a kisgyermekkel együtt tanulmányozzuk a táncoló porszemeket. „Olyan, akár egy fényrúd, de ma inkább azt mondanám, mint a láthatóvá lett röntgensugár. Okom van ezt állítani, mert a fénypászma belsejében mozgalmas és bizonyára örömteli élet zajlik: milliónyi porszem, sok-sok apró pihe táncol az istenadta rivaldafényben. És nincs két egyforma porszem, nincs két egyforma pálya. Maga a káosz ez, állapíthatnám meg majd kissé érettebb elmével, de most, ártatlannak mondott gyermekként ülök, és bámulom a tetten ért mikrokozmoszt...” (15.) – itt a lírikus prózáját olvassuk, aki jellel lényegíti át a triviális valóság elemeit. A néprajzos pedig a korfestő adatot ismeri fel a valóság elemeiben: például abban, hogy a nagymama a varróműhelyében kabátok kifordítását is vállalja. Ki emlékszik ma, a turkálók és kínai ruhaboltok korában már arra, hogy errefelé a kikopott gallérú, mandzsettájú, de jó anyagból készült ingeken az ügyes asszonyok megfordították a nyakrészt? Télikabátokat, zakókat is kifordítottak a varrónők, hogy a kopott, kifényesedett szövetet belülre rejtse. Szegénység és áruhiány derül ki ebből az apró momentumból. A nagymama még a cigány asszony kizsírósodott kabátjával is veszködik, hiszen fizet érte. Sajátos szalonélet zajlik az apró ház konyhájában, be nem áll az ott kuporgó asszonyok szája – a kisfiú legnagyobb gyönyörűségére. Pletykálnak, de közben balladás sorsok is kiderülnek, mint a nagymama húgáé. A szegény lányka megesett a helyi orvostól, akihez takarítani járt, s miután az ridegen kidobta bajával, gondosan elvégezte munkáját, majd a maradék szublimátot megitta, s három napig haldoklott ezután. A későbbi néprajz-kutató e körben értesülhetett először furcsa babonákról, például hogy a fűtyüléstől belefűl a kiscsibe a tojásba. De

lehetett anekdotát is felcsippenteni, ezt már a nagyapától: a nagypaládi gazda négy hízott ökrét adta el a vásárban, hogy kistafíruongozza a lányát, de a pulyákra gondolva vett léggömböket is, amelyeket a bugyellárisához kötözött, azt meg az övébe dugta. Ám áldomásívás közben kiszabadult a bugyelláris, és a léggömbök szépen elszállingóztak a pénzzel együtt az égből. A gyermekjátékok vagy a kukoricaszárból készített fáklák, amelyekkel a gyerekek halottak napján sétafikálnak a temetőben, ugyancsak ezt a néprajzi ismeretanyagot szaporítják, valójában minden leírás, azok is, amelyek egyszerűen csak Újlak mindennapi életének momentumairól szólnak.

Nemcsak a finánctól félhetnek az újlakiak, tarthatnak a betelepített orosz tisztektől, kivált, ha lerészegednek, s leginkább a házkutatástól, melynek során előkerülhetnek a gyárból lopott bőrök, amiért több évre börtönbe jut a szerencsétlen rajtakapott tettes. A gyárból ugyanis mindenki lop, a fiú szülei is ijedten megsemmisítik a zsákmányt, amikor egy falubelijük lebukásáról értesülnek. Valójában egymástól is félhetnek, hiszen bárki feljelengetheti őket egy rossz szóért. „Kovács Zoltán tiszteletes sétabotjával rámutatott egy süldőlányska mellén díszelgő Lenin-fejes jelvényre, s megkérdezte tőle: Ez neked több, mint Krisztus? (...) Később, amikor fejére olvasták a szovjet hatalom elleni lázítás bűnét, csak hüledezett, mert biztos volt benne, hogy ezt bizonyítani is képtelenség. Hanem a tanúként behívott lányka, amikor a vádló megkérdezte, hogy mit is mondott a pap a komszomolista jelvényre, ezt vallotta: Vedd le és taposd a sárba! (...) A papot kétfelől megragadták, és úgy elvezették, hogy többet sose láttuk – fejezte be a történetet apám.” (121-122.) S minthogy az apa csontra soványodva került haza a szolvai táborból, érthető, hogy aggályosan ügyel a viselkedésére, a szavaira, még felesége rossz szemmel nézett barátkozását is csak csínján meri kifogásolni, mert a szabados viselkedésével az anyának rossz példával szolgáló szomszédnő szeretője KGB tiszt.

A pap történetéről az írói kommentárokat tartalmazó betétek egyikéből értesülünk, hiszen az apa is csak később merészelt beszélni róla, a gyermeki énről összpontosító „filmben” nem merülhetnek fel ilyen témák a szereplők között. Ugyanebben a betétben egyébként a család vallási szokásairól is elmélkedik az író: számot ad a meglazuló kapcsolatról, ami a családja tagjait a hithez, az egyházi közösséghez fűzte. Vannak Istenfélők is köztük, de anyai nagyanyjaék a vallásos máz alatt sivár szeretetlenségben élnek, megcsúfolva a hitük tanítását. Az íróhoz legközelebb e tekintetben is nagyanyja áll, aki nemigen járt templomba, de fia életéért a kertjében egy málnabokor mellé borulva imádkozott.

Vári Fábián László nyugodt, tárgyyszerű elbeszélői hangja lehetővé teszi, hogy a tragikus árnyékok ne tegyék átokfölddé Újlakot, hiszen az állandó, szorongató veszélyérzet nem fojtotta el a faluban élők életkedvét, s az emlékek őrzik az élet természetes derűjét is. Az író kellemes otthonias-ságot vegyít a fanyar illúziótlansággal, hogy olykor-olykor mosolyoghas-sunk a bajokon is. Humornak nevezzük azt is, amikor kínjában mosolyo-dik el az ember: fekete humornak.

Szolyváról például az jut a nagymama eszébe, hogy élelmet vittek az oda hurcolt hozzátartozóknak, s egyszer velük ment egy sokszoknyás ci-gány asszony is, aki megdöbbenve fedezte fel a párját az örök között, szu-ronyos puskával a vállán. A nagymama kedvtelve idézi, amit akkor a nő mondott: „Alikám, te földig angyal, te Ukrajna sépsége, hát te ijjen megbízható vagy?” Szomorú nyelvi humor van abban a mondatban is, hogy „39-be, amikor újra magyarok lettünk”. És a nagypapa folytatja: „Most, ugyi, már több mint tíz éve oroszok vagyunk. Vagyis mi, te meg én, meg a család és a rokonság magyarok vagyunk, de hát így kell mondani, mert most űk dirigálnak. De előtte, ezt az előbb már mondtam, hivatalosan is magyarok vótunk, azelőtt meg csehek. Mielőtt meg csehek lettünk vóna, egy rövid időig, tizenkilencbe’ románok is vótunk.” Akkor még a nagypapa is gazdálkodott, földje volt, állatai, a románok szekerestül hajtották el a lovait, s vitték, amit tudtak. Az előljárónál botütésekkel adtak választ rek-lamációjára, így inkább beletörődött a veszteségbe. Aztán mindent elveszí-tett, s beállt mozdonyfűtőnek, hogy eltartsa sok gyereket. De lám, felne-velte őket így is, nem a veszteség keserűségét örökíti unokájára, csak rend-re elmondja neki, ami volt és ahogy volt.

Végül megmosolyogtatóak a kisfiú vérfagyasztó balesetei is. Hihetetlenül sok baj éri. Persze egytől egyig tipikus esemény egy falusi gyereknél. Belelép a forró levesbe. Becsúszik a jégtábláról a tavacskába, lába beragad az iszapba, ott veszne, ha egy nagyobb fiú arra nem járna. Éppen csak pici tüzet szeretne csinálni, de felgyújtja az egész, télre való kukoricaszár-ku-pacot, még jó, hogy nagyobb kár nem lesz belőle. Hintázva fejjel nekilódul egy ott álldogáló gép vasának, vér, agyrázkódás. Mi sem természetesebb, mint hogy eltöri a lázmérőt, és veszélyes játékba fog a higannyal. Játéknak indul az is, hogy a kismacskát a tűzhelyre rakja fel, hogy mulatságos futá-sát lássa, ám szegény jószág a nyitott lyukon át beesik a tűztérbe, a gyerek szeme láttára hal kínhalált. Ez már nem tisztán baleset, ez már bűn volt. Lelkierő kellett hozzá még sok év múltán is, hogy a „tettes” számot adjon

róla. A kínos igazság kimondása a legnehezebb az önvallomások, emlékiratok szerzői számára, s Vári Fábián László az illúziótlan tárgyilagosságnak és az erkölcsi erőnek lenyűgöző példáit szolgáltatja. Nem kíméli sem szeretteit, sem önmagát. Amikor leírja nagyanyja külsejét, összehasonlítván nagyvárosból érkezett nővéréével, nemcsak az öreg test, a rossz ruházat jelenítetik meg, hanem bizony a trágyadombon, állva végzett ürítkezés következménye, a szoknyába ivódott áporodott vizeletszag is. Az átlagember álszent, nem akar tudni ilyen részletekről – pedig ki ne őrizne magában hasonlóan szégyellni való emlékeket?! Vári Fábián László önmagát sem kíméli: felidézi egy túl jól sikerült dolgozata dicstelen esetét. Moszkváról kellett írni, és ő minden bimbózó írói készségét beleadta a hosszannába. Tanítónénije hosszan jártatta rajta a szemét: „Ezt te írtad? – kérdezte arcomba hajolva. Én – válaszoltam a legtermészetesebb nyugalommal, s álltam bátran a tekintetét. Nézése ettől tétova lett, ködös, s néhány másodpercig meredten bámult a levegőbe. Aztán ismét rám emelte szemét, de ez már egy egészen másfajta nézés volt, azt hiszem, s akkor már tudtam, hogy ezentúl mindig így fog majd nézni rám.” (254.) Olyan ez a jelenet, mint egy iniciálé a diktátúra kódexéből: emblematisztikus sűrítmény arról a szellemi-lelki zűrzavarról, amelyben a mi nemzedékeink vörös nyakkendő gyermekeinket töltötték. Talán mindannyian janicsár-kezdemenyek voltunk, s hogy kit mi mentett meg ettől a sorstól, az az ő külön regénye. Vári Fábián Lászlót bizonyára a tanítónője idegenkedő tekintete is.

Az apa erejében, mindenhatóságában minden gyerek bízik. A fiúgyerek ráadásul valamelyest azonosul is vele, és emiatt igen gyötrelmes elviselni az apa gyengeségét, megalázottságát. Az anya összefeküdt valakivel, az egész falu tud róla, a szülők szétköltöznek, a fiú az anyával marad. Az apja aztán megbékél, visszatér hozzájuk, de a fiú lelke mélyén nem tud megbocsátani anyjának. Az anyában ijesztő energiák feszülnek, az elfojtás alól olykor kitör szertelen nemisége, és ezt az író önkínzó őszinteséggel tárja föl. Nem tabut sért, nem ő sérti meg a tabukat, hanem az anyja tette ezt annak idején, amikor részegségében meztelen mellével ingerelte a fiát, s durva szavakkal illette, miután szegény gyerek dühösen ellenállt neki. Az imént használt szófordulat, hogy Vári Fábián László *feltárja* ezt az igazságot, pontosan fejezi ki, ami történt: betokosodott sebeket tárnak fel az orvosok a tisztulás érdekében – az írók dolga is ez, ha van hozzá bátorságuk.

Az apa a halálos ágyán a fiúra bízta anyját. A megöregedett, leépült asszony ápolása nem kevésbé kínos, megalázó jelenetekkel jár együtt, mint az előbb

említett volt. Olyan helyzetek, olyan kényszerű cselekvések sora vár az íróra és feleségére, amilyeneket nagyon-nagyon sokan ismernek és megéltek, megélnék naponta magatehetetlenné vált öregjeik gondozása során. Mi mást tehetnének? Ez is hozzátartozik életünkhöz, amely családban zajlik, s ez természetesen terhes kötelességeket is ránk ró, csupán szeméremből, ál-szeméremből elhallgatjuk az igazságot. „Most jövök rá igazán, hogy az Anyura vonatkozó intelme sokkal inkább végrendelkezés volt, mint kérés. Istenem, milyen könnyű szájjal, milyen magabiztosan tettem akkor ígéretet! (...) Nem hittem volna, hogy ekkora erőpróba lesz apám utolsó kívánságának eleget tenni. Hát hol neveltek engem? Mikor mulasztottam, hogy hagyhattam ki azt az iskolát, ahol az a bizonyos parancsolat a szülők szeretete és tisztelete mellett az állhatatosságra is megtanítja a fiút? Boldog lehet az az ember, akinek mindezeket nem kell megtapasztalnia, és még boldogabb az, aki szülőanyja utolsó szavára, mozdulatára is szeretettel gondolhat vissza. Bocsáss meg nekem, Uram, én nem tudok!” (291.)

Ilyen gondolatok és rémálmok gyötrelmében viszi az író az ebédet az anyja betegágyához naponta. Viszi az utolsó ebédet, már fölöslegesen. S ekkor már csak a szomorúság és talán a megbékélés marad.

X

A múlt század második felében a gyermekek sebzett családokba születtek Budapesten is, Újpesten is. Ezért bármilyen nagy is a különbség Nádas Péter és Vári Fábián László vállalkozásának műfaja/műfajtalansága és terjedelme között, fel kellett figyelmem a két vallomás egybehangzására, és arra, hogy a két, egymástól távoli helyszínen ugyanaz a történelem érhető tetten. Különösen figyelemreméltó volt a két könyv egyezése az igazmondás, az illúziótlanság írói-emberi erkölcsében. Köszönöm a véletlennek, hogy egyszerre kerültek kezembe.

DUPKA GYÖRGY

TÖRTÉNELMI ZARÁNDOKÚTON A KAUKÁZUSBAN ÉS EURÁZSIÁBAN

(TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA, 4. RÉSZ)

CSECSENFÖLDÖN, A KAUKÁZUS LÁBÁNÁL

A kaukázusi térség országait felkereső kutatócsoportunk első állomáshe-lyére, a *Csecsen Köztársaságba*, amely az *Oroszországi Föderáció* tagállama az ország déli határán, a *Kaukázus* északi részén, a Budapest–Moszkva (át-szállás Vnukovón)–Groznij légi útvonalon repülőgépjáratával érkezett.

Groznijban a *Gorodok Hotelben* laktunk, és a város vezetősége által kije-lölt **Larszanov Hamzat** történész és újságíró volt a kalauzunk, akitől bőséges információt kaptunk *Csecsenföld*, másnéven *Icskéria* múltjáról és jelenéről.

Sokat mesélt őseiről, a bátor és harcias csecsen népről, akik a Dagesztánban élő népcsoportokkal vannak közelebbi rokonságban, azonban minket, ma-gyarokat is egykori kaukázusi testvérnépként üdvözölt. Később ezt a figyel-mességet mindenkitől megkaptuk, akikkel érintkezésbe léptünk.

Mint elmondta, a csecsenek klasszikus értelemben vett néppé egészen az 1800-as évekig nem szerveződtek, hanem úgynevezett *aul-közösségekre* oszlottak, ami egyfajta nemzeti jellegű tagolódás (települési egysége-ke tömörültek). Patriarchális nemzetségeiket *tejpeknek* nevezték, szigorú származási rend alapján működtek (szigorúan szabályozott exogámia). A nemzeti szervezeti intézményei, mint a vérbosszú, a nemzeti tanács, a nőrablás, a vendégbarátság stb. mind a mai napig fennmaradtak. Ezek a nemzeti körülbélül 40-50 fős nagycsaládokból álltak, a család feje a nemzeti tanács tagja és a vallási teendők ellátója volt.

A XVI. században a csecsenek az Icskeri hegyekből a síkvidékre vándo-roltak. A XVIII. században felvették az iszlám vallás szunnita ágát, de továbbra is megmaradt ősi mitológiájuk, valamint rítusaik.

1845-ben az oroszok rátámadtak Csecsenföldre, de a nagy veszteségek miatt végül feladták a megszállásra vonatkozó terveiket. Bár az oroszok az

offenzívával felhagytak, **Samilimám** kényszerhelyzetbe került, és a harcok pénzelésére adót kezdett szedni, ami azt eredményezte, hogy a nép ellene fordult. 1859 után az oroszok telepeseket küldtek Csecsenföldre, és az ellenállást 1864-re sikerült megtörniük. Ezután Csecsenföldet az egész Kaukázussal együtt az Orosz Birodalomhoz csatolták. Később Szovjet-Oroszország is igényt tartott Csecsenföldre.

A II. világháború alatt, amikor híre ment, hogy a németek a Kaukázus felé törnek, több helyen felkelések robbantak ki. Sztálin megtorlásképpen 1944-ben a csecsenek, ingusok java részét (körülbelül 400 000 embert) Kazahsztánba és Kirgíziába deportáltatta. *„A mai napon, február 23-án hajnaltájt megkezdtük a csecsenek és ingusok kitelepítését. Az akció különösebb zavaró események nélkül, normálisan folyik. Csupán hat személy kísérelt meg ellenállni, aminek fegyveres úton véget vetettünk. Letartóztatásokra is sor került. Azok közül, akiket eleve ki akartunk vonni a forgalomból, 842 embert őrizetbe vettünk. Délelőtt 11 órára már 94 ezer 741 embert szállítottunk el lakóhelyéről”* – írta **Lavrentyij Berija**, a szovjet titkosrendőrség vezetője 1944. február 23-án.¹ **Larszanov Hamzath**átbozongató történeteket mesélt az NKVD megtorló akcióiról. Többek között azt, hogy Berija pribékjei a kitelepítésnek ellenszegülőket, a hegyekbe menekülő szökevényeket a helyszínen agyonlőtték, a településeket lerombolták, a házakat is rájuk gyújtották, sokan elevenen égtek el a lángok között.

A Kazahföldre kitelepített csecsenek egy része Sztálin halála, másik részük csak a Szovjetunió összeomlása után települt vissza. A csecsenek szerint 1944-ben genocídium zajlott a csecsen nép ellen, majd 2004-ben az Európai Parlament is úgy határozott, hogy a deportálás kimerítette a népirtás fogalmát.

A Szovjetunió felbomlásakor a csecsenek **Dzsohar Dudajevet** választották meg elnöküknek, aki kinyilvánította a Csecsen Köztársaság függetlenségét, bár ezt egyetlen állam sem ismerte el. 1993 áprilisában erőszakkal átvette a hatalmat, amire válaszként az oroszbarát csecsen fegyveresek támadásokat intéztek a kormányzat ellen (1994). Az orosz csapatok még ez évben, 1994. december 11-én ismét bevonultak Csecsenföldre.

A több mint 60 000 fős orosz seregnek közel fél évébe telt a főváros, Groznij elfoglalása (1995. március). A csecsenek ezután gerillaharcokban igyekeztek megsemmisíteni az orosz csapatokat. Ebben a helyi maffia által „befektetett” olajpénzeknek is nagy szerepe volt.

1997 januárjában **Aszlan Maszhadov** személyében új elnöke lett Csecsenföldnek, azonban a háború megdőntötte hatalmát, és helyére az oro-

szok 2003-ban **Ahmad Kadirovot** tették. 2004 májusában terroristák megölték az elnököt. Ott jártunkkor az új elnök az oroszbarát **Ramzan Kadirov**, a korábbi elnök fia lett. Azóta a jelenlegi elnök számos politikai ellenfelét ölték meg ismeretlen merénylők. Időközben Oroszország – Putyin elnök vezetésével – megkezdte a porig rombolt Groznij újjáépítését.

A teljes népesség 1 394 833 fő. Etnikai csoportok: csecsenek, oroszok. Összterület: 17 647 km². Csecsenföldön (a 2010. évi népszámláláskor) 5 város és 359 falusi település található, mely utóbbiak közül 29 lakatlan.

A 2010. évi népszámlálás adatai szerint Csecsenföldön csupán 35% a városi lakosság aránya. A legnagyobb falu népessége meghaladja a 22 ezer főt, és összesen 87 falué éri el a háromezret, melyek együttesen a köztársaság lakosainak 50%-a számára nyújtanak otthont. Más orosz régiókhoz képest a városok és az aprófalvak súlya kisebb, a nagy- és óriásfalvaké viszont sokkal nagyobb Csecsenföld településhálózatában.

Az egész köztársaságot visszafogott iszlám szellem lengi be. A nők fején kendő, bokáig érő szoknyát hordanak. Most is eszembe jut kísérlők figyelmeztetése: a csecsen nőkkel kezdet fogni, kézcsókkal illetni őket szigorúan tilos.

A férfiak nyáridőben is hosszú ujjú ingben járnak. A szállodai szobában nyíl jelzi, merre van Mekka. Külön korcsolyapályát tartanak fenn a nőknek és a férfiaknak.

HADIFOGLYOK ÉS INTERNÁLTAK TÁBORAI, TEMETŐI

A város külterületén lévő *Sztaropromiszlovszki kerületben* (az egykori, ma már nem működő konzervgyár területén) terepszemlét tartottunk. A grozniji polgármesteri hivatal által kirendelt **Larszanov Hamzat** helytörténész, újságíró kalauzolásával az egykori 1701., 1702. (r/b – rabocsij batalion = ‘munkazászlóalj’) civil-munkatáborok lehetséges helyszínein, majd felkerestük az Andrejevszki völgyet, ahol a hírhedt 237-es hadifogoly-főtábor légerészlegei voltak.

Tudatosult bennünk, hogy az eltelt 70 év és az utóbbi két, egymást követő csecsen–orosz háború után gyökeresen megváltozott a táj. A majdnem földig lerombolt Groznij városa is csak az utóbbi öt évben épült újjá.

A lágertemetőkkel együtt a csecsen polgári temetők is megsemmisültek 1945–1950 között. Az utóbbit a csecsenek erőszakos kitelepítése következtében vandál módon ledózerolták.

Ugyanerre a sorsra jutottak a későbbiekben a magyar, német hadifoglyok lágerei és temetkezési helyei is. Csupán az *Andrejevski völgyben* lévő városhoz csatolt, azonos nevű településen maradtak meg az egykori téglából épült barakkok, a lágereközponthoz és részlegeihez tartozó gazdasági és adminisztrációs épületek (jelentős részét átépítették, lakóházakká átalakították), amelyeket a helyi lakosok emlékezete szerint magyar és német hadifoglyok, Magyarország térségeiből ide internált sváb-magyar férfiak és nők építettek fel. A mindkét lágerek helyéhez közeli, de teljesen felszámolt temetők helyén megemlékeztünk arról a 136 magyar hadifoglyról és internáltról, akik csecsen földben nyugszanak.

A Csecsenföldön diszlokált NKVD/MVD, GUPVI hadifoglytáborok, lágerek részlegek temetőinek jegyzéke, ahová hadifoglyokat és internált civileket temettek

Nº	Település (temető)	A lágerek működési ideje(mikortól meddig folytak temetések)	Tábor és táborrészleg, hadifoglytemető	Eltemetett hadifoglyok, internáltak
1	Groznij, Andrejevski völgy, likvidált temető	1945–1946	237/1. sz. hadifogly táborrészleg. Groznij, Andrejevski völgy (237. sz. főtábor, 1. részleg 1. sz. temető)	84
2	Groznij, Andrejevski völgy, likvidált temető	1946–1947	237/1. sz. hadifogly táborrészleg. Groznij, Andrejevski völgy (237. sz. főtábor, 1. részleg 2. sz. temető)	49
3	Groznij, Andrejevski völgy, likvidált temető	1947–1948	237/1. sz. hadifogly táborrészleg. Groznij, Andrejevski völgy (237. sz. főtábor, 1. részleg 3. sz. temető)	15
4	Gora, Gorai körzet likvidált temető	1945.06.–1949.03.	237/2.sz. hadifogly táborrészleg. Gora, gorai körzet: 237. sz. főtábor 2. részleg 1 sz. temetőrészleg	15
	Groznij, Andrejevski völgy, likvideált temető	1945–1949	237/1. sz. hadifogly táborrészleg. Groznij, Andrejevski völgy (237. sz. főtábor, 1. részleg)	30
5	Groznij, Andrejevski völgy, likvidált temető	1945–1946	424/4., 8. sz. hadifogly táborrészlegek. A Sztavropoli tartomány Pjatyigorszki 424.sz. főlágerekhez tartozó groznijai 4., 8. táborrészleghez tartozó temető	45
6	Groznij, Sztaropromislovszki kerület, likvidált temető	1945.06.–1949.03	1702. r/b (munkaszászolaj), civil internáltak tábora. Groznij, Sztaropromislovszki főtábor száma: 1702, r/b, temetője	70
7	Groznij, Sztaropromislovszki kerület, likvidált temető	1945–1946.	1701. r/b (munkaszászolaj), civil internáltak tábora. Groznij, Sztaropromislovszki főtábor száma: a 1701 r/b temetője	50
Összesen				358

A táblázat adatait *E. Piljájev*, a Vojennij Memorial Társaság vezérigazgatója a pécsi Német Körnek címzett leveléből vettük át. Tudomásunkra hozta, hogy az eltemetett személyek listájával, a temetők helyrajzával is rendelkeznek. A temetők feltáráásával eddig nem foglalkoztak. A vezérigazgató felajánlotta közreműködését a Groznijba tervezett emléktábla felállítására ügyében: elküldte a táblára vésendő orosz nyelvű szöveget is, amely így hangzik:

„A második világháború áldozatainak és az internált magyar állampolgárok emlékére, akik 1945–1947-ben haltak meg.” Az emléktábla-állítási terv ügyében **R. A. Kadirovnak**, a Csecsen Köztársaság államfőjének is megküldte levelét. Ebben többek között említést tesz arról, hogy Groznij területén az NKVD GUPVI által felügyelt munkatáborokhoz tartozó öt temetőből kettőben hadifoglyok és háromban internáltak nyugszanak.

A 237. TÁBOR 1. ÉS 2. SZ. RÉSZLEGÉNEK TEMETŐJE

A 237. tábor 1. és 2. részlegének temetője a Groznijtól dél-nyugatra lévő Andrejevszki völgyben található, ahol 194 hadifogoly nyugszik. Nemzetiségi megoszlásuk: 1 internált, 5 osztrák hadifogoly, 135 magyar, ebből egy internált, 50 német hadifogoly, 1 román, 1 szerb, 1 szlovák hadifogoly.

Az első irat a Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaság, másnéven a grozniji területi Andrejevszki völgyben diszlokált 237. sz. katonai láger 1. és 2. részlege temetőjéről szóló 1002. sz. dosszié borítója (ucsotnoje gyelo). Lezárva 1952. augusztus 25-én.

A 2. sz. irat a Groznij városi népképviselői tanács végrehajtó bizottságának 10. sz., 1947. december 12-én kelt határozata, melynek értelmében a temetkezéshez további 2100 m² földterületet jelölnek ki a város dél-nyugati részén (az Andrejevszki völgyben), a Dzaudzsika felé vezető régi főút mentén lévő 237. sz. láger részére. Egyben arra kötelezik a láger vezetőségét, hogy a Dzaudzsika felé vezető régi főút jobb oldalán elterülő régi temetőt telepítsék át az újonnan kijelölt földterületre. Aláírók: **V. Misin** vb-elnök, **A. Jegorov** vb-titkár, **Kozorjev** a protokollrészleg vezetője.

A 3. sz. irat egy 1949. május 25-én Groznijban keltezett *Jegyzőkönyv* az andrejevszki völgyi 237. sz. láger 8. részlegéhez tartozó temetőjében tartott szemle során tapasztalt állapotokról. Megállapították, hogy a lágerrészlegnek 3 temetője van, az 1. sz. részleg Groznij Sztálin kerületében van, a 2. és a 3. részleg az Andrejevszki völgyben lévő munkástelepüléstől másfél kilométerre az északi körzet halmain terül el. Innen 300 méterre húzódik az akkor épült Groznij–Dzaudzsika út. A **85** sírt magába foglaló 1. sz. temetőrészlegen 1945 tavaszán kezdték el és 1946 őszén fejezték be a temetkezéseket. A 2. sz. részleget 1946. március 22. és 1947. augusztus 31. között tartották fenn, ahol **49** hadifoglyot földeltek el. Szomszédságában van a 3. sz. részleg, ide **15** főt temettek. A szemle résztvevői a halaszthatat-

lan tennivalók közé sorolták a sírokról hiányzó ismertetőjelek felállítását, és a temetőrészelek szögesdróttal való körbekerítését. A jegyzőkönyv aláírói: **Fedulov** főhadnagy, az UMVD Groznij területi belügyi szervek megbízottja, **Mezencev** őrmester, a 8. sz. lágerrészleg nyilvántartási fő inspektora. Megjegyzendő, hogy az említett 3 temető körzetében nyitották meg a 424. sz. tábor 4. és 8. sz. lágerrészlegének a temetőjét is.

A 4. sz. irat a fentebb megnevezett temetők leírásával foglalkozik, amelynek a szerzője **Fedulov** főhadnagy, az UMVD Groznij területi belügyi szervek megbízottja. Többek között kitér a Groznijtől 70 km-re található Gora körzetében felállított 237. sz. főtábor 2. részlegéhez tartozó, a Gora-Gorai Kalasz út vonal melletti temető ismertetésére, amit a mellékelt temetőrajz szerint 1945. június 30-án nyitottak meg és 1946. március 1-jén zártak le. Ennek parcellájában **15** hadifogoly nyugszik, és szomszédos az itteni orosz polgári temetővel, ettől 2 km-re található a legközelebbi munkástelepülés. Az iratokhoz csatoltak 2 temetővázlatot és 4 sémát a négyeszőgek szerint számozott bontásáról, amelyen nyomon követhető 164 hadifogoly nyughelye, az elemzett ügyiratokból 30 halott nyilvántartása hiányzik, mivel a 237. tábor 1. és 2. részlegének veszteséglistáján 194 hadifogoly elhalálozását tüntették fel.

A 424. SZ. TÁBOR GROZNIJI 4. SZ. RÉSZLEGÉNEK SÍRKERTJE

A Sztavropoli tartomány Pjatyigorszki 424. sz. tábor grozniji 4. sz. részlegének sírkertje a 327. sz. tábor temetője mellett terül el az Andrejev völgyben, ahol **45 főt** hantoltak el: egy osztrák, 38 német hadifogoly, 2 német, 3 lengyel internált és egy román hadifogoly alussza itt örök álmát.

Az első irat a Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaság, másnéven a Grozniji területen diszlokált 424. sz. tábor 4. sz. részlegének temetőjével kapcsolatos 1003. sz. ügyirat borítója (ucsotnoje gyelo). Lezárva 1952. július 25-én.

A 2. sz. irat a grozniji városi népképviselői tanács végrehajtó bizottsága 21. sz., 1946. május 6-án kiadott határozata értelmében a temetkezéshez további 2100 m² földterületet jelölt ki a város dél-nyugati részén (az Andrejevszki völgyben), a Dzaudzika felé vezető régi főút mentén lévő 424. sz. tábor 4. sz. részlege részére. Korábban itt nyitották meg a 237. sz. tábor 1., 2. és 3. sz. temetőjét is. Aláírók: **V. Misin** vb-elnök, **A. Jegorov** vb-titkár, **Kozorjev** a protokoll részleg vezetője.

A 3. sz. irat: Groznijban 1949. május 25-én keltezett *Jegyzőkönyv* az Andrejevszki völgyben létesített temetőben megtartott szemle során tapaszt-

talt állapotokról. Megállapították, hogy mivel a 424. sz. tábor 8. sz. láger-részlege nem rendelkezett saját temetővel, az elhunyt hadifoglyokat 1949 januárja és áprilisa folyamán ide temették.

Egy másik, 1949. december 30-án keltezett okiratban megnevezik, hogy a 424. sz. tábor 4. sz. láger-részlegének temetőjében összesen 50 sírt tartanak nyilván. A parcella körbe van kerítve, minden halmon van ismertetőjel, amelyre felírták az elhunyt hadifoglyok legfontosabb adatait.

AZ 1702. ÉS A 1701. R/B (MUNKAZÁSZLÓALJ) TEMETŐJÉNEK LEÍRÁSA

Az 1702. munkazászlóalj temetőjét Groznij Sztaropromislovi kerületében hozták létre. Ennek négyszögében 120 (122?) internált sírja van, ahol egy magyar és 119 német nemzetiségű magyar állampolgárt földeltek el. A Vojennij Memorial Társaság az 1702. munkazászlóalj archívumából 5 levéltári iratot küldött meg, ezek alapján rekonstruálható a rabtemetőben fellelhető sírok elhelyezkedése, száma.

Az első irat a Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaság, másnéven a Grozniji területen diszlokált 1702. munkazászlóalj temetőjével kapcsolatos ügyirat borítója (ucsotnoje gyelo). Lezárva 1952. július 25-én.

A 2. sz. irat a Sztaropramislovi kerület népképviselői tanács végrehajtott bizottságának 572. sz., 1947. október 7-én kiadott igazolása a temetkezéshez további terület kijelöléséről a német internáltak 1702. sz. munkatáborára részére. Aláírók: **Kornyijenko** vb-elnök, **Vojtova** vb-titkár, **Szencsikov**, a földhivatal vezetője.

A 3. sz. irat a Groznijban 1949. október 2-án összeállított *Jegyzőkönyv* az 1945 márciusában a Sztaropromislovi kerületben a helyi vb engedélyével az 1702. sz. munkatábor által nyitott temetőben tapasztalt állapotokat rögzíti. A szemle résztvevői **Fedulov** főhadnagy, az UMVD Groznij területi belügyi szervek megbízottja, **Ivanov** főhadnagy, az 1702. sz. munkatábor parancsnoka, **Belouszov**, a helyi kőolajipari tröszt képviselője. A szemle során megállapították, hogy az internáltak bekerítetlen temetője a városi kórháztól északnyugat felé másfél kilométerre terül el a Sztaropromislovi kerület polgári temetője mellett, amelytől egy árok választja el. A sírhelyek még jól kivehetők, azonban csak 15 halmon volt fából készült, feliratozott ismertetőjel. Összesen 98 sírhelyet számoltak meg, amelyek a 1702. sz. munkatáborhoz tartoznak, a többi sírban a korábban itt működött 1701. sz. munkatábor halottai nyugszanak. Az elhalálozott internáltak adatait (családi-, kereszt- és

apai neve, születési éve és helye, halálának időpontja, oka, a temetés időpontja, a négyszög, a sír száma) tartalmazó temetőkönyvet rendben találták, amelynek mellékletét képezi az elhunyt nyilvántartási kártyája, a temetőrajz, a négyszögek, sírok sorszámozott vázlata. A sírok számát összevetették a temetőkönyvben leírt adatokkal. Két mulasztás pótlásáról rendelkeznek: pótolni kell a hiányzó sírokon az ismertetőjeleket, és körbe kell keríteni a temetőt szögesdróttal. A megvalósítás határideje: 1949. július 15.

A 4. sz. irat a *Starij Promiszlavi* kerületben 1945–1946-ban a 1701. és 1702. sz. munkatáborokhoz tartozott összevont két temető (1. és 2. sz.) vázlata, helyrajza, amely a városi polgári temető mellett terül el. A sémához fűzött adatokból tudjuk, hogy az első halottat 1945. április 4-én helyezték nyugalomra, akinek a neve **Valter József** internált. Az utolsó temetés 1946. szeptember 29-én történt. A temetőtérkép szerint az 1702. sz. munkatábornak 70 (72?), a 1701. sz. tábornak 50 halottja van. Az 1. sz. részlegen 22, a 2. sz. részlegen 98 fő van eltemetve 50 cm mélységben.

Az **E. Piljájev**, a Vojennij Memorial Társaság vezérigazgatója által küldött levéltári okmányok szerint Csecsenföldön, illetve Groznijban és környékén 1945–1949 között összesen 2 hadifogoly-főtábor 4 lágerrészele és 2 r/b, internáltak munkaszázlójára végzett jóvátételi munkát. Az említett lágerrészelemek 7 temetőt nyitottak, ahol 358, főleg magyar hadifoglyot, internáltat (köztük nőket is) temettek el. A későbbiekben ezeket a temetőket, a lágerrészeleket likvidálták, amelyeknek – a helyi lakosság segítő irányításával – csak a nyomait tudtuk felfedezni. Az elhunytak névsorával – amit nem kaptunk meg – a Vojennij Memorial Társaság rendelkezik.

A STARIJ PROMISLAVI ÉS AZ ANDREJEVSZKI VÖLGYI 1701., 1702. MUNKÁSZÁZLÓALJ HÉTKÖZNAPJAINAK MEGIDÉZÉSE

Walterné Müller Judit, a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum) igazgatóhelyettese a magyar rabok feltételezett sírhelyén elhangzott emlékbeszédében elmondta, hogy a német férfiak és nők elhurcolásának témája a pécsi múzeumban is tabu volt 40 évig, szinte az utolsó pillanatban kezdeményezték a feltárást, és egy kiállítás keretében mutatták be a túlélők közreműködésével összegyűjtött dokumentumokat, amely igazolja, hogy a Pécs környéki német lányok itt, a *csecsenföldi Groznijban*, az *Andrejev völgyben* robotoltak.

Az elmondottakhoz az alábbi történetet fűzte: „*hogy hány ártatlan fiatal lányt, családanyát, fiút, férfit hurcoltak el Magyarországról több éves »jóvátételi munkára«, pontosan ma sem tudni, de mintegy hatvanezer sorsról beszélhetünk. Mintegy felük jeltelen sírban nyugszik az akkori Szovjetunió munkatáborai közelében. Az át- és kitelepítések, a vagyonekbevételek még további százazreket érintettek. »Bűnük« az volt, hogy ahhoz a német nemzetiséghez tartoztak, amelynek nevében oly sok bűnt elkövettek a második világháborúban. De azok mások voltak, nem ők, akiket kollektíven tettek felelőssé mások tetteiért.*” Például **Matkovits-Kretz Eleonóra** édesanyja az **Arnold-nővérekkel** együtt dolgozott a grozniji üvegyárban, amely akkor a térség legnagyobb zöldszekvéniumgyárához tartozott. A túlélőktől azt is tudjuk, hogy a hibás üvegeket néha megkapták és eladhatták a piacon.

Arnold Teréz adatközlőtől került lejegyzésre az alábbi szomorú történet is, amely 1948 májusában esett meg. Az elhurcolt nők és férfiak között néha barátság és szerelem is szövődött. Volt például egy eset, amikor az egyik lánytársuk gyermeket várt a szintén elhurcolt tolmácsuktól. Ő mondta neki, hogy várjon rá otthon, ha ő is hazajön, feleségül veszi. Közben megszületett a kislányuk, de az asszony nem várt tovább, máshoz ment. A férj viszont brutális módon meggyilkolta a szerencsétlen asszonyt, elvágta a torkát, és az akkor egy-két éves kislányt mellé fektette. A kislány sírására végül is a szomszédok jöttek át, de addigra szegény asszony már elvérzett. A lány később tanár lett, két fia van.

Az embertelen mobilizálási akció folytán **Arnold Máriát**² Mecseknádasról Pécsváradra vitték, majd onnan gyalog ment Pécsre, a Lakits-laktanyába. 14 napi várakozás után sorstársaival együtt bevagonírozták. Pécestől majd egy hónapig tartott az út Groznijig. Mint elmondta: „*már a vagonokban sokan meghaltak. Köztük volt a későbbi vőm édesapja is, akiről mondják, hogy hastífuszban halt meg az odaúton. A vőm ekkor még csak két éves volt.*

Este érkezünk meg, gyertyával világítottak az oroszok. Minket egy dombtetőn lévő nagy házban szállásoltak el, borzalmas volt a hideg. Ablak, ajtó, WC nem is volt az épületben, azokat később tették be. Csak a négy fal. Megint megszámoztak bennünket az oroszok, negyven fő egy szobába. Lent a férfiak, fent az emeleten a nők voltak elhelyezve. Később már állítottak egy kályhát is, akkor tudtunk kicsit fűteni. Reggel hatkor kellett mennünk a napi ételmünkért, egy kis darab, mintegy 60 dkg fekete kenyeret és egy-egy liter levest kaptunk reggel és este, néha kis káposztát. Ezt kellett egész napra beosztanunk. Én sokszor már, ahogy mentem fel a lépcsőn, megettem a

napi kenyéradagomat. Oly gyenge voltam, hogy néha alig bírtam felmenni. Muszáj volt menni kéregetni a közeli faluba, különben nem bírtam volna ki. Adtak volna nekünk azok az emberek, de maguknak sem volt semmijük, néha mégis kaptunk kis krumplit, kenyeret tőlük.

*Jó egy év múlva, 1946-ban a kicsit erősebbeket, így engemet is, tovább vittek vonattal az Urálba...*³

A testvérpárt elszakították egymástól. **Arnold Teréz** hűgát Baskíriába viték. Ő itt maradt a baranyaiak egy részével Groznijban, és szintén megtapasztalta, hogy a helyiek is nagyon szegények voltak. A víz is olajos volt ezen a vidéken, télen a havat olvasztották fel, azt itták. Sokszor maláriába is esett. Visszaemlékezése szerint: „*vasárnaponként nem kellett mennünk dolgozni. Akkor az volt a »munkánk«, hogy egymás tetveit leszedjük, merthogy tisztálkodni nem nagyon tudtunk. Megvarrtuk a ruháinkat, beszélgettünk és imádkoztunk.*”⁴

Más túlélők is közölték, hogy a munkatáborokban egyetlen vigaszuk a hazagondolás mellett a közös könyörgés volt az Úrhoz:

*„Édes Istenem, ne hagyd, hogy elveszünk,
Hogy hazátlanok legyünk az idegenben,
Uram, segíts minket a szükségben,
Adj nekünk hajlékot és mindennapi kenyeret,
Uram, szánj meg minket, és irgalmazz
Nekünk, bűntelen szegényeknek.
Mindent elvettek tőlünk,
Boldogságunk és örömünk elszállt.
Uram, add vissza nekünk hazánkat...”*⁵

Az imádságot az asszonyok együtt, mondatról mondatra rakták össze a táborban, aztán németül naponta elmondták a szöveget.

A nők itt is jobban vigyáztak egymásra, fegyelmesebbek voltak, mint a férfiak, akik közül többen különböző szenvedélyeknek éltek, emiatt legyengültek, hamarosan elhunytak. **Arnold Teréz** visszaemlékezése⁶ szerint Groznijban „*Sok férfi eladta a kenyerét, és annak az árán nemcsak cigarettát vettek, hanem »olajlepenyt« (napraforgóból sajtolás után maradt massa) is. Teljesen megbódultak tőle, sokan meg is haltak így. Akkor mindennap jött egy teherautó, és elvitte a halottakat. Télen a nagy fagyban nem is tudtak sírt ásni, csak úgy elkapták őket.*

Mikor az Andrejevszki lágerben voltunk, az egyik társunknak született egy kislánya egy ottani magyar férfitől. Egyszer csak jött egy ottani orosz

háaspár, mondták, hogy hallották, született itt egy kislány, és ők elvinnék őt. Mondták, hogy akár minden nap jöhet az anya megnézni, hogy mi van a gyerekekkel, megadták a címet is. De hát a táborból nem volt szabad senkinek csak úgy kimenni. Néhány hónap múlva ők hozták el a kisgyereket, olyan volt, mint egy grófkisasszony. Babakocsiban, szép ruhában, jól tápláltan hozták. Ott nálunk nem kapott mást szegényke, csak teát...”

Arnold Teréz Schramm Jánosné fennmaradt, 1972. január 29-én keltezett egyik Nyilatkozata szerint 1944. december 26-tól 1948. július 24-ig „Groznij város körzetében munkaszolgálaton együtt volt” **Anrein Antalné** és **Csábráki Ferencné** mecseknádasdi asszonyokkal. Az aláírások valóságát Mecseknádasd vb-titkára igazolta.

Adatunk van arról is, hogy az egyik legfiatalabb mecseknádasdi elhurcolt a 17. életévét épphogy betöltő **Pálfi Borbála**, későbbi nevén **Elblinger Istvánné**,⁷ azaz **Vávi néni**, akinek a szülőfalujából 104 nőt és mintegy 30 férfit vittek el.⁸ A püspöklakiak között is volt egy 17 éves lány, **Ulrich Ádámné** (1927) személyében.⁹ Mindketten közel öt évet töltöttek Szibériában, ebből a nem kerek évet a Groznij környéki *Staropromiszlavban* létrehozott lágerben dolgozták le. A fentebbi lányokéhoz hasonló **Pálfi Borbála** története is: „Az oroszok 18 éven felüli lányokat, nőket kértek »jóvátételi« munkához. Én épp három hete töltöttem be a 17. évemet, de mégis fent voltam a listán. A gyülekezőhelyen egy falusi előljáró mondta, hogy ezt a Pálfi-lányt otthon kéne hagyni, még nagyon fiatal. Akkor a jegyző azt válaszolta, hogy ahol ott van a négy Pálfi-fiú, oda mehet a lány is. Pécsen a Lakits-laktanyában a felvételnél lévő ember is összecsapta a kezét, és azt mondta, hogy Jézus Máriám, megbolondultak, hogy lehet ilyen gyerekeket elküldeni? Egy éjszakát töltöttünk a bajai erdőben a hóban, jégben toporogva. Akkor odajött egy magas rangú orosz tiszt a tolmáccsal, ők előzőleg Nádasdon voltak elszállásolva. Nagyon jó emberek voltak. Kerestek engem és egy másik fiatal lányt, felajánlották nekünk, hogy adnak egy papírt, menjünk haza, mert innen mindenkit Oroszországba szállítanak. De mi nem mertünk elmenni, mert mindenhol fegyveres orosz katonák voltak, féltünk, hogy lelőnek minket, és azzal kész. Csak kapaszkodtunk egymásba, és nem mertünk elmenni. Így mi is Oroszországba (Groznijba–szerk.) kerültünk.

Egy év után többünket tovább vittek Stari Promiszlavból a szibériai táborba. Eleinte ezt nem is hittük el, azt gondoltuk, most megint külön válogatják a betegeket és az egészségeseket. Az út felénél már rájöttünk, hogy tényleg Szibériába visznek minket...”¹⁰

Huszonegy éves lehetett **Otterbein Józsefné**¹¹ (1921, lakhely: Olasz, akkori lakhely: Berkesd), amikor 1944-ben mint háromgyerekes hadiözvegy anyát – a férje a Don-kanyarban eltűnt – karácsony másnapján, a templomból hazaérkezve a helyi kisbíró és egy „ruszki” katona kíséretében a gyűjtőhelyre elvitték, majd a többiekkel gyalog mentek Pécsváradra, onnan Pécsre, a Frigyes laktanyába. Tizenöt napi kényszerű várakozás után bevonulózták. Az oldalvágányokon többször veszteglő tehervagon végül Groznijban állt meg. A vasútállomásról a transzportot gyalogosan átirányították Sztaripramiszlov kerületbe, ott egy domboldalon lévő lakatlan kaszárnnyában helyezték el őket. Voltak ott vémediek, bozsokiak, szebényiek stb. Menet közben – mint elmondta – „*egy asszony beesett egy gödörbe és ott is maradt, meghalt.*” Deszkás emeletes ágyak voltak, „*mindenki foglalt magának helyet, és kaptunk káposztalevest. Nem kaptunk mást, mindennap káposzta volt.*” A láger vegyes volt, a férfiakat külön barakkban helyezték el. Életveszélyes volt a vécé, aki nem vigyázott, az beleesett és ott maradt örökre, egy ember közülük belecsúszott, nem tudták megmenteni. Tisztálkodási lehetőség csak egy hónapban egyszer volt. Egy hatalmas termetű goromba nő őrizte a kaput, a barakkokat szögesdróttal vették körül. Negyven fokos télidőben pufajkaruhát, szőrcsizmát kaptak. Akit a lopáson az örök rajtakaptak, azt a karcerbe zárták. A tavasz beálltáig többen örökre eltávoztak. Például Pécsváradról az anya két lányát ide kísérte, nem bírta a munkát, meghalt. Másfél évet voltak itt, miközben árkokat ástak víz-, olaj- és gázvezetéknek. Utána az Urálba kerültek.

Megerősítést nyert az is, hogy nem a nők, hanem a férfiak körében aratott legnagyobb mértékben a halál. Például a Donyec-medencei szénbányákból hazatért **Schauermann Menyhértné** (1923, lakhely: Pécs, akkori lakhely: Hidas) a pécsi bevagonírozásnál látta utoljára édesapját, őket kiszállították Dnyepropetrovszkban, apját „*tovább vitték Groznijba. Ott halt meg mingyárt az első évben.*”¹²

Perlaki Anna (1926, lakhely: Maráza) elmondása szerint még Pécsen kaptak olyan injekciót, hogy „*a menstruáció maradjon el. Nagyon sokan megzavarodtak... Én 18 éves voltam akkor, a nagynéni 21 és az édesapám 42. Ő az Urálba került ki, és meg is halt. (...) Groznijig mentünk.*”¹³ Ő is a fentebb említett, dombon lévő kaszányaépületbe került. A helyi kolhozban dolgoztak, egy konyhakertben. Ott is mindenkinek volt egy száma, a nyakukban lógott és így szólították őket: 44, 144, 544. Mire Groznijba értek, a transzport fele meghalt. A legtöbbben 1945–1946-ban haltak meg.

Szerinte ez a két év kriminális volt, mert éhen haltak a népek, gyilkolt a malária és a tífusz is. Az ő esetében levelet írni nem lehetett, 1948-ban ért haza. **Schulz Ferdinándné Koch Mária**¹⁴ (1925, lakhely: Mecseknádasd, akkor Püspöknádasd) a grozniji olajtárolókat ért bombatámadás következtében lerombolt téglalapúletek romeltakarításával három hónapon át foglalkozott, nyáron a fentebb említett kolhozban dolgozott, mindkét lába bal eset következtében tört itt el, 11 hónapig volt a kórházban, majd rokkanttá nyilvánították és 1948. június 4-én hazajött.

Nagy szerencséje volt **Hauszmann Péternének**¹⁵ (1916, lakhely: Újpetre), aki 28 évesen került 10 Újpetrére való nővel Groznijba. Egy év leforgása alatt a kimerítő sáncásás és más fizikai munka ledöntötte a lábáról, a testüregei tele voltak vízzel, a rabkórházban úgy döntöttek, hogy további munkára alkalmatlan, 1945 karácsonyán haza is került, itthoni segítő környezetben az orvosai talpra állították. Hazaindulása előtt az oroszok megtöltötték neki, hogy eljárjon a szája arról, mi volt Groznijban. Csendben maradt, kitelepítés alá nem került.

Tolnai Bélánét¹⁶ (lakhely: Szalatnak) félárvaként, betegeskedő anyja mellől ragadták el, a többiekkel együtt őt is Groznijba vitték, ahogy mondja, neki szerencséje volt, mert varrónőként került nyilvántartásba, a parancsnoka elvitte egy grozniji zsidó szabó varrodájába, aki védő szárnyai alá vette. Szakszerűen és ügyesen tudta kezelni a Singer varrógépet, ezen az orosz férfiaknak ingeket varrt, ebbe a műhelybe került egy kisvaszari asszony és egy hidasi férfisabó. Szabadon mozogtak, jártak-keltek a városban, a helyi zsidó közösség barátságosan fogadta őket. Megjegyzése szerint még a négyig számolni alig tudó munkás oroszok is jó lelkűek voltak, az itt dolgozó svábságot tisztelték, mert szorgalmas, fegyelmezett nép volt. Zsidó főnöke mentette meg a malária és a vérhas betegségtől, amit tavasszal a szünyogok terjesztettek. Ő is megtapasztalta, hogy az emberek az első évben teljesen le voltak soványodva. Egyre többen maradtak a lágerben, dolgozni már nem bírtak, végelgyengülés fenyegette őket, gyilkos hasmenésük volt, sokan meghaltak. „*Mikor volt egy olyan 5-6-7-8 halott, akkor jött egy teherkocsi, és akkor fölrakták őket, mint egy darab fa, és kivitték a temetőbe. (...) nem volt semmi szertartás, nem is mentiünk temetésre. Munkánk volt, dolgoztunk, ezeket meg napközben vitték el... Emlékszem, volt két vérmendi testvér. Mindjárt az első évben jóban voltunk egymással, és azt mondta egyszer az egyik: »Rella, képzeld, meghalt a Lizi.« A testvére volt. Úgy sírtam. Aztán meglökött és megkérdezte, hogy miért sírok? Holnap ő kerül sorra. Itt nem számított egy emberélet.*”

A gyakori elhalálozás mellett gyerekek is születtek. Az idekerült házaspárokon kívül fiatal nő és férfi rabtársai közül többen „összeálltak”, együtt éltek, gyerekek is született. Például: *„két szalatnaki is kinn született. Az egyiknek nagyon sokáig nem is volt személyi igazolványa. Az egyik fiatal pár már itt udvarolt egymásnak, Oroszországban is együtt voltak, és kinn született meg a gyerekek. Haza is jöttek mind a hárman...”*

A lágerbéli körülményekről a levelek, a fiatal lányok, anyák, özvegyek elbeszélése alapján a GULÁG-GUPVI emlékévkben számos könyv jelent meg. Említeném köztük **Varsányi Gyuláné** két alsómocsoládi túlélővel készített interjút, amely *Hiányzó láncszemek*¹⁷ (2016) címmel jelent meg. A pécsi Német Kör hagyományos emlékredevezvényén a szerzőtől egy dedikált példányt kaptam. Interjúalanyainak egyike a németajkú **Marchauser Maris** néni, a másik pedig **Jerger Bözsi** néni. Az ő elbeszéléseikből ismerhetjük meg az Alsómocsoládról elhurcolt 15 személy sorsát, közülük négy férfi (**Spohn Antal, Schmidt István, Bayerle János, Reiber József**) az internáltak GUPVI-táboraiiban halt meg.¹⁸ Először őket is Groznij városába, az internáltak 1701-es munkatáborába vitték: *„Egy nagy barakkban kaptak szállást. Ablak nem volt rajta, faágyak mindenütt és tele az egész hóval, befújta oda a szél. Ott osztották el őket »brigádokba«, ugyanis többfajta brigád volt. Máris néni brigádja (...) olajcsövek számára ásták az árkot. Egy idő után egy tsz-be vitték őket paradicsomot palántázni és kapálni. (...) A felügyelőkhöz részéről az volt a jelszó, ha a normát nem végzik el, akkor nem lesz vacsora. Ha mégis volt, akkor 50 dkg félig megsült, fekete kenyeret kaptak, semmi mást. Néha volt buris leves, amiben 10 szem búza vagy köles volt. Reggel étel nélkül mentek dolgozni. A szokásos szöveg ismét elhangzott: »Étel csak akkor lesz, ha meglesz a norma!« Két évig dolgoztak Groznijban ilyen körülmények között, utána ez a brigád az Urálban lévő Ufába került.”*¹⁹ Bözsi néni is megerősíti, hogy Groznij környékén találkoztak magyar honvédek egy csoportjával, akik az utat építették. A foglyok között felismert egy mocsoládi fiatalembert, akit **Beck Ferinek** hívtak, társaival orosz fogságba került. Engedélyezték, hogy elbeszélgethessen vele, mivel azt lódította, hogy a bátyja. Más alkalommal dinnyét vittek a teherautón, elhaladva a magyar hadifoglyok mellett dinnyéket gurítottak le nekik.

Ugyancsak ebből a könyvből idézem **Feuerstein Valéria** szalatnaki lakos édesanyja, **Vali néni, Feuerstein Jánosné** 1989-ben papírra vetett visszaemlékezéseit. Ebből tudjuk, hogy amikor kikerült Groznijba, először lövészárkot ásattak velük, mert háborúra készült Oroszország. Majd, amikor

látták, hogy ott nem lesz háború, akkor olajvezetékek számára ásatták az árkot. „Nagyon nehéz napokat éltünk át, minden nap meghalt egy jó barátunk. Deszkából össze volt szögelve láda és abba tették a halottakat. Este mikor munkából jöttünk, a láda az udvar közepén állt. Az volt mindig a szemünk előtt. Mi is már annyira gyöngék voltunk, hogy azt mondogattuk egymásnak, holnap már én fekszek benne. Este jött mindig egy lovaskocsi és elvitte. Az orosz felnőttekre nem lehetett panaszkodni, azok nem bántak csúnyán velünk. De voltak olyan tízévesek, akik azt kiabálták, hogy »Vajna kancsál, Hitler kaput!« és ökölrel úgy az arcunkba vertek, csak úgy folyt a vér az orrunkból. És még nagyon-nagyon sokat lehetne írni. Ez volt Sztaripromiszlova. Körülbelül másfél évig voltunk ott. Aztán bevagoníroztak és 3 hét körül értünk Urálba.”²⁰

A pécsváradi **Kollár Sándorné Schmidt Erzsébet** (1926) felidézi, hogy 1945. január 7-én indultak Pécsről és február 7-én értek ki Groznijba. Egy orosz őr jött mindig velük, amikor dolgozni mentek. Akár a többiek, ő is hasonló munkát végzett: kubikolt, útkarbantartással foglalkozott, majd a kolhoz kertészetében, az olajkutaknál dolgozott. Mint mondja: „Aki nem volt lázas, vagy nem volt törése, vagy valamilyen sebe, az nem maradhatott otthon, annak menni kellett dolgozni. Én nem voltam kényes, mindent megtudtam enni, ha hideg volt, ha sós, de szegény **Link Annuska** (egyik pécsváradi társa), ő nem bírta, már akkor gyengélkedett, mikor kiértünk, és ő meghalt. Innen mentünk aztán az Uralba.”²¹

Makk Károlyné közlése szerint a mecseknádasdiak nagy része a Groznijhoz közeli Staropromiszlav nevű lágerbe került, a másik csoport tovább utazott Andreszki Dolina (másnéven Andrjevszki völgy) nevű lágerbe, néhányan Groznijba, az ún. Stadtlágerbe kerültek. Az embertelen körülményeket, a kemény fizikai munkát, az éhezést nem sokan bírták elviselni. Főleg a férfiak pszichésen is nagyon hamar feladták. Többen napi kenyérporciójukat elcserélték egy maroknyi dohányért, ők voltak az elsők, akik örökre kidőltek. A halottakat föltették egy szekérre vagy autóra, és elszállították őket. Az otthoni hozzátartozók semmilyen hivatalos értesítést nem kaptak halálukról. „1946 áprilisában jött egy bizottság és a legerősebbeket kiválogatták (...), hamarosan megtudták, hogy az Urálba kell menniük. (...) Mi pedig, akik Groznijban maradtunk, átkerültünk az Andreszki lágerbe és dolgoztunk és éhezünk tovább. Koldultunk és loptunk, ügyeskedtünk, hogy életben maradjunk. (...) Aztán 1948 júliusában végre eljött a nap. Mondták, hogy nem kell már dolgoznunk, mert hamarosan hazamehetünk. (...) 1948 júliusában az

egész Andreszki lágert felszámolták, vagyis minden nő hazajöhetett. Csak a 70 férfinak kellett még maradni, ebből 3 nádasdi volt. Sírtak a férfiak nagyon, hogy ők nem jöhetek haza. Ők még egy évig, 1949 novemberéig maradtak.”²² Nádasdról – az utólag összeállított lista lapján – 138 személyt hurcoltak el a Szovjetunióba. 103 nőt és 35 férfit.

24-en (ebből 16 férfi) soha nem tértek haza,²³ valószínűleg mindnyájan Csecsenföldön nyugszanak: **Bareith Jozefa** (1946-ban meghalt), **Bischof Antal** (1945), **Blum Borbála** (1945), **Bürger Ferenc** (1945), **Bürger Teréz** (1945), **Dittrich Anna** (1945), **Frank Antal** (1945), **Gasz Miklós** (1945), **Gradwohl Antal** (1945), **Hauck Károly** (1945), **Horak Erzsébet** (1945), **Knipl István** (1945), **Krasz Jánosné, Gradwohl Anna** (1945), **Meder István** (1945), **Müller Ferenc** (1945), **Müller Károly** (1945), **Rack István** (1945), **Ruppert Roman** (1945), **Schillinger Mária /Schowets/** (1945), **Schillinger Otília** (1945), **Schraub Antal** (1945), **Schraub József** (1945), **Schultz Ádám** (1945), **Weimert Károly** (1945).²⁴

Márkus Beáta egyik tanulmányában a Püspöknádasról elhurcoltak adatközlései kapcsán szintén megerősíti, hogy „1948 júliusában felszámolták a grozniji lágert, így az ott dolgozók a hónap végére hazatérhettek. Az Urálba vittek helyzete is javult, 1947-től fizetést kaptak. Innen az első betegszállítmány 1948-ban indult vissza és majdnem együtt érkezett meg a groznijiakkal.”²⁵

AZ ANDREJEV VÖLGYI „MAGYAR LÁGER” HELYÉN

Groznijtól 5 km-re lévő Andrejev völgyi (más néven: *Andreszkája dolina, Andrejevski völgy*) dombháton 1945-ben állították fel a GUPVI táborrendszeréhez tartozó 237-es hadifogoly-láger 1. és 2. sz. részlegét. Főleg párezer német és néhány száz magyar hadifoglyot őriztek és dolgoztattak a lágerben, de voltak közöttük román, lengyel nemzetiségű katonák is.

Az itteni túlélők, köztük **Tolnai Béláné**²⁶ (lakhely: Szalatnak) elbeszéléséből azt is tudjuk, hogy a 1701. sz. munkaszázadban dolgozó Pécs környéki német lányok, asszonyok barátkoztak a „magyar láger” foglyaival, akik az orosz tisztek kíséretében egyszer „jöttek színdarabbal. Szintén magyar katonák vótak, de egy másik lágerben, ott Groznijban.”

A Siófok-Kilitibe való **Szőke Ferenc** hadifogoly írásában beszámol arról, hogyan került Csecsenföldre, ahol „négy éven át egy szép nevű lágerben” raboskodott. A fogságba esett magyar honvédet az egyik frontmelléki

NKVD-gyűjtőtáborból vagonírozták be és indították el a Kaukázus térségébe: „Jó tízenöt napig tartott, amíg szerelvényünk elért az Azovi-tenger partjára. A nyílt pályán megállt a vonat, kinyitották az ajtókat és kihirdették: fél órát állunk, aki akar, megfürödhét. Június eleje volt, jó meleg, így le sem vetkőztünk, ruhástól ugrottunk a vízbe. Jól csináltuk, mert aki levetkőzött, elvitték a holmiját.

Még két napig utaztunk Groznijba. Körülöttünk szép, füves térség pompázott, a levegő olyan dús volt, hogy szinte beleszédültünk.

A számlálás után elindultunk szállásunk felé. Ahol elhaladtunk, a lakosság részéről barátságtalan magatartást tapasztaltunk, a közelebb állók leköptek, a távolabbiak tégladarabokkal megdobáltak bennünket. A tábor neve viszont szép volt: Andreszkája Dolina. Amikor a kapu elé értünk, akkor terelték ki az előttiünk ott lakókat, állítólag románok voltak. Megnyílt előttiünk a lágerkapu, ami négy éven keresztül csak akkor ismétlődött meg, ha dolgozni mentünk.

Az időjárás nem volt elviselhetetlen. Legtöbbször a sár okozott gondot, mert jó lábbelink helyett olyat kaptunk, amelyen ki-bejárt a sár. Ez különösen azoknak volt nagyon kellemetlen, akik 10-15 kilométerre jártak dolgozni. Havat csak tiszta időben láttunk, de azt is csak az Elbrusz, a Kazbek vagy az Ararát tetején.

Sokan a kevés élelmet sem fogyasztották el, le akartak gyengülni, hogy minél előbb hazakerüljenek. Egy idő után ellenőrök álltak az étkeзде ajtajában, hogy meggátolják az élelmiszer kivitelét, amit aztán dohányra cseréltek. Ők ügyeltek arra is, hogy mindenki maga fogyassza el saját porcióját.

Rendszeressé váltak a kihallgatások. A GPU-sokat az érdekelte, ki volt csendő, nyilas vagy keretlegény.”²⁷

Mi maradt fenn az Andrejev völgyi 237. tábor 1. és 2. sz. lágerből? Ezt tekintettük meg egy **Szultán** nevű taxis segítségével, aki barátként tekintett ránk, hiszen jó véleményrel volt a magyarokról, 1975-ben sorkatonaként Magyarországon szolgált. Öt kilométerre távolodtunk el Groznij várostól, egy földúton kietlen, lakatlan területre értünk. Itt volt az Andrejevszki völgyben létesített hadifogolytábor. Mindenütt betondarabok, útszakaszok, gépi erővel elegyengetett épületmaradványok, földbe süllyedt jelnélküli sírhantok váltották egymást. A hullarablók nyomait is felfedeztük, egyes sírokat megbolygattak, a csontokat is kiforgatták. Vajon miféle kincset lehet itt még felkutatni? A területet felverte a gaz, birtokába vette a természet.

TALÁLKOZÓ A GROZNIJI POLGÁRMESTERI HIVATALBAN

A terepszemle után magyar delegációnkat Groznij város Polgármesteri Hivatala emlékezetes baráti fogadtatásban részesítette.

Umiszam Muszajeva alpolgármester asszony, *Ruszlán Sajpov* a város közigazgatási hivatala vezetőjének helyettese, *Magomeg* és *Curjajev* nevű képviselők, *Szupja Magomadov*, a történelemtudományok kandidátusa, a Csecsen Tudományos Akadémia Történelmi és Archeológiai Intézetének igazgatója, és az egykor létrehozott Csecsen–Magyar Baráti Társaság alapítója vett részt az eszmecserén.

A két tárgyaló fél megállapodott abban, hogy felújítják a Csecsen–Magyar Baráti Társaság tevékenységét, támogatják a Német Kör által kezdeményezett emléktábla felállítását és egyéb testvérvárosi, kulturális, gazdasági kapcsolatok kialakítását.

Később fogadott és együttműködéséről biztosított minket *Tamar Umarovna*, a Csecsen Nemzeti Múzeum igazgatójának első helyettese. Megdöbbenve vettem tudomásul, hogy a csecsenek kitelepítéséről a múzeumban egyetlen írásos vagy képes információt sem találtunk. A múzeum munkatársai ezt azzal magyarázták, hogy még nem jött el az ideje a tragédiákkal terhelt időszakok, így a csecsenek kitelepítésének vizuális megjelenítésére, mert oroszellenességet, gyűlöletkeltést válthat ki az idelátogató emberekben. Az orosz–csecsen kapcsolattörténet köréből olyan események bemutatásának adnak helyet, amelyek a két népet egymáshoz közelítik, és nem okoznak egymástól való eltávolodást.

A szépirodalmi alkotások, egyes tényfeltáró tanulmányok bőven foglalkoznak a fehér foltnak tekintett kitelepítési ügy feltárásával, az ennek kapcsán kirobbant heves vitáknak nyoma van az orosz, csecsen, sőt a magyar sajtóban is. Például 2014-ben az orosz kulturális minisztérium nem adott engedélyt egy, a csecsenek II. világháborús tömeges deportálásáról szóló film forgalmazására. Az illetékes minisztérium vezetője azzal indokolta a döntést, hogy *Ruszlán Kokanajev* alkotása, a történelmi tragédia 70. évfordulójára készített *Felejtés parancsra* című film *történelemhamisító, oroszellenes és gyűlöletkeltő*. Az említett dokumentumfilm részletesen bemutatja, hogy Sztálin utasítására Berija NKVD-egységei hogyan telepítették ki a csecseneket és az ingusokat. A film hosszan részletezi egy hegyi falu, Haibah 700 lakosának elevenen való elégetését. „*Semmilyen fellelt dokumentum nem bizonyítja, hogy lakosokat tömegesen megégettek volna, noha ilyenek után az NKVD és a KGB állambiztonsági szolgálatok archívumaiban és Sztálin levéltárában is kutattak. Ebből arra következtetünk, hogy egy ilyen esemény megtörténtének állítása történelemhamisítás*” – szögezte le a minisztérium.

Ruszlán Kokanajev filmrendező ugyanakkor azt nyilatkozta a *Kommerszant*nak, hogy a haibahi eset szerepel szépirodalmi művekben és történelmi kutatásokban is, amelyek hitelességét soha senki nem cáfolta meg.

Szalamat Gajev a forgatásban szakértőként résztvevő történész – aki évenként át foglakozott a haibahi eset tanulmányozásával – azt mondja, hogy a minisztérium kifogásai meggondolatlanok. „*A Lavrentij Berija vezette NKVD nagyon rövid időt kapott a csecsenek kitelepítésre, és tartva attól, hogy nem tudja megadott határidőre teljesíteni Sztálin parancsát, helyszínen végeztetett ki csecseneket, és ez történt Haibahban is*” – mondta a történész.

A legjelentősebb orosz emberi jogi szervezetnek, a Memorialnak az elnöke, Alekszandr Cserkaszov az AFP-nek nyilatkozva azt mondta: „*a haibahi tömegmészárlás »általánosan elfogadott tény«, legfeljebb az áldozatok számáról van helye vitának.*”²⁸

A csecsen kitelepítetteket 1957-ben rehabilitálták és újra létrehozták az Oroszországon belüli Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaságot. Azonban a Szovjetunió összeomlása után az 1994. december 11-én kezdődő első és az 1999. szeptember 30-án folytatódó második oroszokkal vívott csecsen háború tízezrek halálához, megsebesüléséhez, eltűnéséhez vezetett. Az etnikai tisztogatások miatt százezreknek kellett elmenekülniük, csaknem a teljes nem csecsen lakosság, de sok csecsen is otthonának elhagyására kényszerült.

A csecsen központi filharmónia koncerttermének igazgatóhelyettese **Asz-hat** asszony, **Ajmani Ajdamirova**, az Orosz Föderáció érdemes népművésze, a filharmónia szakmai igazgatója. Az általa vezetett csecsen népi táncegyüttes a *Csecsen tavasz* nevű fesztiválra készült. Fergeteges táncokat mutattak be.

A Gorodok hotelből történt kirajzásunk során megtekintettük a Csecsenföld szíve mecsetet, a Szt. Mihály templomot, a Terrorizmus ellen harcolók emlékművét, a városközpont más nevezetesebb létesítményeit, amelyek az utóbbi években létesültek Moszkva támogatásával.

AHOVÁ NEM SIKERÜLT ELJUTNI...

A térségben megnyilvánuló zavargások miatt nem sikerült eljutni a közeli Dagesztánba (Dagesztáni SZSZK), ahol a 379/0. sz. Mahacskala körzetében lévő főtáborban magyar hadifoglyok is voltak, 17-en örökre ott maradtak.

A 379/1. sz. Kaszpijszk melletti láger temetője a várostól 1500 méterre, délkeletre van, ahol 10 magyar nyugszik. A 379/2. sz. Mahacskala melletti altábor temetője 4000 méterre található, itt 7 magyarnak ástak sírhelyet.

Az *Észak-Oszét* területen (Észak-Oszét ASZSZK) 19 honvéd és 101 internált nyugszik, akik a 496/0 (Pravbereznij járás, Beszlan állomás), a 228/0 (Dzsaudzsi-Kau), a 228/4B (Szadoni körzet), a 228/1 (Dzsaudzsikai-Dzaugesz telep), a 228/2 (Zmejevskaja) GUPVI-lágerekhez tartoztak.

Szembetűnő, hogy a 228-as főtábor 1. részlegén Dzsaudzsi-Kau, Dzaugesz telepen 4 fő, a 2. részlegén Zmejevskaja Kirovi körzetében pedig 2 magyar hadifogoly és a 4 B részlegén a Szádolni körzethez tartozó Nuzalban 92 civil magyar halt meg.

Továbbá a 424. sz. tábor 2. részlegén a Pravobereznij körzeti Irisztonban 12 magyar hadifoglyot tüntettek fel a veszteséglistán.

A 496. ORB munkázászlóaljból pravoberezniji körzeti Beszlan állomás mellett 1, míg a 1087 r/b munkázászlóaljból szadoni körzeti Galon településen 9 internáltat temettek el.

A Kaukázus lábainál egy felújított – második világháborús katonák végső nyughelyéül szánt – német katonai temetőről tudunk, amelyet 2005. szeptember 1-én adtak át az oroszországi Krasznodar mellett.²⁹ Az Apseronszkban létesített temetőben mintegy ezer német katona földi maradványait helyezték végső nyugalomra, de idővel itt akarják elhantolni az észak-kaukázusi térségben elesett összes német katonát, akiknek száma a harmincezret is elérheti. A nagyszabású projekt szervezője és megvalósítója a Népi Szövetség a Német Katonasírok Gondozásáért szervezet. Mint ismeretes, az 1942 nyarán a Kaukázusig előrenyomuló német hadsereget 1943 őszén a szovjet csapatok szétverték. A harcokban a népi szövetség adatai szerint százharmincezer német katona esett el.

A mostani újratemetés is egy több éve tartó program részét képezi. E program célja, hogy a keleti fronton elesett német katonák méltó végső nyughelyet kapjanak. A szövetség az elmúlt 15 évben több mint húsz katonatemetőt létesített Oroszországban. Az utolsót Kurszkban hozzák létre.

JEGYZETEK:

¹A *sztálini terror elfelejtett epizódja*. Múlt-kor, 2014. február 26. 14:21. http://mult-kor.hu/20140226_a_sztalini_terror_elfeledett_epizodja

²„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 160-163. o.

³A *testvérpár*. In: *Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németiség kollektív büntetése a második világháború után, baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében*. Kiállításvezető. Felelős szerkesztő: Walterné Müller Judit. Kiadja a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum), Pécs, 2009. 15. o.

⁴Uo. 15. o.

⁵Rózi néni. In: *Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németiség kollektív büntetése a második világháború után, baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében*. Kiállításvezető. Felelős szerkesztő: Walterné Müller Judit. Kiadja a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum), Pécs, 2009. 24. o.

⁶A testvérpár. In: *Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németiség kollektív büntetése a második világháború után, baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében.* Kiállításvezető. Felelős szerkesztő: Walterné Müller Judit. Kiadja a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum), Pécs, 2009. 15-16. o.

⁷„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 168-171. o.

⁸„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 168. o.

⁹„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 168-171. o.

¹⁰Vávi néni. In: *Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németiség kollektív büntetése a második világháború után, baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében.* Kiállításvezető. Felelős szerkesztő: Walterné Müller Judit. Kiadja a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum), Pécs, 2009. 25. o.

¹¹„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945–1949.* „Malenkij robot” interjúkötet. Szerkesztette: Márkus Beáta. Magyarországi Németek Pécs-baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013. 65-74. o. A továbbiakban: „Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...”

¹²„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 105. o.

¹³„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 154. o.

¹⁴„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 172-174. o.

¹⁵„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 119-122. o.

¹⁶„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 178-196. o.

¹⁷Varsányi Gyuláné: *Hiányzó láncszemek...*, Nyomda: Dombóvári SZEC SOH Kft., 2016. 81. o.

¹⁸A GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával Alsómocsoládon, a templomkertben 2016. november 26-án történt meg az ünnepélyes emléktábla-avatás. A rávéssett névsorok emlékeztetnek a múlt tragikus eseményeire.

¹⁹Lásd: Varsányi Gyuláné: *Hiányzó láncszemek...*, 12-13. o.

²⁰Lásd: Varsányi Gyuláné: *Hiányzó láncszemek...*, 39-40. o.

²¹Részlet az interjúból, lejegyezte: Bayerné dr. Sipos Mónika. – *Kisebbségi sorsok a Kárpát-medencében. A baranyai sváb és a kárpátaljai magyar közösség „malenykij robot” -ra való elhurcolásának történései.* Felelős kiadó: Bayerné dr. Sipos Mónika. Pécsvárad, 2017. 26-27. o.

²²Makk Károlyné: *A nádasdi németek elhurcolása a Szovjetunióba. – Kisebbségi sorsok a Kárpát-medencében. A baranyai sváb és a kárpátaljai magyar közösség „malenykij robot” -ra való elhurcolásának történései.* Felelős kiadó: Bayerné dr. Sipos Mónika. Pécsvárad, 2017. 48-53. o.

²³Mecseknádasd Önkormányzata a Gulág Emlékbizottság GUL-16-D pályázati programból 2.393.700 Ft összegű támogatást nyert a volt rendőrség helyén kialakításra kerülő emlékoszlop felállítására, és az emlékmű környezetének méltó kialakítására. In: <https://www.mecseknadasd.hu/aktualis/malenkij-robot-emlekmu-26>

²⁴A névsort Dékány Jánosné gyűjtéséből idéztük. Makk Károlyné: *A nádasdi németek elhurcolása a Szovjetunióba. – Kisebbségi sorsok a Kárpát-medencében. A baranyai sváb és a kárpátaljai magyar közösség „malenykij robot” -ra való elhurcolásának történései.* Felelős kiadó: Bayerné dr. Sipos Mónika. Pécsvárad, 2017. 63-64. o.

²⁵Márkus Beáta: „Malenkij robot” Püspöknádasdon. *Kisebbségi sorsok a Kárpát-medencében. A baranyai sváb és a kárpátaljai magyar közösség „malenykij robot” -ra való elhurcolásának történései.* Felelős kiadó: Bayerné dr. Sipos Mónika. Pécsvárad, 2017. 95. o.

²⁶„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországba...” 187. o.

²⁷HH 1995/4.

²⁸*Egyelőre nem foroghat a csecsenek deportálásáról szóló film.* Múlt-kor, 2014. május 28. 13:36 MTI. In: http://mult-kor.hu/20140528_egyelore_nem_foroghat_a_csecsenek_deportalasarol_szolo_film

²⁹Lásd bővebben: *Német katonai temető a Kaukázus lábánál.* http://mult-kor.hu/20050901_nemet_katonai_temeto_a_kaukazu_labanal

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2018. DECEMBER – 2019. JANUÁR)

2018. DECEMBER

ELISMERÉSEK

* Az Ungvári Járási Tanács képviselőtestülete az Ung-vidék díszpolgára címet adományozta **Hidi Endre** keramikusnak, Ukrajna érdemes művészenek.

* December 15-én a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében vette át a Magyar Örökség-díjat **Matl Péter** munkácsi szobrászművész.

* Ungváron a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban a Kárpátaljai Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága hagyományos téli tárlatán átnyújtották a Révész Imre-díjakat. Idén ezt a kitüntetést **Szalipszki Endre**, Magyarország nyugalmazott beregszászi főkonzulja és **Óri Mihály** festőművész, grafikus kapta. Az Erfán Ferenc tervei alapján készült bronzplaketteket **Buhajla József**, Magyarország ungvári külképviseletének főkonzulja, **Mester András**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség gazdasági-önkormányzati titkára és **Kulin Ágnes**, a RIT elnöke adták át a kitüntetetteknek.

* **Dr. Czitrovszky Aladár**, az ungvári egyetem egykori végzőse, Budapesten élő fizikus, az MTA doktora az Ukrán Nemzeti Akadémia tiszteletbeli tagja lett.

* A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) 2018. évi díjazottjai a tudományos kutatómunkában elért kiemelkedő eredményekért, illetve tudományszervezői munkásságukért: a humán tudományok képviselői közül **Molnár D. Erzsébet** történész (II. RF KMF), **Gazdag Vilmos** nyelvész (II. RF KMF); a természettudósok között **Buckó István** vegyész (II. RF KMF), **Traski Viktor** fizikus (UNE), az élettudományok kategóriában **Sütő Mihály** (UNE) és **Debreceni Krisztián** kutatóorvos (UNE). A díjakat **Spenik Ottó** akadémikus, a KMAT elnöke adta át Beregszászon, a testület éves közgyűlésén.

* A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) beregszászi szervezete 2018-ban **id. Prófusz Józsefnek**, a Beregszászi Járási Máltai Szeretetszolgálat megalapítójának posztumusz ítélte oda a Linner-díjat, amelyet özvegye, **Homoki Vera** vehetett át a laudáció felolvasása után. Id. Prófusz József tanári hivatásán túl a római katolikus egyház-

község kurátoraként méltó módon őrizte otthonában dr. Linner Bertalan személyes tárgyait.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* Linner- emlékszobát nyitottak a beregszászi Pásztor Ferenc Közösségi Házban.

* Ungvári építészek egy csoportja mintegy negyedszázaddal ezelőtt elhatározta, hogy létrehoz egy adatbázist, amely alapján a jövőben reprodukálhatóak lesznek Ungvár évek során elpusztult épületei. A kezdeményezés eredményeként Magyarország Ungvári Főkonzulátusa közreműködésével egy háromnyelvű (ukrán, magyar, angol) fényképalbum került kiadásra *Ungvár építészeti öröksége* címmel. A könyv bemutatójára Miskolc napján került sor.

* A Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban könyvbemutatóra került sor – a Glück Gábor kárpátaljai festőművész grafikáit bemutató ukrán / magyar / angol nyelvű kiadvány megjelentetését az ungvári magyar külképviselet közreműködésével Magyarország Kormánya támogatta.

* A Sztálinizmus Áldozatainak Kárpátaljai Emlékmúzeuma domborműves emléktáblájánál **Bródy András**

(Beregkövesd, 1895. 07. 02. – Ungvár, 1946. 12. 07.) ruszin politikusra, a Podkarpatska Rus első miniszterelnökére, az országgyűlés képviselőjére gyertyagyújtással emlékezett **dr. Dupka György** történész. Kárpátalja mártír politikusát 72 évvel ezelőtt ezen a napon végezték ki.

* Ungváron a megyei filharmónia nagytermében Márton István (1923–1996) zeneszerzőre emlékeztek születésének 95. évfordulója alkalmából.

* Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) tisztújító közgyűlése Beregszászon. A szervezet elnökévé újabb négy évre **dr. Zubánics László** történészt választották meg.

* Az 1968-as csehszlovákiai események 50. évfordulója alkalmából szervezett műhelykonferenciát a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke és a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont (LTTK).

* A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, sokéves hagyományát követve, idén is megrendezte a *Hít, remény, szeretet* vers- és prózamondó versenyt, amelyen a Beregszászi járás általános- és középiskolás tanulói, valamint felnőtt nevezők vehettek részt.

* Beregszászban a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata bemutatta a *Tizenkét hónap* című meseelőadást (rendező: **Gyevi-Bíró Eszter**).

* A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) megtartotta 2018. évi harmadik közgyűlését Beregszászon, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola főépületében. Az eseményt **Spenik Ottó**, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, az Ukrán Tudományos Akadémia tagja, a KMAT elnöke nyitotta meg. Ezt követően **Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora köszöntötte a jelenlévőket, majd **Kocsis Károly** akadémikus, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke szólt a hallgatósághoz. Beszédében hangsúlyozta, mennyire jó az ukrán–magyar tudósok közti kapcsolat. A közgyűlés utolsó részében a díjazottak röviden bemutatták munkásságukat. Végül a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont által szervezett *Látható kétnyelvűség* című kiállítás bemutatása következett, amit mindenki megtekinthetett a Rákóczi-főiskola Esztergom termében.

* A Rahói Magyar Házban a Római Katolikus Plébánia szervezésében lezajlott a VII. Rahói járási adventi-karácsonyi szavaló- és énekverseny.

* Megjelent a *Nagyszőlős-vidéki Hírek* hetilap utolsó száma. A szerkesztőség káderhiánnyal indokolja a lap megszűnését. 2019-től a *Beregi Hírlap* sem fog megjelenni.

* Ungváron, a Kobzár könyvesboltban – **Meskó János** történész mo-

derálásával – bemutatták **Dupka György** ukrán nyelven, **dr. Lengyel Sándor** fordításában megjelent monográfiáját (Юрій Дупко: *Застосування принципу колективної провини щодо угорців і німців Закарпаття. Виконання постанов воєнної ради 4-го Українського фронту у світлі донесень НКВС 1944–1946 pp.*), amely a Kárpáti Kiadó gondozásában, a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával láthatott napvilágot. A monográfia Dupka György doktori (PhD) értekezése alapján készült.

* *Jurij Skrobinec* (Huszt, 1928. 11. 28. – Ungvár, 2001. 03. 18.) műfordító, ukrán költő, irodalomtörténész emléktáblája előtt előbb magyarul, majd ukránul hangzott el a *Nemzeti dal*. Jurij Skrobinec munkássága jelentős részét a magyar költészet tolmácsolásának szentelte. Talán senki nem tett annyit irodalmunk ukrainai népszerűsítéséért, mint ő. Ezt értékelte Magyarország Ungvári Főkonzulátusa is, amikor – az alkotó születésének 90. évfordulója alkalmából – emléktáblával tisztelgett munkássága előtt, amelyet a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban helyeztek el.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézete Magyar Filológiai Tanszékének kezdeményezésére felavatásra került a MOZAIK Kárpátaljai Írók és Költők Tanterme (irodalmi múzeuma). Az ál-

landó irodalmi kiállítást **dr. Spenik Sándor** intézményigazgató nyitotta meg. Megálmodója, létrehozója **dr. Zékány Krisztina** tanszékvezető, megvalósítását eredeti kiadványokkal, folyóiratokkal stb. nagyban elősegítette **Dupka György** író, költő, helytörténész, szerkesztő, kultúrpolitikus, az irodalmi múzeum első díszvendége, akivel **dr. Zékány Krisztina** folytatott nyilvános beszélgetést.

* Megnyílt a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) hagyományos évösszegző téli tárlata Ungváron. A társaság éves tevékenységét **Kulin Ágnes** összegezte. A kiállításon 21 festő- és 4 szobrászművész alkotását tekinthette meg a közönség.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének szervezésében, **dr. Zubánics László** történész, **Dr. Kiss Éva** történész professzor és **Buhajla József** ungvári főkonzul közreműködésével 2018. december 20-án a Bercsényi-könyvtárban ünnepélyes keretek között bemutatták **Magyar Árpád István** *Magyarok Kijevben – Fejezetek a magyar–ukrán kapcsolatok történetéből a IX. századtól napjainkig* című könyvét, amit magyar és ukrán nyelven adtak ki Kijevben, Magyarországi Kijevi Nagykövetsége és a Modus Coloris Társadalmi Akadémia gondozásában.

2019. JANUÁR

ELISMERÉSEK

* A Kárpátaljai Megyei Tanács és a Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Kárpátalja fejlesztéséért kiüntetéssel méltatta **Kótyuk István** nyelvész, műfordító, tankönyvíró, gyermekíró, nyugalmazott egyetemi és főiskolai oktató munkásságát. A kárpátaljai magyarság kiemelkedő személyiségének **Barta József**, a Kárpátaljai Megyei Tanács első alelnöke adta át a kitüntetést január 11-én, a díjazott 85. születésnapján.

* A magyar kultúra napja alkalmából a Hagyományok Házában rendezett eseményen államtitkári elismerő oklevélben részesült **Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora január 22-én Budapesten.

* **Iváncsik Attila**, a 21TV Ungvár magyar szerkesztőségének munkatársa kapta idén a Szalézi Szent Ferenc-sajtóösztöndíjat. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) elismerését **Veres András** győri megyés püspök, a testület elnöke adta át Budapesten.

* A magyar társadalmi és kulturális élet fejlesztése érdekében kifejtett eredményes tevékenysége elismeréseként a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága díszoklevelében részesült: **Meskö János** történész, **Ko-**

vács Sándor helytörténész, nyugalmazott pedagógus, **Kosztó Gyula** történész, levéltáros, a Clio Intézet munkatársa, **Dunda György** újságíró, **Csizmár Dianna** ungvári szervező-pedagógus, **Váradi Enikő** néptáncos, a Sodró népzenei együttes vezetője, **Héder János** ungvári református lelkész, a KRE főjegyzője, **Zselicki József** költő, nyugalmazott pedagógus. Az okleveleket **Moritz László** alelnök adta át Beregszászban.

* *KMMI-oklevélben* részesült: **Szabó Tibor**, az eszenyi Ritmus néptáncegyüttes művészeti vezetője, **Réti János** festőművész, könyv-illusztrátor, **Nagy Zoltán Mihály** József Attila-díjas író, **Pallagi Ágnes**, a Péterfalvai Községi Könyvtár vezetője, **Botlik József** történész, újságíró, egyetemi oktató.

* *Együtt Nívódíjat* kapott **Kovács Eleonóra** író, a Kvit tagja, a www.kvit.hu portál felelős szerkesztője.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* Petőfi Sándor születésének 196. évfordulója alkalmából ungvári emlékművét is megkoszorúzták. A megyeszékhelyen Magyarország Ungvári Főkonzulátusa és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége képviselői hajtottak fejet. A külképviselet nevében **Kuti**

László elsőbeosztott konzul és munkatársai helyezték el az emlékezés koszorúit. Az eseményen a MÉKK részéről jelen volt **Dupka György** elnök.

* A beregszásziak az esztendő első napjának délelőttjén az Arany Páva étterem előtt álló szobránál emlékeztek meg nagy költőnk, Petőfi Sándor születésnapjáról. A megjelenteket **Molnár D. István** főiskolai tanár, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Beregszászi Alapszervezetének elnöke köszöntötte.

* Badalóban is méltatták Petőfi Sándor születésnapját.

* 65 éves **Finta Éva** (Beregszász, 1954. január 1.) költő, író, drámaíró.

* 60 éves (**Eperjesi**) **Penckófer János** (Nagyszőlős, 1959. január 2.) főiskolai tanár, irodalomtörténész, szerkesztő, költő, író.

* Gróf Wass Albert erdélyi magyar író és költő 111. születésnapjára emlékeztek a Karácsválvai Sztojka Sándor Görögkatolikus Líceum növendékei. Megkoszorúzták a líceum diákönkormányzata által 2015-ben állított Wass Albert emléktáblát.

* Magyar Házat avattak Nagydobronyban, Kárpátalja legnagyobb magyarlakta községében.

* 70 éves lett **dr. Botlik József** (Szőny, 1949. január 15.) történész, újságíró, egyetemi oktató. Kutatási területe a 20. századi magyar történelem és a határon túli magyarság története.

* 70 éve született *Keresztyén Balázs* (Nagybereg, 1949. január 15. – Nagyszőlős, 2007. november 9.) pedagógus, művelődéstörténész.

* 70 éves **Réti János** (Ilosva, 1949. január 18.) festő, grafikus, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (1990) alapító tagja, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesület és a Tiszaháti Munkácsy Mihály Alkotótábor (2007) alapító társelnöke.

* Az ukrán fővárosban a Kijevi Magyar Nagykövetség szervezésében a magyar népi kultúra bemutatása céljából táncházat szerveztek. A hagyományőrző táncházat a kárpátaljai Sodró együttes vezette.

* Kárpátalján először mutatták be a 2018-ban debütált *Szomszédaink, a magyarok – Kárpátalja* című dokumentumfilmet a Doctorandus-esték sorozat keretein belül. A találkozónak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) adott otthont. **Zámborszki Ákos** rendező és **Galán Angéla** televíziós újságíró pályázati támogatással készült alkotása a jelenlegi kárpátaljai magyarság életét ismerteti több szempontból megvizsgálva.

* A Keresztyén Értelmiségiek Szövetségének beregszászi csoportja **Veres Ágota** festőművész *Hazaút* című kiállításának megnyitójával köszöntötte a magyar kultúra napját a beregszászi Pásztor Ferenc Közösségi Házban. A

megjelenteket **Jakab Eleonóra**, a KÉSZ-csoport elnöke köszöntötte. Ünnepi beszédet tartott **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja, **Kulin Ágnes**, a Révész Imre Társaság elnöke. **Veres Ágota** köszöntőjében kifejezte örömét, hogy sokan eljöttek a kiállítás megnyitójára. Végül **Szalipszki Endre** szólt a vendégekhez.

* Teltházas közönség előtt debütált a Kárpátalja Néptáncegyüttes Beregszászban. Az eseményt a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet rendezte meg a nemrég felújított Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban.

* **Íjgyártó István**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott ukrajnai nagykövete a magyar kultúra napja alkalmából bemutatkozó látogatást tett Kárpátalján.

* A magyar kultúra napján megemlékezés és koszorúzás zajlott Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc téren, Kőlcsey Ferenc emléktáblájánál. A megemlékezést **Zubánics László** helytörténész nyitotta meg. Ezután **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere köszöntötte a megemlékezőket, majd Magyarország Beregszászi Konzulátusa képviselőjében **Gyebnár István** osztotta meg gondolatait a *Himnusz* születésének napja alkalmából. A beszédek sorát a messzi Délvidékről érkezett **Szabó Palócz Attila** költő zárta. „A távolság nem biztos, hogy el-

választ bennünket: ahogy a kultúra és az anyanyelvünk, ez is összeköt” – hallhattuk a költőtől. Az emléktábla koszorúzása előtt a résztvevők közösen énekeltek el 196 éves nemzeti imánkat, a *Himnusz*t.

* A beregszászi Európa–Magyar Házban a *magyar kultúra napja* rendezvénysorozat folytatásaként megrendezték a *Beregszászi Értelmiségi Fórum 2019*-et. A rendezvény során ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI). *Tíz év a magyar kultúra szolgálatában* címmel tartott előadást **dr. Zubánics László**, a KMMI elnöke, amely során bemutatta a *10 éves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet* című kiadványt. Az előadás után a Sodró együttes zenés-táncos műsorát tekinthették meg a résztvevők. A továbbiakban díjak és oklevelek átadása következett (közreműködött **Móritz László**, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia alelnöke). Az *Együtt* című irodalmi lap Nívódíját idén **Kovács Eleonóra** író kapta meg, s ennek kapcsán laudációt mondott **Csordás László** olvasószervező. A díjat **Vári Fábián László**, az *Együtt* szerkesztőbizottságának elnöke és **Dupka György** felelős kiadó adta át. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával 2019-ben is megvalósuló Író- és Képzőművészeti Karaván vendégeként a Vajdasá-

gi Írókaraván képviselőjében **Szabó Palócz Attilát** láthatta vendégül a fórum, s ez alkalommal debütált *Varratszedés* című kötete. A kötetet **Lőrincz P. Gabriella** szerkesztő, **Dupka György**, a kötet kiadója és a szerző mutatták be. Ezt követően a Vajdasági Írókaraván további tagjai – **Szűgyi Zoltán** verset, **Döme Szabolcs** egy novellát olvasott fel. A jelenlévők a könyvbemutatót követően megtekintették az ArtTisza egyesület képzőművészeti kiállítását is.

* Megemlékezés és koszorúzás zajlott Munkácson, Zrínyi Ilona és a gyermek Rákóczi Ferenc szobránál (alkotó **Matl Péter**), annak alkalmából, hogy 2019-et a Magyar Országgyűlés Rákóczi-emlékévvé nyilvánította. A munkácsi vár felső udvarán a rendezvényt **Zubánics László**, a KMMI elnöke nyitotta meg és üdvözölte a megjelenteket. **Vári Fábián László** elszavalta *Útban Törökország felé* című versét. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével **Íjgyártó István**, Magyarország kijevei nagykövete. A nagykövet társaságában részt vett Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc szobrának megkoszorúzásán **Buhajla József**, Magyarország ungvári főkonzulja, **Kuti László** ungvári elsőbeosztott konzul, **Szilágyi Mátyás**, Magyarország beregszászi konzulátusának főkonzulja, **Spenik Sándor**, az Ukrnai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, **Móritz László**, a Magyar Nyelv és

Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia alelnöke, **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Matl Péter** szobrászművész. Az esemény állófogadással fejeződött be a Rákóczi-pincében, a vendégeket a derceni **Bíró Lajos** házigazda látta vendégül.

* Telt házzal fogadta a közönség a megyeszékhelyen először fellépő, 2018-ban alakult Kárpátalja Néptánc-együttest, amelynek a művészeti vezetője, **Sikentáncz Szilveszter** örökös arany-sarkantyús táncos, a Népművészet Ifjú Mestere. Elsőként **Íjgyártó István**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott ukrainai nagykövete köszöntötte a megjelenteket. A Magyar Kultúra Napján az ünnepélyt szervező KMKSZ elnöke, **Brenzovics László** kiemelte: az esemény mérföldkő a magyar közösség életében, hiszen először láthat az ungvári közönség egész estét betöltő táncos előadást földünk szülötteinek tolmácsolásában.

* Rendhagyó magyar irodalmi órát tartottak a Beregszászi Magyar Gimnáziumban a Vajdasági Írókaraván tagjai. A vendégeket Szabó Árpád igazgató üdvözölte. A beszélgetést **Lőrincz P. Gabriella** moderálta. **Szabó Palócz Attila** költő bemutatta *Varratszedés* című verseskötetét, amely az ungvári Intermix Kiadó gondozásában jelent meg a magyar kultúra napja alkalmából. Ezt követően **Szűgyi Zoltán** verset, **Döme Szabolcs** novellát olvasott

fel. A vendégek az igazgató kalauzolásában a tanintézettel is megismerkedtek. A rendezvényen jelen volt **Szabó Palócz Attila** költő felesége, **Mihájlovits Klára** újságíró is.

* Az ungvári Dayka Gábor középiskolában megrendezték a XIX. Himnuszmondó versenyt a tanintézet és a MÉKK szervezésében. A versenyzőket és a zsűri tagjait **Kulin Judit** igazgató üdvözölte. Ünnepi beszédet tartott **Moritz László**, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia alelnöke. Az alsó és a felső tagozatos diákok versenye **Csizmár Diána** szervezőpedagógus irányításában zajlott le. Az esemény ünnepi megnyitóján **Dupka György**, a MÉKK elnöke is részt vett, aki közel két évtizeddel ezelőtt az ungvári Himnusz-mondó verseny egyik elindítója volt.

* Felavatták Kölcsey Ferenc miniszobrát az Ungvári Magyar Házban. A Kölcsey-szobrot Magyarország Ungvári Főkonzulátusának felkérésére készítette el **Kolodko Mihály** szobrászművész. Ebből az alkalomból ünnepi beszédet tartott **Buhajla József** ungvári főkonzul és **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, akik említést tettek Kölcsey vidékünkön tett látogatásairól, helyi kötődéseiről is. Az ünnepi műsort a Palágykomoróci Kultúrház női kórusának népdal-összeállítása színesítette. A rendezvény fénypontjaként **Buhajla József** Ungvári főkonzul és **Spenik**

Sándor, az Ukrajnai Magyar Nemzeti Tanács elnöke leleplezte Kölcsey Ferenc miniszobrárt a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségének is helyet adó, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség székházaként működő Ungvári Magyar Ház bejárata melletti lépcsőkorián.

* Megnyitották a Teleki László Alapítvány és a Magyarság Háza „*Ideje az építésnek*” című tárlatát az Ungvári Néprajzi és Népi Építészeti Múzeumban. A vándorkiállítás olyan műemlékeket mutat be, amelyeket a magyar kormány újíttott fel és mentett meg ezzel a pusztulástól.

* Megnyílt a Tandem 70 – **Réti János** és **Klisza János** tárlata a beregszászi konzulátus Gulácsy-termében, akik idén ünneplik 70. születésnapjukat. Az eseményt Magyarország Beregszászi Konzulátusa szervezte a magyar kultúra napja alkalmából. A rendezvényt **Beke Mihály András**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának elsőbeosztott konzulja nyitotta meg. Ezután **Tarpai Viktória** színművésznő előadásában Kölcsey Ferenc *Rákóczi hajh...* című verse és Leonardo da Vinci *Tudomány és művészet* című művéből hangzott el egy gondolat. Ezt követően **Szilágyi Mátyás** beregszászi főkonzul tartott köszöntőbeszédet. A továbbiakban **Tarpai Viktória** egy történetet elevenített fel, amelyben Mátyás királyt egy költő és egy festő ajándékozta meg, majd a kiállítás kurátora, **Dupka György** is-

mertette **Réti János** és **Klisza János** pályaképét. A tárlatmegnyitót **Tarpai Viktória** zárta Kosztolányi Dezső *Mostan színes tintákról álmodom* című versével. Az esemény jó hangulatú állófogadással fejeződött be.

* A magyar kultúra napja rendezvénysorozat záróakkordjaként immár tizedik alkalommal rendezték meg a Carpatica Art Expo című képző- és iparművészeti kiállítást az Ungvári Néprajzi és Népi Építészeti Múzeum kiállítótermében. A mostani kiállításon 23 alkotó mutatkozott be, köztük a ungvári **Balog Sándor**, **Beleny Mihajlo**, **Bodó Attila**, **Canyko Sándor**, **Fuchs Andrea**, **Habda Vladisláv**, **Homoki Gábor** (Tiszapéterfalva), **Klisza János** (Ungvár), **Kalitics Erika** (Munkács), **Kurucz Adriána**, **Lézu Vlagyimír** (Ungvár), **Matl Péter** (Munkács), **Nigriny Edit**, **Pavuk Andrea**, **Puhlik-Beleny Magdolna**, **Réti János**, **Soltész Gabriella**, **Soltész Péter**, **Soltész Márton**, **Sütő Miklós**, **Szkakandij Olga**, **Turák Angéla**, **Vaskovics Beáta** (Ungvár). Az ünnepélyes megnyitón okleveleket nyújtottak át. Ünnepi beszédet tartott mások mellett **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Kuti László** elsőbeosztott konzul, **Szilágyi Mátyás** beregszászi főkonzul. Az est zenei körítését ezúttal a Sodró együttes adta. A rendezvény állófogadással ért véget.

* Megrendezték a Kárpát-medencei Kulturális Fórum és a magyar

kultúra napja vajdasági központi rendezvényét Zentán. A Vajdasági Művelődési Intézet és a Vajdasági Művelődési Szövetség szervezésében megvalósuló Kárpát-medencei Kulturális Kerekasztal (KKK) évindító megbeszélésén a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézetet **Dupka György** igazgató képviselte.

* Idősebb **Hidi Endre** kárpátaljai kerámiaművész munkáiból nyílt kiállítás Budapesten a Forrás Galériában, a Kárpát-haza Galéria eseménysorozatának keretében.

* 60 évvel ezelőtt a KGB ungvári pincéjében előzetes nyomozás során, ismeretlen körülmények közepette hunyt el Gecse Endre (Gálóc, 1907 – Ungvár, 1959. 01. 04.) református lelkész, akit Huszton, szolgálatára idején, 1958. december 2-án koholt vádak alapján tartóztattak le. 51 évesen pusztult oda.

* Megjelent az *Együtt* című kéthavi folyóirat 2018/6. száma.

ÚJ KÖNYVEK 2018/2019

Kárpátalján 2018 végén és 2019 elején megjelent könyvek:

Szabó Palócz Attila: *Varratszedés. Versek.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 284. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

Tízéves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet. Összeállította:

Dupka György és Zubánics László. KMMI-Füzetek XXIII., Beregszász–Ungvár, 2019.

A tudat szunnyadó határőrei (Válogatás Kovács Vilmos műveiből). KVI-Füzetek 2. Szerkesztette: Marcsák Gergely. Beregszász: Kálvin Nyomda, 2018.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Horváth Sándor: *Hatvan: 30 vers és 30 elbeszélés* (Válogatás a szerző születésének 60. évfordulójára). Kárpátaljai Magyar Könyvek 284. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

Lengyel János: *Mitracsék úr visszatér.* Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről.* Tanulmányok, esszék. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

Stók Lajos: *Vadásztörténetek.* Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

Weinrauch Katalin: *A múltó évek útján.* Elbeszélések. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

Dupka György: *Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, 2019.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

ÁCS MARGIT – 1941 (Budapest)
BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)
CSEH SÁNDOR – (1949 – 2013) Beregszász
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
FÜZESI MAGDA – 1952 (Kolozsvár)
KOVÁCS ELEONÓRA – 1989 (Szalóka)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok)
ORTUTAY PÉTER – 1943 (Bélapátfalva)
OLÁH ANDRÁS – 1959 (Mátészalka)
RÉTI JÁNOS – 1949 (Ungvár)
SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
ZSELICKI JÓZSEF – 1949 (Kisgejőc)

Lapszámunkat a 70 éves Réti János műveivel illusztráltuk